

JAZYK VO VYUČOVANÍ A VEDE

Zborník vedeckých prác

Trnava 2017

SSRP

Radoslav Štefančík (ed.)

Jazyk vo vyučovaní a vede

Zborník vedeckých prác

Radoslav Štefančík (ed.)

Jazyk vo vyučovaní a vede

Zborník vedeckých prác

Trnava 2017

Recenzenti:

doc. PhDr. Irina Dulebová, PhD.

doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.

© Radoslav Štefančík, 2017

© Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, Trnava

ISBN 978-80-972278-3-8

Obsah

Predslov	7
Theorien zum Sprachursprung aus linguistischer Sicht <i>Silvia Adamcová</i>	9
Pragmatik als der umfassendste Aspekt der Linguistik <i>Livia Adamcová</i>	16
Gramatická charakteristika abreviatúr <i>Eva Maierová</i>	23
How Emotions are Used and Abused in Public Speaking <i>Daniela Breveníková</i>	29
Koncepcia výučby predmetu Prekladový seminár <i>Dominika Fífiková</i>	37
Exkurz do teórie tlmočenia <i>Jozef Štefčík</i>	46
Problem of sign <i>Ivana Kapráliková</i>	54
Neologizmy v anglickom jazyku <i>Lubica Kurdelová</i>	64
Podvedomé procesy v osvojovaní si cudzieho jazyka <i>Roman Kvapil</i>	74
Jazyková príprava budúceho ekonóma, dôležitosť angličtiny pre jeho kariéru <i>Zuzana Ondrejová</i>	84
Hodnotenie študentov a miera nejednoznačnosti pri klasifikovaní úrovne ich vedomostí a zručností <i>Alexandra Mandáková</i>	90

Idiomatické chromatismy <i>Gabriela Rechteriková</i>	96
Jugendsprache als Spiegelbild der Gesellschaft <i>Katarína Seresová</i>	107
Druhé obléhání Vídně Osmany (1683) v rakouských reáliích <i>Tomas Maier</i>	115
Precedentné fenomény ako vymedzujúci faktor európskej civilizácie <i>Tatiana Hrivíková</i>	123
Metafora v politickom diskurze <i>Eva Stradiotová</i>	134
Metafora v publicistickom štýle <i>Radoslav Štefančík</i>	144
Sprostredkovanie významu miesta a pohybu v metodike slovenčiny pre cudzincov <i>Martina Uličná</i>	149

Predslov

Výskumu jazyka, domáceho či cudzích jazykov, sa na Fakulte aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave venuje mimoriadna pozornosť. Pracovníci tejto fakulty nazierajú na jazyk z viacerých perspektív, či už analyzujú jeho gramatické zákonitosti alebo sa venujú jazyku v jeho aplikovanej podobe.

V ostatných troch rokoch, napríklad, venovali viacerí jej pracovníci pozornosť výskumu vzťahu jazyka a politiky, aby zistili, ako sa v priebehu novodobej histórie Slovenska vytváral jazyk politiky a politická komunikácia stránických subjektov. Pracovníci tejto fakulty sa však zaoberajú aj inými témami: okrem iného tlmočeniu a prekladu, výskumu literatúry v konkrétnych jazykových regiónoch, zaoberajú sa aj interkultúrnou komunikáciou, zvykmi a tradíciami pri obchodných rokovaniach v jednotlivých kultúrach, rovnako sa venujú odbornému ekonomickému jazyku, prípadne intenzívne venujú pozornosť tým témam, s ktorými sa stretávajú počas štúdia ich študenti na iných fakultách Ekonomickej univerzity v Bratislave.

Vzhľadom na to, že pracovníci Fakulty aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave sú v prvom rade fundovaní učitelia, je pochopiteľné, že ich bude zaujímať v prvom rade didaktická rovina jazyka a ľudskej komunikácie. Z tohto dôvodu dávame čitateľovi do pozornosti práve tento zborník vedeckých prác, v ktorom jeho autori nazierajú na jazyk práve z dvoch oblastí: jazyk ako objekt vedeckého záujmu, ale rovnako jazyk ako prostriedok didaktického procesu.

Ako je z obsahu viditeľné, aj tieto dve roviny bádania môžu byť rozmanité. Spája ich však spoločný záujem odhaliť rôznorodé zákutia jazyka. Predložený zborník je určite svedectvom, že na uvedenom vysokoškolskom pracovisku pracuje viacero zanietených učiteľov a vedcov, ktorí bádajú fenomén jazyka z rôznych uhlov pohľadu. Učiť študentov cudzí jazyk alebo rôzne odborné predmety v cudzom jazyku a zároveň ho neskúmať si totiž v súčasnosti ani nemožno predstaviť. Práve nové metodologické postupy jeho výskumu posúvajú učiteľov smerom dopredu aj v oblasti jeho didaktiky. Možno povedať, čím viac bude jazyk podrobený výskumu, o to intenzívnejšie bude môcť učiteľ prenášať nové zistenia aj na svojich poslucháčov.

Tento nekonferenčný zborník vedeckých prác je dôkazom, že výskum materského či cudzieho jazyka poskytuje stále nové možnosti. Rovnako ako veľa iných súčastí spoločnosti, aj on podlieha novým aktuálnym trendom, zjavujú sa nové a nové oblasti, ktoré boli doteraz neprebádané. Pretože tak, ako sa v našom živote objavujú nové predmety, veci, procesy, všetky z nich

je potrebné nejako pomenovať, určiť vyhovujúci pojem. A práve z tejto perspektívy je výskum jazyka fenomenálny, pretože práve prostredníctvom neho spoločnosť pomenúva nové fenomény. Je teda úlohou lingvistov tieto nové jazykovedné dimenzie analyzovať a výsledky bádania v zrozumiteľnej podobe prezentovať širokej verejnosti.

Radoslav Štefančík
Editor

Theorien zum Sprachursprung aus linguistischer Sicht

Silvia Adamcová

Abstract

Theories of language origin from a linguistic point of view. *There are several different theories about the language origin. The most important is in the evolution of mankind, the theory of evolution, which simultaneously treats the origin and evolution of language. The article deals with the question of whether the so-called monogenesis (proto language) can be assumed, or whether human language has evolved several times and independently in different places and at different times.*

Schlüsselwörter: Entwicklung der Sprache, Sprachtheorien, Fähigkeit, Evolutionstheorie

Keywords: Development of language, language theories, ability, theory of evolution

Themenaufriss

Die Sprache ist der allererste Grundgegenstand aller sprachwissenschaftlichen Forschungen. Dem entsprechend treffen wir uns mit zahlreichen Teildisziplinen der Sprachwissenschaft. Uns interessieren diejenigen, die das Lautelement naturwissenschaftlich behandeln. Es ist in erster Linie die Phonetik mit der Orthoepie (Lehre von der richtigen Aussprache). Die Phonetik erörtert teilweise die Entstehung der Sprache, bzw. des kleinsten sprachlichen Segments – des Lautes und begründet im Ganzen den Verlauf des Sprechens.

Sprachursprung aus linguistischer Sicht

„Schon sehr früh hat man sich auch dafür interessiert, wie 'die Dinge der Welt' in die Sprache 'hineinkommen', inwieweit sie also durch Wörter 'abgebildet', gedanklich 'konserviert' und als Erfahrungen 'weitergegeben' werden können“ (Volmert 2000: 9).

Die Frage nach der Entstehung der Lautsprache stellen sich Menschen – Laien wie Experten – seit Jahrtausenden. Innerhalb wissenschaftlicher Sprachtheorien, die sich mit dieser Problematik befassen und befasst haben, gibt es unterschiedliche Ansichten darüber. In den 70er Jahren des 20. Jahrhunderts hat das Thema durch die Erkenntnisse (v. a. von Schottel und Herder) erneut aktuelle Aspekte bekommen. Um darauf eine prägnante Antwort zu bekommen, ist diese Frage auf weitere zentrale Problemstellungen auszuführen:

- ❖ **Warum ist eigentlich die Sprache entstanden?** Aus welchen Gründen hat die Menschheit zu sprechen angefangen?
- ❖ **Wie kommt es überhaupt, dass wir sprechen können?** Welche Faktoren bedingten die Sprachentstehung?
- ❖ **Wann können wir zum ersten Mal über die menschliche Sprache sprechen?** Zu welchem Zeitpunkt und in welchem Prozess erschien die artikulierte, d. h. durch die Sprechorgane erzeugte Rede?

W. Schmidt stellt sich in seinem Werk *Deutsche Sprachkunde* (1968: 21) die Frage: „*Was war es, was sich die werdenden Menschen in erster Linie zu sagen hatten?*“ Um eine ausreichende Antwort zu bekommen, muss man weit auf die Gemeinschaften auf primitiver Entwicklungsstufe zurückgehen. Das Hauptziel der ersten Gesellschaft war sicherlich das Streben nach Überleben. Nur durch die Gruppierung und Arbeit war das Weiterleben möglich. Man musste um das Dasein kämpfen, indem man z. B. gemeinsam verschiedene Arbeitsinstrumente anfertigte und gebrauchte. Diese Tätigkeit verlangte allerdings eine besondere Verständigung, die Sprache.

Somit kommt man zur Antwort auf die Frage, warum sich die Sprache überhaupt entwickelt hat. – Die Sprache wurde zum Ausdruck bestimmter Impulse, die sich zusammen mit den lebenswichtigsten Bedürfnissen entwickelt haben. Es handelte sich um einzigartige Anregungen und Tätigkeit, das sogenannte Denken, das mit der Entwicklung des Gehirns auch bei den primitivsten Formen eine der Voraussetzungen der menschlichen Sprache war.

Im Laufe der Geschichte wurden von den Sprachforschern nicht nur kognitive Grundlagen (Denken), sondern auch biologische Voraussetzungen (Ausbildung der Sprechwerkzeuge) für Sprechen untersucht, ohne die sich keine menschliche Sprache entwickeln konnte. G. von Schuh (1996: 20) erklärt diese biologische Erscheinung mit „einer weiteren Differenzierung

des Gehirns“ und dem Herausbilden eigener Sprachzentren. Anhand dieser Vorbedingungen hat sich im Verlauf der menschlichen Evolution die Fähigkeit zur Artikulation von Sprachlauten herausgebildet. (Oft wurden die Sprechorgane des Menschen mit denen des Tieres verglichen. Viele Tiere besitzen nämlich auch die Fähigkeit, Töne von sich zu geben, zum Beispiel die Singvogelarten oder viele Säugetiere. Die Anthropologen sind sich dennoch einig, dass ihnen allen ein Sprechapparat für die Artikulation differenzierter Laute fehlt.)

Mit dem Interesse an Sprach- und Lautforschung entwickelten sich erste naturwissenschaftliche Disziplinen. Zwei frühere medizinische Teildisziplinen – die Anatomie und die Neurologie – befassten sich mit den Sprachorganen und dem Gehirn des Menschen, um ihre Funktionen und Zusammenwirken beim Sprechen zu begründen. Darüber hinaus entstand Ende des 17. Jh. die Akustik und im 19. Jh. die Lehre von der lautsprachlichen Kommunikation, die Phonetik.

In der Literatur, die zu dieser Problematik existiert, fanden wir leider keine überzeugenden Beweise über den Zeitpunkt und den Vorgang des Sprachursprungs. Die überlieferten Texte reichen nur wenige Jahrhunderte zurück und lassen dieses Thema offen.

I. Es gibt zum Beispiel von dem griechischen Geschichtsschreiber Herodot einen Bericht, dass schon im 7. Jh. v. Chr. der ägyptische König Psammetich I. ein Experiment durchführte, indem er herausfand, dass das Phrygische die Ursprache der Menschheit sei und die Phryger in Kleinasien das älteste Volk.

König Psammetich I. ließ zwei neugeborene Knaben in einer einsamen Hütte aussetzen, bei einem Hirten, der nicht mit ihnen sprechen durfte, sondern nur zu bestimmter Zeit die Ziegen zu ihnen führte, damit sie von deren Milch tranken. Nach zwei Jahren stießen die beiden Knaben immer wieder einen Laut aus, der wie das phrygische Wort bekos (Brot) klang. Dabei handelte sich höchstwahrscheinlich nur um Meckern der Ziegen (vgl. Kuckenburger 2004).

Ähnliche Versuche gab es noch im 13. Jahrhundert, um 1500 und im 18. Jahrhundert. Das Ergebnis waren Laute hebräischen Ursprungs.

II. Am stärksten wurde unser Kulturkreis (Kirche und Bürgertum) durch den biblischen Schöpfungsmythos geprägt. „Im Anfang war das Wort, und das Wort war bei Gott, und Gott war das Wort“ (Beginn des Johannes-Evangeliums). Diese Worte schildern im Einzelnen, wie Gott die

Welt und alle Dinge durch sein Wort erschuf. Er schenkte dem ersten Menschen – Adam – auch die Sprache. Von dieser religiösmythischen Sprachentstehung stammte folglich auch die Ursache der Sprachen- und Völkervielfalt ab.

Als Adams und Evas Nachkommen, die zu Anfang auf der ganzen Welt „einerlei Zunge und Sprache“ geredet hatten, den Turm zu Babel erbauten, „verwirrt“ Gott als Strafe für diese Anmaßung ihre Sprache, so dass sie einander nicht mehr verstehen konnten, und „zerstreute“ sie „in alle Länder“ (vgl. Kuckenburg 2004).

Es bringen beide erwähnten Geschichten einen unterschiedlichen Blick auf die Sprachentstehung. Während die erste den Sprachursprung als einen natürlichen Bestandteil des sich allmählich entwickelten Menschen erklärt, wobei die Tiersprache als Vorwurzel nicht ausgeschlossen ist, bleibt die Sprache in der zweiten Geschichte ein fertiges, aber rätselhaft geschaffenes Werk Gottes.

Das Thema ‚Sprachursprung‘ ist in der Geschichte immer wieder hypothetisch. Sie wird durch unterschiedliche Theorien und Vermutungen, vor allem durch die philosophische sowie psychologische Betrachtungsweise beeinflusst, durchschaut und begründet. Hier ein kurzer Überblick:

Schon Platons Dialog Kratylos hat einen heftigen Streit hervorgerufen, ob Wörter und Begriffe der Sprache mit Naturnotwendigkeit aus dem Wesen der Dinge resultierten (physei) oder durch menschliche Übereinkunft gesetzt seien (thesei). Die biblische Betrachtungsweise der alten Ägypter korrespondiert allerdings nicht mit dem Sprachentstehungsmodell der antiken Philosophie, deren Gedankengänge kritisch und vernunftgemäß schienen. Die hellenistischen Philosophenschulen der Epikureer und der Stoiker vertraten die Theorie einer Sprachentstehung aus der Natur bzw. aus dem menschlichen Wesen.

Dieses Umdenken über den Sprachursprung beeinflusste bedeutend die im 17. und vor allem im 18. Jahrhundert kommende Aufklärung – Epoche des Rationalismus. René Descartes als der Vater des modernen Rationalismus, teilte dem Menschen Vernunft zu und trennte somit die Menschheit vom Tierreich ab. Von der Tradition des biblischen Schöpfungsberichts entfernten sich auch Rousseau, Condillac und Maupertuis.

Im Vergleich dazu sind zum Beispiel J. G. Schottel oder J. P. Süßmilch der Theorie über gottischen Ursprung der Sprache treu geblieben. J. G. Schottel identifizierte 1673 den Ursprung der Sprache des Menschen mit dem Ursprung deutscher Sprache und Kultur. Der Stammvater der Teutschen sei Ascenas und der Sohn Noahs, der die Sprache als Erbe Adams

über die Sintflut gerettet habe. Der deutsche Theologe J. P. Süßmilch schrieb 1756 die Abhandlung Versuch eines Beweises, dass die erste Sprache ihren Ursprung nicht vom Menschen, sondern allein vom Schöpfer erhalten habe (vgl. Hoinkes 1993: 74).

Johann Gottfried Herder (1744-1803), der Bahnbrecher des 18. Jahrhunderts, plädierte in seiner Abhandlung über den Ursprung der Sprache (1772) für eine natürliche Entstehung der Sprache, d.h. aus den Naturlauten: „*Der Mensch erfand sich selbst Sprache! – aus Tönen lebender Natur! – zu Merkmalen seines herrschenden Verstandes!*“ Der Ursprung der Laute „*ist nicht bloß nicht übermenschlich: sondern offenbar Thierisch: das Naturgesetz einer empfindsamen Maschine*“ (1959: 13). Mit seinem Werk hat Herder zur materialistischen Sprachtheorie beigetragen.

Die nächste Darstellung illustriert die Theorie des Naturlaute nachahmenden Sprachursprungs, laut des tschechischen Pädagogen J. A. Comenius aus seinem Buch Orbis sensualium pictus (1679):

Etwas Revolutionäres brachte die im 19. Jahrhundert begründete historisch-vergleichende Sprachwissenschaft, die durch die Analyse von Aufbau und Wortschatz die Verwandtschaftsverhältnisse sowohl zwischen modernen als auch historisch überlieferten Sprachen auf der Welt klärte. Sie identifizierte die Sprachfamilien und innerhalb dieser ihre Stammsprachen. Infolgedessen widerlegte sie die Vermutungen über den Zeitpunkt des Sprachursprungs, indem sie plädierte, dass die Stammsprachen der indoeuropäischen Sprachfamilien vor höchstens 6000 oder 8000 Jahren existieren konnten.

Bis heute wird im Zusammenhang mit dem Sprachursprung die biologische Evolutionstheorie (1859) von Charles Darwin, vor allem im Schulwesen, behandelt und anerkannt. Ihr Schwerpunkt war die Entwicklung aller Erscheinungen, der Kommunikation und der Sprache von der Natur. Pflanzen, Tiere und auch der Mensch soll sich über sehr lange Zeitabschnitte von anfänglichen primitiven Stadien zu seinen heutigen Erscheinungsformen entwickeln. Nach Ch. Darwin hatten die menschliche Körpersprache und Mimik ihre Vorläufer im Tierreich. Erst homo neandertalensis, vor etwa 45000 Jahren, soll die zum Sprechen notwendige Eigenschaften aufweisen (vgl. Schuh 1996). Laut P. Scardigli (1994) beginnt die Vorgeschichte der menschlichen Sprachen mit dem Auftreten des homo erectus vor etwa 500 000 Jahren.

Im 19. Jahrhundert wurde auch darüber diskutiert, ob Sprache mono- oder polygenetisch entstanden sei. Die Frühromantiker, so wie die an den biblischen Schöpfungsbericht Glaubende oder Ch. Darwin stellen eine einzige Sprache – Sanskrit an den Anfang. Für polygenetischen Ursprung plädierten August Schleicher oder August Friedrich Pott und Jacob Grimm.

Nach J. Grimm war Sprache etwas Lebendiges, das männliche und weibliche Züge hat und sie entstand aus der Verbindung weiblicher Vokale mit männlichen Konsonanten (vgl. Hoinkes 1993: 81).

Jeder kann sich eigene Meinung über die Sprachentstehung herausbilden, aber man kann konstatieren, dass keine von den Theorien einen komplexen Prozess der Sprachentstehung erklärt.

K. Neunheuser (1966: 23) interpretiert Heideggers Denkansatz und schreibt dem Sprachursprung einen Geheimnischarakter zu:

„Dieser Ursprung bleibt Geheimnis. Und alle Schläue und aller Scharfsinn der Menschen haben fehlgegriffen, um das Geheimnis der Sprache zu lüften“.

Ob die Sprache aus dem Tierreich stammt oder mit der Entwicklung des menschlichen Gehirns und der Sprechorgane zusammenhängt oder nach der biblischen Überlieferung als göttliches Werk betrachtet wird, ist immer eine offene Frage. Unter dem gläubigen Volk wird die letztgenannte Hypothese am meisten erwähnt. Die Linguistik ist allerdings bemüht, über den Sprachursprung überzeugende Beweise aufzudecken. Immer wieder begegnen wir neuen Funden, die uns hoffentlich mal zum Ziel der Untersuchung bringen werden.

Zusammenfassung

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass die Erfindung der Schrift und das Vorhandensein schriftlicher Zeugnisse sehr gut die geschichtliche Zeit des Sprachursprungs markiert. Die Überlieferungen von Sprachdaten wurden zahlreichen linguistischen Beschreibungen und Analysen unterzogen. Die Erforschung der Sprachgeschichte kann sich auf bewährte Analysen stützen, vor allem auf die historisch-vergleichende Sprachanalyse. Diese Methode erlaubt auch die Rekonstruktion älterer und nicht durch Schrift belegter Sprachzustände. Diese Ergebnisse sind aber von Spekulationen keineswegs immer frei gewesen. Die Belegung der ausgestorbenen Sprachen ist umso komplizierter, da von den 5000 gesprochenen Sprachen lediglich einige Hundert davon auch geschrieben werden, und nur ein Teil von diesen sind entwickelte Schriftsprachen. (vgl. Glück 2010: 635).

Literatur

- GLÜCK, H. (2010): *Metzler Lexikon Sprache*. Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- HERDER, J. G. (1959): *Über den Ursprung der Sprache*. Berlin : Akademie-Verlag.
- HOINKES, U. (1993): *Geschichte der Sprachtheorie: Studien zum Sprachbegriff der Neuzeit*. Münster : LIT Verlag.
- KUCKENBURG, M. (2004): *Wer sprach das erste Wort?* Stuttgart: Theiss.
- NEUNHEUSER, K. (1996): Heidegger und die Sprache. In: *Wirkendes Wort*. Sammelband 1. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, S. 21-27.
- SCARDIGLI, P. (1994): *Der Weg zur deutschen Sprache*. Bern : Peter Lang AG, 1994.
- SCHMIDT, W. (1968): *Deutsche Sprachkunde*. Berlin: Volk und Wissen Volkseigener Verlag.
- SCHUH, v. G.(1996): *Einführung in die Sprachwissenschaft*. Neuried: Ars Una.
- VOLMERT, J. (2000): *Grundkurs Sprachwissenschaft*. München: Fink.

Kontakt:

Mgr. Silvia Adamcová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation Studies
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: silvia.adamcova@euba.sk	

Pragmatik als der umfassendste Aspekt der Linguistik

Livia Adamcová

Abstract

Pragmatics as the most comprehensive aspect of linguistics. *The presented paper examines the basics of pragmatics and pragmalinguistics, which deals with the functioning of language expressions in speech, in typical communicative situations. Theoretically, we come from the definition of the pragmatic dimension of the language sign (Ch.W. Morris), that is, from the relationship of the language sign to the German user (interpreter).*

Schlüsselwörter: Pragmalinguistik, Semiotik, Handlungen, Interaktionen, Kompetenz und Performanz, Diskursanalyse

Keywords: Pragmalinguistics, semiotics, actions, interactions, competence and performance, discourse analysis

1. Einleitendes

Im 20. Jh. wurde das einfache Kommunikativmodell mehrfach erweitert mit der Absicht, Probleme der angewandten Sprachwissenschaft darstellbar zu machen. Diese Erweiterung muss unter linguistischen und didaktischen Gesichtspunkten gesehen werden. Eine systematische Darstellung muss vom umfassendsten Aspekt der Sprache ausgehen und die einzelnen Abstraktionsebenen deutlich werden lassen. Die Betonung des pragmatischen Aspekts in der Linguistik geht seit dem Ende des 20. Jh. zusammen mit verschiedenen Ansätzen – mit soziologischen, psychologischen, interkulturellen, textlinguistischen usw. Die Mehrheit dieser Ansätze habe eine gewisse Tradition in der angelsächsischen Sprachphilosophie (Wittgenstein, Austin, Strawson, Ryle, Searle) und im Anknüpfen an das Werk von Karl Bühler „Sprachtheorie“ (1934).

2. Die Bedeutung der Pragmatik

Die Erforschung der pragmatischen Aspekte der Sprache hat die Aktivitäten und Forschungsfelder der Linguistik wesentlich bestimmt. Ein Zeugnis dafür ist die zunehmende Einbeziehung soziologischer, psychologischer, textueller, interkultureller Gesichtspunkte, die bereits vor ein paar Jahren zu ganz neuen Forschungsschwerpunkten geführt hat (wie Untersuchung der Sprachentwicklung im Kindesalter, Tertiärsprachenforschung, Zusammenhang von Sprache und Kognition, das gestörte Sprachverhalte aufgrund Familienbeziehungen, das schichtenspezifische Sprachverhalte usw.)

Wie jede andere Wissenschaft muss die Linguistik ihre Zielsetzungen, Perspektiven und die Konsequenzen ihrer Ergebnisse ständig kritisch überdenken. Der folgende Aufsatz möchte dazu beitragen, den Stand der pragmatischen Forschung in der Linguistik zu beschreiben.

„Lange galt das Interesse der Sprachwissenschaftler und Philosophen hauptsächlich der Klärung einer einzigen Frage: Wie können wir bestimmte kommunikative Absichten mit Erfolg verwirklichen? Wie können wir wahre Aussagen machen und wie ist es uns dabei möglich, die Wahrheitsbedingungen zu erkennen, die dem Gesagten zugrunde liegen“? (Pörings et al. 2003: 164).

In der Terminologie der Semiotik lassen sich alle Zeichen, also auch die sprachlichen Äußerungen, die Menschen zu ihrer Verständigung verwenden, nach drei wesentlichen Aspekten untersuchen:

- a) in Bezug auf ihre Gliederung und kombinatorische Eigenschaften (syntaktischer Aspekt);
- b) in Bezug auf die Inhalte oder Sachverhalte, die sie wiedergeben (semantischer Aspekt);
- c) in Bezug auf die Personen, die sie verwenden und die Handlungs- und soziokulturellen Kontexte, in denen dies geschieht (pragmatischer Aspekt).

Mit diesen Problembereichen beschäftigt sich die Pragmatik / Pragmalinguistik, die in den 60er Jahren des 20. Jh. einen echten Boom erreicht hat. *„Die Pragmatik beschäftigt sich u.a. mit der Frage, wie Menschen Sprache gebrauchen, um mit anderen in Kontakt zu treten und sozial zu handeln. Sie betrachtet den Gebrauch von Sprache als einen Teil menschlicher Interaktion“ (Pörings et al. 2003: 164).*

Die Pragmalinguistik versucht, immer neue und neue Modelle für sprachliche Verhalten zu erarbeiten, die von zahlreichen Faktoren beeinflusst werden. Gegenwärtige Linguisten wollen schon vorhandene Modelle der Sprachbeschreibung dadurch in die pragmatische Dimension hin erweitern. Dabei kann es sich nicht nur um die phonologisch-syntaktische Kompetenz und um die Strategien der Produktion und Verstehen von Texten

handeln; vielmehr muss das Modell der „Kompetenz und Performanz“ im Sinne der Beherrschung möglicher kommunikativer Situationen erweitert werden, und zwar so, dass die Bedeutung zahlreicher Ausdrücke einer Sprache auf kommunikative Situationen erklärt werden können.

Die sprachliche Kommunikation kann als Sonderfall der Kommunikation überhaupt angesehen werden. Die Sprachwissenschaft gewinnt hier Anschluss an interdisziplinär ausgerichtete Gebiete, wie z.B. Psychologie, Soziologie, Logik, Zeichentheorie. In der Geschichte der Sprachwissenschaft wurden bisher zahlreiche (einfache und erweiterte) Kommunikationsmodelle erarbeitet. Diese Modelle liefern die Kommunikationswissenschaft, die Soziolinguistik, die Pragmalinguistik u.a. In diesem Artikel wird auf die genaue Beschreibung der Kommunikationsmodelle nicht näher eingegangen.

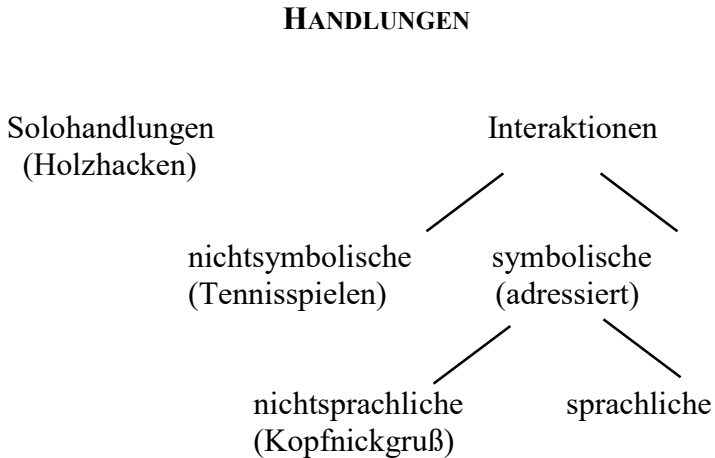
3. Pragmatik als der umfassendste Bereich der Linguistik

Die Problematik der sprachlichen Kommunikation und des Kommunikationsmodells wurde im vorigen Kapitel angedeutet mit der Absicht, Probleme der angewandten Sprachwissenschaft darstellbar zu machen. Diese Erweiterung muss unter didaktischen Gesichtspunkten gesehen werden; eine systematische Darstellung muss vom umfassendsten Aspekt der Sprache ausgehen und die einzelnen Abstraktionsebenen deutlich werden lassen. Die Betonung des pragmatischen Aspekts in der Linguistik geht zusammen mit verschiedenen Ansätzen, die die Soziologie auf den Begriff der symbolischen Interaktion bringen möchten. Die weitere Erforschung der pragmatischen Aspekte der Sprache wird die zukünftigen Aktivitäten im Bereich der Linguistik wesentlich bestimmen. Ein Zeugnis hierfür ist die zunehmende Einbeziehung soziologischer, psychologischer und textlinguistischer Gesichtspunkte, die bereits in den letzten Jahren zu ganz neuen Forschungsschwerpunkten geführt hat (wie das schichtenspezifische Sprachverhalten, der Zusammenhang von Sprache und Kognition). Wie jede andere Wissenschaft muss die Linguistik die Vorbedingungen ihrer Zielsetzungen und die Konsequenzen ihrer Ergebnisse ständig kritisch überdenken.

Das Wort „Pragmatik“ hat einen Doppelsinn: Erstens als analytische Beschreibung der Beziehungen von sprachlichen Konstruktions- und Ausdrucksmitteln zu den Prozessen der Kommunikation und zweitens als eine rationale Tätigkeit des Wissenschaftlers, die sich auf die Voraussetzungen, mögliche Folgerungen und Anwendungen seiner Arbeit richtet. In der Pragmatik geht es um (innere und äußere) Handlungen, sprachliche Handlungen, mit Hilfe vor denen jeder von uns in Interaktion mit anderen Indivi-

duen tritt. Es geht dabei um Kommunikation, Verständigung, Äußerung von Absichten usw.?

Tab. 1: Arten von Handlungen (Holly 2001: 14)

Zum Bereich der Pragmatik gehören zwei Basisbegriffe – die Kompetenz und Performanz. Das Verhältnis von sprachlicher Kompetenz und Performanz wird meistens folgendermaßen bestimmt: Als zentraler Teil der Performanz gilt die Kompetenz mit den Komponenten Phonologie, Syntax und Semantik. Zum Gegenstand der gegenwärtigen Linguistik gehört u.a., dass die vorhandenen Modelle der Sprachbeschreibung in die pragmatische Dimension erweitert werden. Dabei kann es sich nicht nur um die phonologisch-syntaktische Kompetenz und Strategien des Produzierens und Verstehens von Sprache handeln; vielmehr muss das Modell der Kompetenz selbst im Sinne der Beherrschung möglicher Redesituationen erweitert werden. In der bisherigen linguistischen Forschung wurden hauptsächlich einzelne isolierte Sätze syntaktisch und semantisch studiert, mit dem Ziel, alle Sätze einer Sprache aufzuzeichnen und zu beschreiben. Erst später kommen Veröffentlichungen vor, in denen auch Texte vorkommen. Eindeutig wichtiger für die Untersuchung von Gesprächen und Diskursen ist die theoretische Behandlung von Texten bzw. Äußerungsketten, die von wechselnden Sprechern stammen. Es entstand die Linguistik des Dialogs (auch Dis-

kursanalyse oder Gesprächsanalyse genannt). Sie ist eng mit dem „Handlungsbegriff“ verbunden. Holly (2001:10) charakterisiert diesen Begriff folgendermaßen:

- a) Handlungen kann man einen Sinn zuschreiben – sie bedeuten etwas, man kann sie verstehen
- b) Handlungen sind zielgerichtet – sie haben Ergebnisse und Folgen
- c) Handlungen sind prinzipiell kontrollierbar
- d) Handlungen folgen Regeln, folgen einem Muster
- e) Man muss sich für Handlungen verantworten
- f) Handlungen sind komplex – man kann einer Handlung mehrere Muster zuschreiben
- g) Handlungen sind interpretationsabhängig, real und objektiv.

4. Anwendungsbereiche der Pragmatik

Die Pragmatik, die Sprechakttheorie und die Diskursanalyse haben zum Ziel das „Agieren“ von Menschen untereinander in verschiedenen kommunikativen Situationen zu erfassen, zu beschreiben, zu analysieren. Sie ist eng mit der kommunikativen Kompetenz von Menschen verbunden und stellt sich die Fragen, z. B.:

- wie sie Kommunikationssituationen erfassen,
- wie sie Intentionen mitteilen und verstehe,
- wie sie die Beziehungen zu Partnern verstehen, verändern, rezipieren,
- welche Erwartungen sie haben,
- wie sie Konventionen befolgen oder durchbrechen. (vgl. Gross 1995: 156).

Ein wichtiges und besonderes Untersuchungsfeld stellt im Rahmen der Pragmatik die Manipulation durch Sprache dar. Sie ist allgegenwärtig, besonders massiv und gesellschaftlich relevant, jedoch am meisten in den Bereichen der Politik, der Werbung, der öffentlichen Kommunikation spürbar. Diese Fragestellungen berühren auch die Politolinguistik, Soziologie, Semantik und andere Wissensgebiete. Im Grunde genommen gehören alle Erscheinungen der Sprache der Öffentlichkeit, also der Politik, Verwaltung, Medien, des Rechts, des Unterrichts zu den bevorzugten Objekten wie die Sprache der privaten Sphäre.

5. Schlussfolgerungen und Fazit

Pragmatik ist nicht nur oder in erster Linie ein Baustein eines grammatischen Regelwerkes und damit also auch kein genau einzugrenzendes Teilgebiet der Linguistik. Sie umreißt eher ein bestimmtes Frageinteresse, eben den Benutzeraspekt, der in verschiedenen traditionellen und neuen linguistischen Arbeitsgebieten Berücksichtigung findet, und zwar in Syntax, Lexikologie, Semantik, Wortbildung, Lexikographie, Stilistik, Textlinguistik, Gesprächsforschung, Sprache in Institutionen, Sprache der Öffentlichkeit, Psycholinguistik, Soziolinguistik, Sprachgeschichte u.a.

Was das pragmatische Forschungsinteresse vor allem auszeichnet, ist die empirische Verankerung im tatsächlichen Gebrauch der Sprache; diesen in seinen vielfältigen gesellschaftlichen, kulturellen und institutionellen Bezügen zu beschreiben und zu reflektieren. Er eröffnet der Pragmalinguistik einen weiten Forschungsrahmen in der Zukunft.

Literatur:

- BECKER-MROTZEK, M. (1990): Kommunikation und Sprache in Institutionen. Ein Forschungsbericht zur Analyse institutioneller Kommunikation. Teil I. In: *Deutsche Sprache* 18/1990. S. 158-190.
- BRINKER, K.; SAGER, S.F. (1989): *Linguistische Gesprächsanalyse. Eine Einführung*. Berlin: Schmidt.
- BÜHLER, K. (1934): *Sprachtheorie*. Jena. Neudruck Stuttgart: Fischer.
- HOLLY, W. (1984): Für einen „sinnvollen“ Handlungsbegriff in der linguistischen Pragmatik. In: *Zeitschrift für germanistische Linguistik*, 12/1984. S. 275-312.
- HOLLY, W. u.a. (1986): *Politische Fernsehdiskussionen. Zur medienpezifischen Inszenierung von Propaganda als Diskussion*. Tübingen: Niemeyer.
- HOLLY, W. (1990): *Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten*. Berlin, New York: de Gruyter.
- HOLLY, W. (2001): *Einführung in die Pragmalinguistik*. Kassel: Universität Gesamthochschule.
- POLENZ, P. (1985): *Deutsche Satzsemantik. Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens*. Berlin, New York: de Gruyter.
- PÖRINGS, R. et al. (2003): *Sprache und Sprachwissenschaft*. Tübingen: Gunter Narr.

- PÜSCHEL, U. (1992): Von der Pyramide zum Cluster. Textsorten und Textsortenmischung in Fernsehnachrichten. In: HESS-LÜTTICH, E. W. B. (Hrsg.): *Medienkultur-Kulturkonflikt*. Opladen: Westdeutscher Verlag, S. 233-258.
- REHBEIN, J. (1988): Ausgewählte Aspekte der Pragmatik. In: AMMON, U. u.a. (Hrsg.) *Sociolinguistics, Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin, New York: de Gruyter, S. 1181-1195.
- SANDIG, B. (1986): *Stilistik der deutschen Sprache*. Berlin, New York: de Gruyter.
- SCHLIEBEN-LANGE, B. (1979): *Linguistische Pragmatik*. Stuttgart u.a.: Kohlhammer.
- SPILLMANN, H. O. (2000): *Einführung in die germanistische Linguistik. Germanistische Fernstudieneinheit 5*. Berlin, München: Langenscheidt.
- WODAK, R. (1987): Kommunikation in Institutionen. In: AMMON, U. u. a. (Hrsg.): *Sociolinguistics, Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Berlin, New York: de Gruyter. S. 799-820.

Kontakt:

Prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department Linguistics and Translation
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: livia.adamcova@euba.sk	

Gramatická charakteristika abreviátúr

Eva Maierová

Abstract

Grammatical features of abbreviations. *The paper deals with abbreviations used in electronically mediated communication from a grammatical point of view. In nominal categories it concentrates on forming the plural, possessive case, and comparative. In verbal categories it shows specific ways how present and past participles are created with a special emphasis on shortening these forms.*

Kľúčové slová: abreviatúry, gramatické kategórie, substantíva, adjektíva, verbá, slovné druhy

Keywords: abbreviations, gramatical categories, nouns, adjectives, verbs, parts of speech

Úvod

Abreviatúry sa pre svoje špecifické postavenie v jazyku stali predmetom záujmu lingvistov už dávnejšie, hoci stále pretrvávajú diskusie o tom, či sú skratky samostatné slová alebo sa jedná o synonymá, resp. varianty neskrátených lexém.

Túto otázku zodpovedali rôzni jazykovedci rôzne. Hrbáček (1979: 71) grafické skratky považuje „nanajvýš za grafické varianty grafických foriem lexikálnych jednotiek“, iníciaľová skratky pokladá za „synonymné prostriedky, podobné tzv. rovnozákladovým synonymám“ (Hrbáček, 1979: 72), a pri lexikálnych skratkách, „ktoré majú lexikálny význam rovnaký ako ich úplné neskrátené motivujúce náprotivky... ide o rovnozákladové synonymá“ (tamže). Lančarič (2008: 51) hodnotí vzťah plných lexikálnych slov a ich skrátených variantov ako synonymický, pretože význam motivantu aj motivátu je relatívne zhodný, keďže zväčša majú rovnaký denotát. Na druhej strane Mattiello (2013: 66) považuje skráteniny „iba za prípady premenovávania dávajúce efektívnejšie označenie alebo nádych familiárnosti pojmom, ktoré už majú svoje pomenovanie.“

Podľa nášho názoru sa jedná o grafické varianty v prípade zjednodušenej americkej ortografie typu: *neighbor*, *monolog*, *check*, *donut* vs. *neig-*

hbour, monologue, cheque, doughnut, zatiaľ čo abreviačný motivant a motivát sú neabsolútnymi synonymami, lebo sa líšia v štylistických a expresívnych príznakoch.

Ďalším argumentom pre posudzovanie skrátenín ako samostatných lexém je to, že sa samy stávajú motivantmi slovtvorných postupov, patria do rôznych slovných druhov a v rámci nich vytvárajú rozličné gramatické formy, ako možno ďalej vidieť na excerpciách zo synchronnej a asynchronnej komunikácie na sociálnej sieti Twitter.

Menné gramatické kategórie abreviatúr

Skratky majú rôznu slovnodruhovú príslušnosť, hoci prevládajú substantíva, ktoré vo vetách môžu nadobúdať funkciu modifikátorov ako *a DVD player, a sci-fi film, PIN number*, kde posledný príklad je zároveň prípadom tautológie *personal identification number number* nazývanej tiež *RAS syndrome – redundant acronym syndrome syndrome*. V rámci slovných druhov sa abreviatúry zapájajú do príslušných paradigiem, napr. *CDs, quangos, an MP's salary, nimbyism, yuppiedom – yuppification – yuppify – yuppities, smoggy – smoggier – smoggiest, to vet – he vets – vetted – vetting, to OD – OD's – OD'ed – OD'ing*.

V elektronicky sprostredkovanej komunikácii sa v tejto oblasti stretávajú s dvoma protichodnými tendenciami: na jednej strane je to vynechávanie interpunkčných znamienok, teda aj apostrofu v posesívnom 's, na druhej strane je to snaha expedienta naznačiť, že sa jedná o rozdielnú gramatickú formu skratky, kde morféma *s* nie je súčasťou abreviatúry, preto sa niekedy pridáva apostrof aj pred formu množného čísla, a to predovšetkým v prípade inicializmov, čo však nezodpovedá ortografickým pravidlám angličtiny. Konkrétna gramatická forma je potom identifikovateľná len na základe kontextu.

I chat with ELLs daily on EC's FB page 14000 members

TT's should be helping trainees how not to be dependent on CB, shouldn't they? (ELTchat, 21st century skills for teacher trainers, part 2, 23.3.2016)

I think we must be very kind when finding SS errors or mistakes online. We might do so privately. (ELTchat, Can chat rooms and social media offer a benefit to learners, 10.11.2010)

It's time for #ELTchat and the topic is IWB's - who's joining us?

So lets talk about IWBS "How can we get the most out of an IWB in the classroom?" (ELTchat, How can we get the most out of an IWB in the classroom, 2.3.2013)

Slide in your dm's like.. (Twitter, 19.3.2014)

Zároveň môžeme vidieť, že plurálová forma jednoduchých iniciál je vytvorená aj iným spôsobom – zdvojením bez prídania koncovky *-s*:

I'm one of the main advocates for tech in our staffrm. Other TT want to, but don't have time/know where 2 start (ELTchat, How do you use mobile devices in the classroom, 30.3.2011).

Neskrátené lexémy v množnom čísle ako *congratulations*, *holidays* boli konzistentne abreviované na *congrats*, *hols*, kým napríklad *mathematics*, *statistics* sa vyskytovali vo forme lineárnych skratiek *math*, *stat* a tiež ako kostrové skratky *maths*, *stats*. V abreviátúre slova *people* bol plurál na rozdiel od abreviačného motivantu vytvorený zásadne regulárne, teda ako *peeps*.

Keď sa jednalo o grafické skratky, niekedy bolo *-s* pridané, inokedy nie, lebo význam mnohosti bol očividný z kontextu: *activs* (activities), *bens* (benefits), *B's* (Boston Bruins), *DJs* (disc jockeys), *LAGOs* (law-abiding gun owners), *SSP's* (student sponsor partners) oproti skratkám, ktoré majú povahu značiek ako *C* (Celsius), *kmh* (kilometer per hour), *6mi* (six miles), *5hr* (five hours).

Pisatelia tiež nie vždy dodržiavali pravidlá pravopisu. Porovnajme napríklad *i-thingys* (internet things) a *newbies* (new boy/born), *mofos* (motherfuckers) a *hoes* (whores). V podstate sa však jednalo len o výnimky.

V niektorých slovách bolo *-s* nahradené písmenom *-z* na základe simulácie akcentu: *bruhz* (brothers), *fashionmagz* (Fashion Magazines), *minz* (minutes), *momz* (mothers), *nigga'z* (niggers), *Tweepzzz* (Twitter people).

Inde zas prišlo vytvorením množného čísla k posunu významu: *deltas* nebolo abreviátúrou viacslovného pomenovania *Diplomas in English Language Teaching to Adults*, ale odkazovalo na *delta students*: „Quizlet is really popular with all exam students (incl my deltas who love it)“ (ELTchat, If you could recommend one webtool what would it be and why, 1.3.2012). Alebo sa zmenila syntaktická funkcia skratky: e.g. (exempli gratia, for example) verzus e.g.'s (examples).

Posesívne *'s* sa vyskytlo aj v spojení s pronomínami *eo's* (everyone's), *so's* (someone's).

S flektívnou formou adjektíva sme sa v excerpciách stretli len raz, a to v prípade superlatívu *techiest*. Vyplýva to z nižšej frekvencie skratiek adjektívnej povahy, z ktorých len určitá časť patrí k akostným adjektívam.

Zmena slovného druhu abreviačných motivátov

Než prejdeme k analýze slovesných tvarov, musíme sa zastaviť pri slovnodruhovej príslušnosti abreviátúr.

Niektorí autori tvrdia, že „trunkácie a alfabetizmy nezahŕňajú zmenu gramatickej kategórie“, keďže „nemôžeme definovať posun substantívnej frázy *ako Very Important Person* na substantívum *vip/VIP*, alebo z *Politically Correct* na adjektívum *PC* ako skutočnú zmenu syntaktickej triedy... a určite sa nejedná o funkčnú zmenu“ (Mattiello, 2013: 100). S týmto konštatovaním môžeme do istej miery súhlasiť, čo sa týka trunkácií, ale k zmene slovného druhu nielen môže prísť, ale aj reálne prichádza predovšetkým, nie však výlučne, v skupine inicializmov. Napríklad motivantom abreviatúry *SMS* je substantívna fráza *Short Message/Messaging Service*, ktorá sa bežne vo svojej skrátenej forme používa aj vo funkcii slovesa: „can use sms I do mostly sms it's easy and still has value“ (ELTchat, How do you use mobile devices in the classroom, 30.3.2011). Analogicky sa správajú aj skratky *DM* (direct message), *IM* (instant message), ktoré bežne majú syntaktickú funkciu substantíva i verba: „If you IM with your students how do you do error correction and feedback?“ (ELTchat, Can chat rooms and social media offer a benefit to learners, 10.11.2010). Tu sa dá namietat, že v angličtine je slovo *message* ako podstatným menom, tak i slovesom vytvoreným konverziou, takže aj abreviatura môže plniť obe funkcie. Tento argument však neobstojí v prípade *BBM* (BlackBerry Messenger), *FB* (Facebook), *DJ* (disc jockey), kde v základe neskrátených lexém stojí substantívum, ale vo vete môže byť abreviatura použitá v úlohe verba vrátane príslušnej morfémy:

Why not tweeting? aving a rili nyc time bbming dis cute sturvs...and she's not on twirra...duces yall. (Twitter, 22.2.2011);
Or while FBing and Twittering and Messaging and Phubbing in general – Agree (ELTchat, 21st century skills for teacher trainers, 16.3.2016).

K zmene slovnodruhovej príslušnosti a teda aj syntaktickej funkcie abreviátúr oproti neskráteným lexémam podľa nás došlo aj pri trunkáciách *beved* ← *beverage*, *amped* ← *amphetamines*. Skratky tu majú formu pasívneho participia vo význame *drunk/en a excited as if on amphetamines*:

Some of the shite people put on here and Facebook when there beved is Fukin woeful by the way (Twitter, 16.6.2013)
Soooo amped for the play!!! #breakaleg (Twitter, 29.10.2011).

Slovesné gramatické kategórie abreviátúr

Takýchto príkladov bolo nájdených viac, a preto zastávame názor, že hoci abreviatúry vo väčšine prípadov predstavujú rovnaký slovný druh ako ich motivanty, k zmene ich syntaktickej triedy, a tým aj k funkčným zmenám oproti ich neskráteným pendantom dochádza.

Čo sa týka slovesných tvarov, ku skratkám sa pravidelne pridávalo -s ako marker tretej osoby singuláru.

Sufix *-ing* mal rôzne formy zápisu – popri plnej forme *-ing* aj jej skrátené varianty:

-ing – *demo-ing* (demonstrating) *djing* (disc jockey), *doxxing* (dox ← docs, revealing documents), *f-ing/FKING/F*&*in'* (fucking), *hyping* (acting hyperactively), *LPing* (lesson planning), *lrning* (learning), *maxing* (maximizing), *netwking* (networking), *prepping* (preparing), *Rting* (retweeting), *sning* (social networking), *Ting* (teaching), *txting* (texting);

-in – *frkin* (freaking), *fukin* (fucking), *laffin* (laughing), *muhfuckin* (mother-fucking), *reppin* (representing), *sh*ttin* (shitting), *smakin* (smacking), *tlkin* (talking), *wundrin* (wondering);

-n – *txtn* (texting), *tlkn* (talking), *eatn* (eating), *fukn* (fucking);

-ng – *spkng* (speaking),

-en – *dissen* (dissing ← disrespecting) analogicky k *chillen*, *sayen*.

V jednom prípade sa vyskytol aj tvar *LOLing*: „Dear Facebooker, Stop #LOLing please !” (Twitter, 23.3.2011). V podstate sa tu jedná o reduplikáciu gramatickej morfémy *laughing out loud* + *-ing*. Tento fakt nasvedčuje tomu, že v procese lexikalizácie tejto skratky odrážajúcej sa tiež vo výslovnosti [lɒl] postupne dochádza k strate abreviačnej motivácie.

Gramatická morféma minulého času, resp. pasívneho participia *-ed* bola často skracovaná na finálne *'d*: *cont#d* (continued), *cop'd* (copied), *DM'd* (directly messaged), *exp'd* (experienced), *fkcd/fykd* (fucked), *intro'd* (introduced), *ID'd* (identified), *prepped* (prepared), *TiVo'ed* (TeleVision in and out).

Záver

Pri gramatickej charakteristike abreviátúr sme sa zamerali hlavne na grafické skratky, pretože lexikalizované abreviatúry vyjadrujú gramatické kategórie rovnako ako neskrátené slová.

Poukázali sme na fakt, že skratky vytvárajú rôzne gramatické formy analogicky k neskráteným lexémam a abreviácia sa prejavuje nielen v

základnej forme abrevitúry, ale dochádza tiež ku skracovaniu relačných morfémej najmä v prípade verb.

Literatúra

- HRBÁČEK, J. (1979): *Jazykové zkratky v češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
- LANČARIČ, D. (2008): *Jazykové skratky : systémovo-kategoriálny opis a ekvivalenčná sémantizácia anglických a francúzskych abreviátúr*. Bratislava: Lingos.
- MATTIELLO, E. (2013): *Extra-grammatical Morphology in English*. Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH.
- Twitter <<https://twitter.com>>.

Kontakt:

PhDr. Eva Maierová, PhD.

Katedra anglického jazyka	Department of English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: eva.maierova@euba.sk	

How Emotions are Used and Abused in Public Speaking

Daniela Breveníková

Abstract

***How Emotions are Used and Abused in Public Speaking.** The paper deals with the analysis and interpretation of public speeches, with focus on means of expressing emotions in verbal communication. Three speeches analysed in the paper were delivered by politicians, namely J. F. Kennedy, the former UK Prime Minister David Cameron, and the third one by the well-known IT guru Steve Jobs. Our analysis and interpretation focuses on disclosing the speaker's purpose in using affective expressions or various rhetorical figures and possible acceptance on the part of audience.*

Key words: emotion, emotional intelligence, pathos, politics, public speaking

Kľúčové slová: emócia, emocionálna inteligencia, pathos, politika, verejný prejav

Introduction

Based on Aristotle's Rhetoric (Grice; Skinner 1989), there are differentiated four types of arguments, described as interpretations providing listeners or readers with reasons for accepting the speaker's recommendations, namely logos, pathos and ethos. In this paper, the focus is on the second type of argumentation, i.e. emotional involvement of listeners. However, at the same time US authors of rhetoric textbooks (e.g. Osborn; Osborn 1994; Grice; Skinner 1993) emphasize that even when using emotional appeal, it is important for the speaker to consider rational argumentation and have facts at their disposal. Moreover, the speaker has to be able to assess the right rate of this emotional appeal, since an excessive manifestation of emotions ranging with histrionic behaviour may produce an undesirable effect on the part of the audience, distrust, or even mockery. (Osborn; Osborn 1994).

Another concept to be considered is a quality that not all of us have been endowed with – emotional intelligence. Daniel Goleman (2011) refers to

Solvey–Gardner’s typology of emotional intelligence, which consists of the following five components:

a) The knowledge of one’s own emotions, which is described as the conscious recognition of an emotion at the very moment of its inception. It is emphasized that people who are certain of their emotions are better decision makers.

b) Control over one’s emotions as the ability to deal with one’s emotions according to the situation. The lack of this ability may result in continuous distress and anxiety; on the contrary, well-managed emotions often lead to a faster recovery from misfortunes or shocks.

c) Ability to motivate oneself is the capacity to invest emotions in any activity. Goleman claims that this self-motivating capacity leads to an increase in productivity and improvement of performance.

d) Sensitivity to other people’s emotions, i.e. being empathic, which is the basic human quality.

e) The art of interpersonal relationships, which depends on an individual’s ability of sharing other people’s emotions and adjusting our actions to them. (Goleman 2011: 47-48).

The definition indicates that displaying emotions is not a merely an immediate reaction to an external stimulus, but it can be a complex process involving rational processes that the speaker should be able to control. On the other hand, emotional intelligence also includes the ability to recognize the signals of verbal manipulation by means of emotional appeals. This kind of manipulative behaviour is referred to as “forbidden rhetoric” (Beck 2007).

Power of Emotions in Public Speaking

Present-day psychologists, political scientists and speechmakers are well aware of the power of using and abusing emotions. For example, James Frayne, the former political consultant in several campaigns held in the United Kingdom, claims nowadays people are motivated by emotions rather than by reason in their decision making. (Frayne 2013). The effect of pathos has been known since ancient times; however, recently it has been supported with new findings in psychology (Atkinson 2003; Schulze; Roberts 2007), neurology in particular affective neurology, which studies differences in verbal communication between normal communication and in the case of speech disorders. Editors of the *Handbook of Neurolinguistics* (Whitaker; Stemmer 2017) state that emotion has been traditionally explored as a separate element of mental processing, along with language

and cognition. Neurolinguists seek for the evidence of the information about human attitudes and emotions information both in normal and disordered linguistic expressions and consider this information a natural component of speech.

How to Praise Nobel Prize Winners

Public speakers, including politicians make use of emotional arguments unsparingly, for example Abraham Lincoln in his *Gettysburg Address* (Appelbaum 1991); Martin Luther King in his speech *I Have a Dream* (Grice, Skinner 1993); John F. Kennedy in his Inaugural Address (1961); Barack Obama, in his *Address to the People of Mexico* (Breveníková 2014); Donald Trump in his Foreign Policy Speech delivered in April 2016 (Breveníková 2016), and others.

For example, this is how John Fitzgerald Kennedy addressed his audience at a White House dinner honouring Nobel Prize winners: “*I think this is the most extraordinary collection of talent, of human knowledge, that has ever been gathered together at the White House, with the possible exception of when Thomas Jefferson dined alone.*” (Kennedy 1962) in these words, J. F. Kennedy responded to a Canadian journalist’s headline describing the upcoming event as the “President’s Easter egghead roll on the White House lawn. I want to deny that!”, said JFK. Besides, while praising Nobel Prize winners from other countries, it was the Founding Fathers (personalities as e.g. George Washington, Thomas Jefferson, Benjamin Franklin, or John Adams, who symbolize wisdom and democracy in the United States) who received the highest President’s appreciation in this address. We can hardly imagine a more valuable appreciation made by an American.

Emotional Appeal in David Cameron’s Two Speeches

Next example of the power of emotion is David Cameron’s speech delivered in October 2007, which helped the Conservatives win the elections. To introduce subtopics of the feature article Neil Tweedie asked questions about the reasons of the politician’s success: “So why was his speech a success? Did the lack of a script and autocue matter? What about all that talking about? Did his suit help the recent weight loss, or his haircut?” (Tweedie 2007). In order to receive the most reliable explanation, he addressed an expert advice in an attempt. The journalist described

Cameron's speech with an attribute (epithet) heartfelt (i.e. sincere, unfeigned, from the heart). The answer to the questions about the reason of the politician's oratory success is not only the speaker spoke without his prepared notes. Speaking off-the-cuff is only one of the means leading an efficient political speech.

Frank Luntz, an American political consultant, described Cameron's oratory as *spectacular* and praised the speaker for being able to give an extensive presentation of Tory's politics "without autocue or someone else's language". Although the speech lasted sixty-eight minutes, Mr Luntz did not think it was a long speech. In answer to the question what he thought was an ingredient of a good successful political speech, he replied by highlighting the importance of being able to "speak from the heart", and at this point he praised Cameron as a politician who was able "to bare his soul". Another good advice given by Luntz is that a successful speaker should not be just a *rejectionist*, and has to be able "to raise expectation". He gives a good advice to all politicians who wish to succeed in election campaigns: "You cannot go into an election with your own people grumbling. Then focus on the floating voter..."

David Cameron expressed his attitude with the same dignity also after the British voted for leaving the European Union (June 2016). This result of referendum meant his political defeat, yet he stressed he had put all his intellectual skills, feelings and emotions in the campaign: "*I fought this campaign in the only way I know how — which is to **say directly and passionately what I think and feel — head, heart and soul. I held nothing back, I was absolutely clear about my belief that Britain is stronger, safer and better off inside the European Union and I made clear the referendum was about this and this alone – not the future of any single politician including myself.***" (Telegraph Reporters 2016)

We find the same simple, high impact words in his resignation speech. In fact, to some extent, Cameron used the same type of rhetorical device (repetition of various types) for emphasis and the same rhetorical strategy as in the speech that had brought victory to the Conservatives. Moreover, in his resignation statement after the Brexit referendum, he managed to suppress his disappointment and presented the result as an expression of democracy and strength of the country: "*Although leaving Europe was not the path I recommended, **I am the first to praise our incredible strengths.***" What the speaker praises is the courage of taking the decision rather than its outcome and possible consequences; he expresses his pride of the democracy in his country rather than the outcome (i.e. Brexit) that resulted from this democratic principle. Being a Remainder himself, he makes a diplomatic prediction of Britain's future: "*I said before that Britain can*

survive outside the European Union and indeed that we could find a way.”
(Telegraph Reporters 2016)

Steve Job's Commencement Speech

Steve Job's Commencement Speech, delivered on 12 June 2005 at the graduation ceremony held at Stanford University is frequently quoted as one of the most persuasive and impressive speeches ever delivered. (Stanford University, one of the leading educational and research institutions in the United States, is situated in the heart of Silicon Valley.)

What made this speech so impressive, apart from the fact that it was delivered by Steve Jobs himself? In my opinion, it was a simple structure, strong section lines (similar to newspaper headlines) separating each of the three parts (Connecting the dots; Love and Loss, and Death). The title of the first part can be considered a metaphor based on a childrens' game of drawing lines connecting dots in colourful pencil in order to produce a picture or design. The intended figurative meaning is to “draw logical inferences connecting items of information to reveal something previously hidden or unknown”. (American Heritage 2016). Connecting dots is a metaphor of Steve Job's life: his childhood, first failures and achievements. Jobs did not say anything surprising or special in the first two parts of his speech to university graduates when he recommended them: *“Sometimes life hits you in the head with a brick. Don't lose faith. ... Your work is going to fill a large part of your life, and the only way to be truly satisfied is to do what you believe is great work. And the only way to do great work is to love what you do.”* In this final public speech, Steve Jobs managed to pass age old truths to the young generation by means of repeating of such expressions as *love, lover, heart, and work*. A significant part of his message to the next generation is also in the challenge *“Don't settle down.”*

The final story entitled simply *Death* is the very credo of Steve Job's life: *“Don't let the noise of others' opinions drown out your own inner voice. And, most important, have the courage to follow your **heart** and **intuition**. They somehow already know what you truly want to become. Everything else is secondary.”* Following a frequently repeated recommendation in US textbooks of rhetoric, he concluded his speech with a strong bang, achieved by means of a simple anaphoric repetition with a gradation effect: *“Stay hungry. Stay foolish. And I have always wished that for myself. ... Stay hungry. Stay foolish.”* The word *hungry* implies the hunger for knowledge, and Job's advice to university graduates to be *foolish* means being ready to do seemingly surprising things, which may not appear rational at first sight,

no matter whether other people approve of it or not. Throughout the speech the speaker makes it clear that this is the kind of approach that he himself has always advocated: *"This approach has never let me down, and it has made all the difference in my life."* Steve Job's Commencement speech is clear and concise, in terms of structure as well as the choice of words. Moreover, it is a sincere personal confession. If pathos and ethos support each other, the result is a success. The speaker showed his human attitude – in the words of Luntz about Cameron's pre-election speech "he bared his soul" – by presenting himself a person who carries on even under unfavourable or adverse circumstances of his life, and that is what made his speech completely credible or plausible.

Conclusion

"Language is a means we use to communicate feelings; we also reflect emotionally on the language we and others use." (Wilce 2009). Verbal means of displaying emotions are explored by numerous disciplines, in terms of various aspects of emotional and cognition processes and specific aims of communication. The present paper is an illustration of an interdisciplinary approach to political discourse analysis and interpretation. The title of the paper suggests that sometimes speakers use the language of emotions to establish the common ground with their audience and thus gain their support for example in elections; however, the language of emotions is often used to mislead or manipulate listeners, readers, or voters. It is desirable that those who speak to masses possess the skills of emotional intelligence in using affective verbal means if they wish to meet their audience's expectations and achieve the aim of communication.

References

- American Heritage® Dictionary of the English Language* (2016): Fifth Edition. Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.
- APPELBAUM, S. (Ed.): *Great Speeches. Abraham Lincoln. With Historical Notes by John Crafton*. New York: Dover Thrift Editions, Inc.
- ATKINSON, R. L. et al. (2003): *Psychologie. (Psychology)*. Second edition. Praha: Portál, s.r.o., 2003.
- BECK, G. (2007): *Zakázaná rétorika. 30 manipulativních technik*. Originally published in Germany under the title „Verbotene Rhetorik –

- die Kunst der skrupellosen Manipulation“. 05 Edition by Eichborn Verlag, 2005, 2006. Translation by Mgr. Magdaléna Pomikálková. First edition. Praha: Grada publishing.
- BREVENÍKOVÁ, D. (2014): Intersections of pragmalinguistics and rhetoric. In: *Cudzie jazyky v premenách času IV. Medzinárodná vedecká konferencia. Cudzie jazyky v premenách času IV: recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 24. - 25. októbra 2013 [v Bratislave]* [elektronický zdroj]. - Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3905-0, s. 41-44.
- BREVENÍKOVÁ, D. (2016): Semantic analysis and pragmatic aspects of US presidential campaign speeches: Donald Trump's speech on foreign policy. – Registered in Web of Science. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie. Medzinárodná vedecká konferencia*. In: Štefančík, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie : 23.6.2016, Bratislava*. - Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2016, s. 285-292.
- FRAYNE, J. (2013): The power of emotion in political campaigns. In: *The New Inquiry*, published on 27 January 2013. Available at: <https://www.conservativehome.com/platform/2013/01/james-frayne.html> (23. 12. 2017).
- GOLEMAN, D. (2011): *Emoční inteligencia*. Praha: Metafora.
- GRICE, G. L.; SKINNER, J. F. (1993): *Mastering Public Speaking*. Third Edition. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Allyn and Bacon.
- KENNEDY, JOHN, F. (1962): Remarks at a Dinner Honoring Nobel Prize Winners of the Western Hemisphere, 29 April 1962. In: PETERS, G.; WOOLLEY, J. T. (eds.): *American Presidency Project* (accessed 2014).
- OSBORN, M.; OSBORN, S. (1994): *Public Speaking*. Third Edition. Houghton Mifflin Company, U. S.
- SCHULZE, R.; ROBERTS, R. D. (Eds.) (2007): *Emoční inteligencia. Přehled základních přístupů a aplikací*. Praha: Portál, s. r. o
- Telegraph Reporters (2016): David Cameron announces his resignation. In: *The Telegraph*. News. 24 June 2016.
- TWEEDIE, N. (2007): David Cameron impressed the Conservative conference and television audiences by delivering a heartfelt speech at Blackpool without extensive notes or an autocue. In *The Telegraph*, 12:01 AM BST 05 Oct 2007.
- WILCE, J. M. (2009): *Language and emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WHITAKER, H. A.; STEMMER, B. (Eds.) (2017): *Handbook of Neurolinguistics*. Elsevier.

Contact:

doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation Studies
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics in Bratislava

Email address: daniela.brevenikova@euba.sk

Koncepcia výučby predmetu Prekladový seminár

Dominika Fifiková

Abstract

The concept of teaching Translation seminar. *This article presents the concept of teaching the Translation seminar at the Faculty of Applied languages at the University of Economics in Bratislava. It characterizes the content of the teaching process, types of texts on translation of which students are working on and a type of final thesis they are assigned to write. The author argues why she considers the Translation seminar to be a contribution to the curriculum and explains the reason behind including it amid courses of the interdisciplinary study provided by the Faculty.*

Kľúčové slová: Prekladový seminár, vyučovací proces, prínos, koncept
Keywords: Translation seminar, teaching process, contribution, concept

Úvod

V tomto príspevku predstavujeme predmet Prekladový seminár, ktorý vyučujeme na Fakulte aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Približujeme jeho náplň, vzdelávacie ciele a metódy, ktoré pri výučbe aplikujeme. Predstavujeme Prekladový seminár ako predmet, ktorý je ako povinný zaradený do štúdia v programe cudzie jazyky a interkultúrna komunikácia a hodnotíme jeho význam v príprave kvalifikovaných odborníkov – absolventov univerzity.

V jednotlivých častiach príspevku popisujeme priebeh vyučovania Prekladového seminára, a teda charakter úloh, ktoré vyučujúci zadáva svojim študentom. Popisujeme typy textov, s ktorými študenti pracujú a zdôvodňujeme ich výber. Upozorňujeme, že študenti pracujú samostatne, ale aj s učiteľom a svojimi spolužiakmi na seminári, ako aj vo dvojiciach na konkrétnom prekladovom texte. Učiteľ je ich poradcom a koordinátorom, no zároveň partnerom – kolegiálnu prácu dáva do popredia ako faktor, ktorý dokáže skvalitniť výstup práce prekladateľa, a to samotný preklad. Študent syntetizuje poznatky z predchádzajúceho roka štúdia a svoje poznatky aplikuje pri prekladaní. Na záver príspevku uvádzame aj popis požiadaviek na záverečnú prácu študenta, ktorej vypracovanie je okrem práce počas semestra podmienkou absolvovania predmetu Prekladový seminár.

Cieľom tejto práce je predstaviť výučbu Prekladového seminára a charakterizovať zámery, ktoré pri výučbe v záujme aktivizácie a vzdelávaní študentov sledujeme. Chceme poukázať na tvorivosť, ktorá ako typická vlastnosť prekladu slúži ako nástroj práce učiteľa so študentmi a ktorá je tiež jednou z požiadaviek na učiteľa tohto predmetu.

Fakulta aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave stojí na základoch viac ako 70-ročnej výučby cudzích jazykov na tejto univerzite. V histórii Ekonomickej univerzity v Bratislave mala výučba cudzích jazykov vždy nezastupiteľné miesto. Narastajúci význam ovládania cudzích jazykov študentmi počas štúdia a požiadavky praxe na absolventov týkajúce sa jazykovej vybavenosti potvrdili nevyhnutnosť jazykovej výučby na univerzite. Spočiatku ju zabezpečovali katedry jednotlivých vyučovaných jazykov, v roku 1990 zlúčené do novovzniknutého Ústavu jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Ústav jazykov sa napokon od roku 2010 plynule pretransformoval na Fakultu aplikovaných jazykov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Fakulta ponúka štúdium interdisciplinárneho charakteru v špecializácii interkultúrna komunikácia, ktorej náplňou je výučba základov ekonómie, práva, spoločenskovedných disciplín a posilňovanie jazykovej kompetencie v dvoch cudzích jazykoch. Ovládanie cudzieho jazyka ako nástroja medzikultúrnej komunikácie vnímame ako kľúčové v súčasnom prostredí globalizujúcej sa spoločnosti. Úspech uplatnenia sa absolventa v praxi závisí od flexibility jeho adaptácie aktuálnym požiadavkám trhu, ktorého otvorenosť svetu kladie vysoké nároky nielen na ovládanie ekonomických teórií, ale aj ich aplikáciu a riešenie v konkrétnych pracovných pozíciách. Študent Fakulty aplikovaných jazykov sa profiluje ako odborník v oblasti humanitných a spoločenských vied, pričom pridanou hodnotou je ovládanie cudzích jazykov na vysokej úrovni. Získanie týchto kompetencií mu dokáže zabezpečiť práve štúdium interdisciplinárneho charakteru poskytované Fakultou aplikovaných jazykov na Ekonomickej univerzite v Bratislave.

Prekladový seminár

Príkladom poskytovania interdisciplinárneho vzdelávania na Fakulte aplikovaných jazykov EU v Bratislave je výučba povinného predmetu *Prekladový seminár* pre študentov 1. stupňa v 2. a 3. ročníku denného štúdia v študijnom odbore cudzie jazyky a kultúry a programe cudzie jazyky a interkultúrna komunikácia. Predmet sa vyučuje v priebehu troch semestrov, čo vyučujúcemu zabezpečuje priestor na naplnenie obsahovo bohatého plánu predmetu a študentom zas etapovitě nadobúdanie a ukotvenie

vedomostí. Pre priblíženie predmetu Prekladový seminár predstavujeme jeho stručnú osnovu: Študenti každý semester pracujú na konkrétnych literárnych a neliterárnych textoch, ktoré analyzujú v pôvodine a v rámci domácej prípravy ich prekladajú do cieľového jazyka. Učiteľ im poskytuje texty z umeleckej literatúry alebo texty odborného charakteru, ktoré počas prvých dvoch semestrov študenti prekladajú do materinského jazyka, pričom v záverečnom, treťom semestri pracujú na preklade textov z materinského do cudzieho jazyka. Proporcía textov a cieľový jazyk prekladu je určený podľa požiadaviek, ktoré daný predmet na študentov kladie. Na zreteli máme stále to, že našim cieľom je príprava prekladateľa špecialistu na odbor, aj na jazyk, čo umožňuje štúdium aplikovaných jazykov ekonomicko-právnych odborov na Fakulte aplikovaných jazykov EU v Bratislave (Pauleová 2015).

Považujeme za nevyhnutné zdôrazniť, že Prekladový seminár priamo nadväzuje na prednášky z Úvodu do translatológie, realizované semester predtým. Úvod do translatológie možno považovať za formu prerekvizity k tomuto predmetu; prednášky predstavujú teoretický základ k Prekladovému semináru. Prednášame na nich o histórii prekladu vo svete a slovenskej prekladateľskej škole, východiskách prekladu, spôsoboch prekladateľských postupov, metódach prekladu a v neposlednom rade vysvetľujeme a zdôrazňujeme úlohu prekladateľských pomôcok, nevyhnutných pre prácu prekladateľa. Nevynechávame ani informácie o typológii tlmočenia a sprostredkujeme poznatky dôležité pre prípravu na tlmočnickú prax. Študenti sa dozvedajú o prepojení prekladu s kultúrou (Vilíkovský 1984) a ako dôležité je citlivo vnímať medzikultúrne faktory, ktoré ovplyvňujú nielen jazykový, ale aj interkultúrny transfer, ktorý sa počas prekladania uskutočňuje (Šimon 2005). Vzhľadom k charakteru prepojenia prednášok a seminára sa budeme zasaďovať k návratu formy spoločnej výučby týchto predmetov v jednom semestri, a to tak, že prednášky budú paralelne vyučované počas prvého semestra Prekladového seminára. Takýmto spôsobom zabezpečíme ešte užšie prepojenie a kontinuitu oboch predmetov. Aplikácia teoretických odprednášaných poznatkov na Prekladovom seminári bezprostredne po prednáške uľahčí študentom porozumenie teórie a jej aplikáciu v praxi. Súčasná podoba nijak neupiera funkčnosť oboch predmetov, navrhovaná zmena je možnosťou dodania pridanej hodnoty vyučovaným predmetom a zvýšenia ich efektívnosti. Úvod do translatológie je príkladom toho, ako jasne sa teória dokáže reflektovať v praxi a aká priama je súvislosť uplatnenia nadobudnutých poznatkov pri riešení praktických úloh na prekladovom seminári. Z našej praxe vyplýva, že plynulosť výučby a schopnosť študentov aktívne sa zapájať do práce na prekladovom seminári

je odrazom výsledkov, dosiahnutých na záver prednášok z Úvodu do translatológie.

Prekladový materiál

Charakter textov, ktoré vyberáme pre prácu na Prekladovom seminári, je určený problematikou, ktorej sa na každom seminári venujeme. Výber textov z literárnych žánrov je predurčený na analýzu jazykových prostriedkov typických pre umeleckú literatúru a ich prenos do cieľového jazyka prekladu s ohľadom na zachovanie funkcie textu.

Pri preklade textov z literatúry pre deti a mládež sa zameriavame na problematiku prekladu funkčných mien, slovných hier, nosných motívov dokresľujúcich postavy či prostredie, dialógy a rôzne druhy umeleckých jazykových prostriedkov. Výzvou je preklad slov s citovým zafarbením a slov z rôznych vrstiev jazyka. Dôraz sa pritom kladie na recipienta textu a jeho účel.

Z umeleckej literatúry vyberáme aj text – úryvok z románu z historického obdobia a súčasnej poviedky. V prvom prípade študentov usmerňujeme pri preklade historicky príznakových slov: archaizmov, historizmov, zastarávaných slov a atď. a v druhom pri preklade slov zo skupiny slovej zásoby typickej pre nižší štýl, napr. profesionalizmov, dialektizmov a slangu.

Prevažnú časť materiálov, s ktorými na seminároch pracujeme, tvoria texty neliterárneho charakteru, napísané v teoretickom náučnom štýle a v populárno-náučnom štýle. Selekcia textov je rozmanitá: ekonomické a technické texty, oficiálna korešpondencia, textové časti zo školských učebníc, žurnalistické texty atď. Každý jeden text vyberáme tak, aby bol zámer textu pre študentov zrozumiteľný a vedeli ľahšie identifikovať, akých typických znakov je nositeľom a teda v čom konkrétne spočíva ich úloha ako prekladateľov konkrétneho textu.

Zadanie v oboch prípadoch – pri výbere odborných textov a textov z umeleckej literatúry – vyberáme tak, aby boli texty z hľadiska identifikácie štýlu študentmi čo najtransparentnejšie. Po zaradení textu stojí pred študentmi úloha určiť účel pôvodiny, ktorý musí byť pri transfere východiskového textu do cieľového jazyka v transláte zachovaný. V tomto momente prichádza k hľadaniu čo najväčšej možnej miery významovej a formálnej totožnosti originálu a translátu, aby bol komunikačný účel medzi dvoma odlišnými kultúrnymi prostrediami naplnený.

Zadanie úloh

Každý týždeň (respektíve podľa typu a náročnosti textu každé dva týždne) sa pracuje na inom texte. Študenti text dostanú prostredníctvom e-mailu v elektronickej verzii a printovej verzii na seminári, aby si ho mohli distribuovať s tým, že pri každom texte je uvedený jeho zdroj. Na úvodnom seminári sa na každý týždeň v semestri určí dvojica študentov, ktorá bude, rovnako ako zvyšok krúžku, pracovať na konkrétnom texte, ale aj prezentovať výsledky svojej práce na seminári. V prípade zmiešaných skupín študentov, ktorí sa navzájom dobre či vôbec nepoznajú, je vhodné nechať študenta vybrať si svojho „partnera“, s ktorým bude spolupracovať. V opačnom prípade, kedy je kolektív študentov stály, a teda usporiadaný podľa jednej jazykovej kombinácie do krúžku, volíme spôsob ťahania si typu textu, pričom každý typ textu je priradený dvom študentom. Následne na seba každý študent z určenej dvojice preberie úlohu prekladateľa a zároveň korektora. V prípade výrazných rozdielov medzi študentmi čo sa týka úrovne jazykovej kompetencie odporúčame riadiť sa rozdelením študentov do dvojíc tak, aby v každej bol jeden študent ktorého úroveň ovládania jazyka je vyššia ako u druhého študenta, aby navzájom kooperovali a boli pre seba navzájom motiváciou. Študenti z dvojice si navzájom pošlú svoje preklady a vypracujú k nim kritiku prekladu. Znamená to, že jeden druhému spravia korektúru textu ku ktorej pripoja komentár, v ktorom vyzdvihnú slabosti a silné stránky spolužiakovho prekladu a zdôvodnia vlastné navrhované prekladové riešenia. Kritiku prekladu s komentárom ústne prednesú na Prekladovom seminári pred ostatnými spolužiakmi v krúžku, s ktorými následne diskutujú o rôznych prekladových riešeniach a alternatívnych spôsoboch prekladu. Učiteľ má kritiku prekladu k dispozícii ešte pred seminárom – študenti mu svoje práce zašlú v dostatočnom časovom predstihu. Celý priebeh diskusie na samotnom seminári koordinuje a preklady svojich študentov koriguje.

Záverečná práca

Kritériom absolvovania predmetu Prekladového seminára je mimo aktivity na seminári aj napísanie záverečnej práce, ktorá spočíva v napísaní kritiky prekladu. Študent si môže vybrať ľubovoľný prekladový text, ktorý bude skúmať z pohľadu odborníka na preklad. Podmienkou je výber defektného textu, to znamená takého, ktorý je svojim chybným vypracovaním vhodným objektom kritiky. Vhodný výber prekladu, ktorý môže byť chybný z gramatickej, štylistickej, významovej či ďalších rovín je dôležitou časťou

záverečnej práce. Čím viac problematických aspektov, z ktorých študent bude text defektného prekladu skúmať, tým väčší je predpoklad kvalitnejšej práce. Opäť zdôrazňujeme, že dôležité je zahrnúť do práce nielen kritiku prekladu, ale aj dôvody tejto kritiky a jasne definované argumenty, ktorým študent vysvetlí dôvody svojho kritického postoja k jednotlivým zložkám preloženého textu. Navyše, študent kritiku doplní o svoje návrhy na vylepšenie prekladu. Vďačným objektom kritiky sa stáva nesprávne preložený obsah článkov z internetových stránok, jedálne lístky, audiovizuálny preklad v prípade titulkov alebo dabingu, prozaické prekladové texty, informácie materiály pre turistov a mnoho ďalších.

Či už disponuje originálnym znením alebo nie, môže vypracovať nový preklad, ktorým vytvorí priestor pre polemiku a komparáciou vyvodzuje závery, ktoré mu pomôžu do väčšej hĺbky preklad analyzovať a v budúcnosti sa identifikovaným chybám vo svojej vlastnej práci vyhnúť. Našich prekladateľov – študentov – vnímame nielen ako sprostredkovateľov transferu z jedného jazykového prostredia do druhého, ale aj ako tvorcov, no musíme zdôrazniť, že len pri prisnom dodržiavaní zásady spisovného jazyka a noriem, ktoré vo forme prekladu nezmenia význam ani účel pôvodiny a s vedomím, že tvorba textu v cieľovom jazyku nie je len jazykovou, ale aj výsostne kultúrnou záležitosťou (Rakšányiová, 2005).

Ciele a prínos

Prekladový seminár si kladie za úlohu niekoľko cieľov. Študenti si praktickým vyhotovovaním prekladov prehlbujú už získané znalosti z prednášok z predmetu Úvod do translatológie. Pri prekladoch si precvičujú metódy prekladu textov žánrov náučného a umeleckého štýlu. Prehlbovanie jazykovej kompetencie spoločne s vedomosťami, ktoré z jazykovedy a translatológie už študenti majú a uplatňujú ich počas prekladového seminára, sú predispozíciou pre úspešné formovanie svojich vlastných prekladateľských postupov, zapojenie istej miery invencie, ako aj pre náležité využitie svojho idiolektu pri preklade (Tabačková, Gálová, 2012). Pestujeme u študentov prekladateľské návyky, ktoré začínajú prekladateľskou analýzou, pokračujú voľbou stratégie práce pri preklade a končia finálnou korektúrou a technickou úpravou textov a zásadami jednania s klientom.

Prínos Prekladového seminára v rámci štúdia vidíme okrem toho, že ním u študentov upevňujeme nadobudnuté poznatky z translatológie a k prekladu pristupujeme jeho praktickým vyhotovením aj v ďalších ohľadoch. Čerpáme pri tom zo začlenenia prezentácie do plánu seminára. Živým prednesom si študenti zlepšujú rečnícku spôsobilosť, obohacujú si slovnú

zásobu využívaním odbornej terminológie, ktorú ako vyučujúci vyžadujeme za účelom realizovania komunikácie nielen na úrovni študenta vysokej školy, ale úrovni prislúchajúcej odborníkovi na preklad. Ďalšou zložkou je príprava pre budúcu komunikáciu s klientom, ktorá neprebícha výlučne len neosobnou formou písomným stykom. Simuláciou situácie stretnutia a rokovania študenta-prekladateľa s učiteľom-klientom cvičíme schopnosti študenta vyjednať si vhodné podmienky pre prácu a jej ohodnotenie. V neposlednom rade pokladáme Prekladový seminár (tak ako považujeme Úvod do translatológie za predprípravu k nemu) za prerekvizitu k predmetu Preklad a tlmočenie, ktorý sa realizuje v 1. ročníku na 2. stupni. Prekladový seminár sa v podstate stáva metódou, ktorú učiteľ uplatňuje v záujme prípravy študentov na zvládnutie nárokov kladených na budúceho absolventa.

V súčasnej dobe sa s prekladovými textami stretávame dennodenne. Ľahší prístup k informáciám nám nielenže sprostredkúva cudzojazyčné texty v origináli, ale nám ich obsah posúva vo forme prekladu, v ktorom často dochádza k interferencii dvoch jazykov, jazyka originálu a jazyka prekladu. V niektorých prípadoch je exotickosť jazykových prostriedkov jasná, v iných nejednoznačná. Dôsledkom je zlievanie dvoch jazykov do podoby, v ktorej prijímateľ textu nevie rozoznať spisovné a nespisovné prvky, prevzaté a pôvodné slová a podobne. Ak sa aj texty stanu terčom kritiky, nedochádza k náprave, absentuje vedomosť o prostriedkoch nápravy a správnych riešení. Na seminároch z prekladu vedíme študentov k dôkladnej práci s textom tak, aby boli schopní vykonať analýzu textu v jeho rôznych rovinách, zaradiť ho do štýlu, identifikovať jeho zámer, čítať ho s porozumením a význam bezo zmeny funkcií textu procesom prekladu preniesť do cudzieho jazyka. Písaním komentárov a prezentáciou na seminári si študenti kultivujú jazykový písomný a ústny prejav. Zvládaním textov z rôznych oblastí sa učia profesionálnemu postupu práce a zlepšovaním si komunikačných kompetencií sa pripravujú na prácu v praxi. Nadobudnuté schopnosti pri práci s textom a obsahom, získaný všeobecný prehľad a návyky, samostatná tvorivá práca, schopnosť svoje riešenia obhájiť nezužuje ich uplatnenie len do sféry prekladateľstva, práve naopak, zvyšuje ich šance uplatniť sa na globálnom trhu práce v širokom spektre pracovných pozícií v štátnej správe, v medzinárodných inštitúciách, nadnárodných spoločnostiach i domácich firmách.

Záver

Prekladový seminár považujeme za príklad predmetu, ktorý má svoje opodstatnenie pre študentov Fakulty aplikovaných jazykov na Ekonomickej

univerzite v Bratislave mimo iného kvôli svojmu interdisciplinárnemu charakteru. Považovali sme za potrebné popísať priebeh jeho výučby a na ich pozadí vysvetliť, v čom vidíme prínos predmetu.

Predmet sme zaradili do curricula a popísali jeho osnovu, ktorá prináša pestrosť v zmysle práce s rôznorodými textami. Stručne sme popísali, čo prekladom konkrétneho textu sledujeme, t. j. ktoré vrstvy jazyka analyzujeme. Pri zadávaní úloh uplatňujeme princíp systematickosti, aby sa prekladateľské kompetencie študenta zlepšovali postupne a aby sme tým zabezpečili plynulosť práce, ktorá je aj pre profesionálneho prekladateľa v praxi napriek častému časovému obmedzeniu kľúčovou pri vypracovávaní kvalitného prekladu. Prácu na seminári sme si tým pádom rozdelili na etapy. Všetky však sledujú jeden cieľ a udržiavajú študenta pri práci so zadaným textom. Samotný preklad je o samostatnej a tvorivej práci prekladateľa, preto k nej vedieme študenta už na seminári. Zároveň chceme vyvrátiť predstavu o priebehu tohto seminára ako predmete na ktorom študenti mechanicky čítajú jednotlivé vety prekladu bez akejkoľvek dynamickosti. Práve naopak, Prekladový seminár koncipujeme ako živú diskusiu s možnosťou zapojiť sa a vyjadriť sa k svojim prekladateľským stratégiám pre všetkých prítomných študentov. Študenti vtedy zisťujú, že „len“ ovládanie jazyka nestačí a že jazykové zručnosti nesmú byť stotožňované s prekladateľskými kompetenciami (Rakšányiová 2005).

Záverečná práca – kritika prekladu, kedy študent pracuje s defektným textom, v ktorom musí identifikovať nesprávne zvolené prekladateľské riešenie a navrhnúť alternatívu, okrem toho, že cvičí prekladateľské kompetencie študenta, pripravuje ho na proces tlmočenia, ktorý si začína cvičiť po absolvovaní troch semestrov prekladu. Texty, ktoré sa stávajú defektnými v podaní rôznych typov rečníkov bude tlmočiť v rámci prípravy na prax, v ktorej sú tieto simulované situácie realitou.

Prekladový seminár je svojou náplňou reflexiou teoretických translatologických disciplín v praxi. Na Fakulte aplikovaných jazykov syntetizuje poznatky, nadobudnuté absolvovaním Úvodu do translatológie, pri praktických cvičeniach z prekladu. Študenti sa učia interpretovať originál a preklad a analyzovať semiotické a kulturologické aspekty prekladu. Rôzne typy odborných a umeleckých textov im dopĺňajú znalosti z rôznych vedných disciplín, preto rozsah Prekladového semináru z hľadiska nadobúdaných informácií hodnotíme pozitívne aj z hľadiska jeho vplyvu na prácu študenta na iných predmetoch.

Pevne veríme, že týmto príspevkom doplníme problematiku otázok teórie a didaktiky prekladu, ktorá je vzhľadom k dynamickosti objektu skúmania stále dynamickou oblasťou vednej disciplíny pojednávajúcej o preklade – translatológii.

Literatúra

- PAULEOVÁ, M. (2015): *Úvod do translatológie pre nefilológov. Odborný preklad a tlmočenie v praxi*. Bratislava: EKONÓM.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. (2005): *Preklad ako interkultúrna komunikácia*. Bratislava: AnaPress.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. (2005): Statika textu a trhliny v preklade. In: *Zborník Letná škola prekladu 3*. Bratislava: AnaPress, s. 27-33.
- ŠIMON, L. (2005): *Úvod do teórie a praxe prekladu: (nielen) pre nemčinárov*. Prešov: Nauka.
- TABAČKOVÁ, Z.; GÁLOVÁ, S. (2012): *Translatológia aj pre netranslatológov. Rozmýšľame o preklade*. Nitra: ASPA.
- VILIKOVSKÝ, J. (1984): *Preklad ako tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

Kontakt:

Mgr. Dominika Fifiková, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation Studies
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: dominika.fifikova@euba.sk	

Exkurz do teórie tlmočenia

Jozef Štefčík

Abstract

Insights to the theory of Interpreting. *Interpreting is a process whose output is determined by many external and internal factors, such as textual and contextual elements, declarative and procedural knowledge of an interpreter, his or her psychological predisposition, and situational conditions of the particular interpreting task. All of these aspects have to be taken into account in the theory, practice and the didactics of interpreting.*

Kľúčové slová: tlmočnicke stratégie, interdisciplinarita, kompetencie tlmočníka, komunikačná situácia, extra- a intralingvistické faktory

Keywords: interpreting strategies, interdisciplinary, competences of interpreter, the communication situation, extra- and intralinguistic factors

Úvod

Pojem stratégia zahŕňa zámerný postup a taktiku istej činnosti, v danej situácii, za daných podmienok na dosiahnutie vytýčeného cieľa. V tlmočení predstavujú stratégie riešenia komunikačných zámerov, ktoré sú v odbornej literatúre definované rôznymi pojmami, ako napr. méthodes a techniques, processing steps, tactiques. Podmienky tlmočenia sú tiež orientované strategicky a už niekoľko desiatok rokov sú predmetom výskumu teórie, praxe a didaktiky tlmočenia (Kalina, S., Pöchhacker, F.). Analyzujú sa v ňom procesy interakcie medzi účastníkmi komunikačnej situácie tlmočenia na báze psycholingvistického modelovania tlmočenia.

Tlmočnicke stratégie

Tlmočnicke stratégie slúžia ako interné a externé prostriedky tlmočníka, ktorý ich zámerne využíva v konkrétnych, špecifických, núdzových, či operatívnych tlmočnických situáciách. Pre činnosti tlmočenia môžeme stratégie kategorizovať na základe toho, *pre koho* sa tlmočí, *čo* sa tlmočí a *ako* sa tlmočí do nasledujúcich skupín:

I. Stratégie z hľadiska všeobecno-odbornej prípravy

Makrostratégie

- a. Stratégie na rovine kontextu, ktoré predstavujú deklaratívne vedomosti.
- b. Stratégie na rovine textu, ktoré predstavujú procesné vedomosti, kam patria:
 - *inferenčné stratégie*, ktoré súvisia s usúvzťažným počutím s informáciami v dlhodobej pamäti (asociácie),
 - *sémantické stratégie*, ktoré sú zamerané na vetné väzby, ako aj na tvorbu vzťahov medzi vonkajšou štruktúrou textu a jeho vnútorným obsahom,
 - *schematické stratégie*, ktoré umožňujú rozoznať funkcie jednotlivých častí textov,
 - *rétorické stratégie*, ktoré sa vzťahujú na stupňovanie afektivity textu, na základe čoho dokáže recipient ľahšie pochopiť text,
 - *stylistické stratégie*, ktoré poukazujú na časti textu sprostredkujúcich informačný obsah špecifickým spôsobom s cieľom lepšie ho pochopiť,
 - *kultúrne stratégie*, ktorými je tlmočník schopný lepšie vnímať kultúrne prostredie rečníka, ako aj vedomosti o normách a spôsobov správania sa v istej spoločenskej skupine,
 - *stratégie rozdielnej jazykovej štruktúry*, pri ktorých sa transformuje štruktúra textu (napr. nemecké subordinatívne vety so slovesom na konci).

II. Stratégie z hľadiska potreby zručností pri tlmočení (počúvanie a hovorenie).

Mikrostratégie

- a. Stratégie zamerané na porozumenie textu:
 - *stratégie intenzívneho a selektívneho porozumenia informačného obsahu*,
 - *pamäťové stratégie, prostredníctvom ktorých sa zhromažďujú informácie na rovine mikrotextu, ako aj segmentovanie inputu podľa zmyslových celkov*,
 - *stratégie zamerané na ovládanie špecifickej slovnej zásoby, prípadne odbornej terminológie, ktoré súvisia s témou konkrétneho textu*,
 - *anticipačné stratégie, pomocou ktorých sa tvoria hypotézy umožňujúce modelovať kontinuálne myšlienkové časti textu. Táto stratégia sa často používa pri núdzových a operatívnych tlmočnických situáciách.*
- b. Stratégie zamerané na produkciu textu:
 - *stratégie parafrázovania, ktorými sa má doceliť vecnejšie a zrozumiteľnejšie vyjadrenie diskurzu v cieľovom jazyku*,
 - *komprimačné stratégie, ktoré slúžia eliminácii redundantných informácií*,

- *stratégie expandovania, ktoré sú dôležité z hľadiska verbalizácie pre-supozícií,*
- *stratégie generalizovania, ktoré sa používajú na zdôraznenie a abstrahovanie vecných obsahových foriem, čoho cieľom je sprostredkovanie nosnej informácie a eliminácie detailov,*
- *stratégie segmentácie, ktoré sú potrebné pre prezentáciu spracovaných zmyslových celkov outputu, čoho cieľom má byť zreteľné porozumenie cieľového textu recipientom,*
- *stratégie syntaktickej transformácie, ktoré sú zamerané na obmieňanie vetných členov s cieľom redukcie východiskového textu,*
- *stratégie prekódovania, ktoré sa lineárne orientujú na slovo ako symbol. Sú dôležité pri takých zložkách, ktoré sa nedokážu vnímať obsahovo (napr. mená, čísla),*

III. Špecifické stratégie

Sú to stratégie ktoré sa využívajú pri konkrétnych formách a smeroch tlmočenia (konzekutívne, simultánne). Podľa toho rozlišujeme:

a. Stratégie pri konzekutívnom tlmočení:

- *stratégie aktivovania krátkodobej pamäti, pomocou ktorých sa informácie dokážu uchovať až niekoľko desiatok minút,*
- *stratégie tlmočnického zápisu, pomocou ktorých sa používajú rôzne symboly, značky, skratky pre podporu pamäte,*

b. stratégie pri simultánnom tlmočení

- *stratégie štiepenia pamäte (súčasné počúvanie, hovorenie),*
- *stratégie automatizovania rečových floskúl,*
- *stratégie aktivovania pasívnych (nepoužívaných) informácií uložených v dlhodobej pamäti,*
- *stratégie časového odstupu od rečníka a tempa reči.*

Dôležitým znakom uvedených tlmočnických stratégií je ich vzájomná prepojenosť, čo v praxi znamená, že uvedené kategórie nie sú vnímané a používané izolovane, ale skôr holisticky a komplementárne, pričom vždy na seba nadväzujú.

Aj keď je evidentné, že patria takmer vždy k najvhodnejším prostriedkom tlmočníka, je potrebné dôkladne si ich zautomatizovaním osvojiť. Všeobecne platí, že ich nesprávnym používaním môže dôjsť neželaným účinkom. Toto konštatovanie vyplýva z faktu, že na tlmočnický proces vplývajú aj iné než jazykové zložky - extralingvistické (mimojazykové) faktory.

Extralingvistické faktory v procese tlmočenia

Tlmočenie je činnosť, ktorá je realizovaná v špecifických podmienkach a preto na ňu vplyvajú iné mimojazykové faktory, než pri preklade. Základným spoločným charakterom pre obe činnosti je však interkultúrny transfer, ktorý tvorí základ všeobecnej teórie translácie. Podľa neho by sa mal v translačnom procese okrem jazykovej špecifiky dodržiavať aj princíp prispôsobenia kultúrnych prvkov v cieľovom texte.

Avšak z pohľadu tlmočenia ako špecifickej činnosti vstupujú do jeho procesu aj iné prvky, akými sú paralingvistické a suprasegmentálne javy, ktoré sú výrazne prítomné výlučne pri tlmočení ako priamej interakčnej komunikácii. Ďalším rozhodujúcim faktorom je materiálo-technická špecifika, do ktorej zaradujeme priestorovú realizáciu (miestnosť) tlmočenia, osvetlenie, ozvučenie, a iné technické pomôcky.

Uvedené prostriedky výrazne zasahujú do celého procesu tlmočenia a môžu pozitívne alebo negatívne ovplyvniť celý jeho výsledok. Môžu sa preto podrobnejšie rozdeliť a exemplifikovať nasledovne podľa jednotlivých aspektov:

TEXT – PERCEPCIA – TEXT – PRODUKCIA

I. *Kultúrna špecifika*

- Rozdielne formy a prejavy myslenia, správania a konania
- Vzťah medzi rečníkom a recipientom

Tlmočník je v každej komunikačnej situácii konfrontovaný s prvkami „cudzieho“ prvku, ktorý vo veľkej miere zasahuje do jeho práce a preto ho musí vedieť rýchlo identifikovať a zaradiť. Cudzí prvok sa môže prejaviť napr. v odlišnom vnímaní toho istého predmetu komunikácie. Pri tlmočení je celý proces sťažený tým, že z hľadiska obmedzeného časového horizontu nie je možnosť postupnej analýzy daného javu, čo samozrejme stavia tlmočníka do náročnej úlohy bilingválneho sprostredkovateľa, ktorý musí suplovať aj funkciu znalca danej kultúry.

II. *Audiovizuálna špecifika*

- Suprasegmentálne javy: výslovnosť, prízvuk, intonácia, rytmika reči, sila hlasu.
- Semiotické javy: grafické symboly (písmená, obrázky, schémy, diagramy, znaky).
- Somatické: gestikulácia, reč tela, mimika.

Uvedené javy sú tiež prítomné v celom procese tlmočenia, hoci často môžu mať odlišné účinky – dokážu byť prínosom a uľahčiť prácu tlmoční-

kovi, no na druhej strane dokázu pôsobiť aj rušivo. Z toho dôvodu sa tlmočenie spája s konkrétnymi požiadavkami praktických skúseností, pomocou ktorých dokáže tlmočník ovládať a poradiť si s uvedenými špecifikami.

III. Materiálno-technická špecifika

- Miestnosť, v ktorej sa tlmočenie realizuje (veľkosť, akustika, osvetlenie, usporiadanie miest...).
- Vizualné pomôcky (nástenné tabule, plazmy, monitory, diaprojektory a dataprojektory...).

- Tlmočnicke pomôcky (tlmočnicke kabínky, technika, slúchadlá....). Tento okruh extralingvistických faktorov len dotvára techniku tlmočenia a dáva mu tak charakter osobitnej a špecifickej činnosti. Dané špecifiká tlmočenia si preto vyžadujú jeho úzku spoluprácu s rôznymi inými disciplínami, pomocou ktorých sa ľahšie realizuje jeho empirický výskum.

Kompetencie tlmočníka

Ďalším dôležitým faktorom sú kompetencie a predpoklady tlmočníka, ktoré sa od predpokladov prekladateľa výrazne odlišujú predovšetkým procesuálne. Kompetencie tlmočníka sa dajú podľa uvedených jednotlivých hľadísk vymedziť nasledovne:

- a) Procedurálne kompetencie, kam môžeme zaradiť;

Receptívne kompetencie, ktoré vyžadujú spracovanie východiskového textu v konkrétnej situácii. Patria sem *sluchové predpoklady*, ktoré determinujú nasledovné zložky:

- dobrý sluch,
 - schopnosť rozpoznávať hranice slov,
 - schopnosť intonačne vnímať text,
 - schopnosť zachytiť sieť sémantických ekvivalentov,
- mentálno-kognitívne predpoklady:*
- schopnosť pamätať si informácie,
 - vedieť ukladať informácie,
 - vedieť štiepiť pozornosť a koncentrovať sa,
 - schopnosť pochopiť význam východiskového textu,

- b) *Produktívne kompetencie*, ktoré vyžadujú spracovanie cieľového textu.

Patria sem *hlasové predpoklady*:

- schopnosť rozprávať primerane hlasito a primeranom tempe,
- vedieť správne použiť intonáciu, dôraz a tvorenie prestávok,
- mať „dobré znejúci“ a výrazný hlas s pekným zafarbením,

jazykové predpoklady:

- vedieť sprostredkovať cudziu myšlienku bez subjektívneho postoja,
 - prekódovať a verbálne realizovať text v cieľovom texte bez interferencií,
 - vedieť hovoriť spisovne, pridržať sa jazykových noriem,
- Kompetencie monitoringu*, pomocou ktorých je tlmočník schopný kontrolovať interakčné procesy a tým sa vedieť operatívne rozhodnúť;
- vedieť rýchle reagovať,
 - vedieť primerane prezentovať výpoveď rečníka bez prehnaných somatických prejavov,

c) Deklaratívne kompetencie, ktoré zahŕňajú požadované vedomosti potrebné pre prácu tlmočníka;

- *Vecné znalosti*, ku ktorým patrí hlavne dokonalé ovládanie východiskového a cieľového jazyka, ako aj oboch kultúr.
- *Odborné znalosti*, ktorých predpokladom je základné poznanie oblasti týkajúcej sa predmetu tlmočenia, napr. v rozsahu danej terminológie.
- *Všeobecný rozhľad*, ktorý predstavuje základné poznatky dotýkajúce sa každodenného života (politika, ekonomika, kultúra, šport....).

d) *Sociálne kompetencie*, ktoré sú dôležité z hľadiska správania a konania tlmočníka. Patria sem predovšetkým tieto predpoklady:

- a. Schopnosť komunikácie a vystupovania pred publikom. Tlmočník musí kontrolovať trému tak, aby splnil svoju úlohu bez nefunkčných rušivých vstupov.
- b. Schopnosť vysokého nasadenia, pohotovosti a flexibility. Tlmočník by mal byť pripravený zvládať stres a veľké pracovné vypätie a pracovať v „tíme“.
- c. Zachovanie etických princípov, ako je diskretnosť, zodpovednosť, taktnosť. Informácie, ktoré tlmočník získava by nemal ďalej rozširovať.
- d. Vedieť sa „vžiť“ do myslenia iných. S tým súvisí správna interpretácia myšlienky, pričom tlmočnickov postoj by nemal byť prezentovaný.

Vo všeobecnosti možno skonštatovať, že kompetencie prekladateľa a tlmočníka sa v mnohom podobajú, aj keď ich realizačný priebeh je úplne iný. Je zrejmé, že obe translačné činnosti si vyžadujú schopnosť vedieť interpretovať text prirodzene a spontánne, so zámerom vytvoriť produkt pre recipienta cieľového jazyka a kultúry.

Podobne ako sa nadobúdajú prekladateľské schopnosti, rovnako tiež nadobudnúť tlmočnicke schopnosti znamená dlhý a systematický proces prípravy, neustáleho vzdelávania na báze jazykovej, spoločenskej, a kultúrnej. Tlmočník a prekladateľ by sa mal pripravovať dôkladne a osobitne na každý text, vytvárať si slovníky – rešeršovať, neustále sa pýtať, zaujímať o nové veci a vedieť sa prispôbiť daným normám.

Záver

Hoci je tlmočenie ako ústna komunikácia z hľadiska genézy staršou činnosťou než preklad ako písomná komunikácia, z hľadiska výskumu je na rozdiel od prekladu oveľa mladšou vednou disciplínou. Predmet výskumu tlmočenia sa začal spájať s inými vednými odbormi a práve vďaka tomuto javu výskum tlmočenia zaznamenal v druhej polovici 20. storočia výrazný vzostup. Veľký podiel na tom malo rozšírenie formy simultánneho tlmočenia, s ktorým sa spája konferenčné tlmočenie a z ktorého sa jasne vyprofilovala profesia moderného tlmočníka nového tisícročia.

Napriek tomu, že tlmočenie sa výrazne oddelilo od prekladu, stále sa žiada definovať pozíciu tlmočenia vo vzťahu k jeho príprave, realizácii a monitorovaniu. Pri tlmočení je pre obrovské množstvo interferenčných prvkov dôležitý empirický výskum, ktorý prináša pre výskumníkov nové výzvy a pre praktizujúcich tlmočníkov dôležité poznatky. Tieto sú potrebné napríklad pri stanovení jednotných kritérií posudzovania tlmočnických výkonov podľa jazykových dvojíc, alebo pri stanovení cieľov didaktiky tlmočenia. Preto je z tohto hľadiska potrebné zdôrazniť interdisciplinárny charakter výskumu tlmočenia a poukázať na jeho východiská. Moderná translatológia ako veda o preklade a tlmočení v súčasnosti výrazne špecifikuje tlmočenie ako samostatnú vednú disciplínu, ktorá čerpá poznatky z iných vedných odborov.

Práve na základe týchto poznatkov, lepšej prípravy budúcich tlmočníkov, ako aj väčšej profesionalizácie tejto činnosti by sa preto v budúcnosti žiadalo pristupovať k výučbe tlmočenia (konferenčné tlmočenie) systematickejšie a úplne ju oddeliť od prekladateľskej činnosti nielen v samotnej praxi, ale napr. aj pri koncipovaní samostatného študijného odboru „konferenčné tlmočenie“, ktorý bol zavedený v mnohých krajinách.

Literatúra

- FELDWEG, E. (1996): *Der Konferenzdolmetscher im internationalen Kommunikationsprozeß*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- GILE, D. (1997): *Conference Interpreting as a Cognitive Management Problem*. In: DANKS, J. H.; SHREVE, G. M.; FOUNTAIN, S.B. McBEATH (eds.): *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*. London: Sage Publications, s. 196-214.
- KALINA, S. (1998): *Strategische Prozesse beim Dolmetschen*. Tübingen: Narr.

- KALINA, S. (2000): (Hrsg.). *Dolmetschen. Theorie. Praxis. Didaktik*. St. Ingbert: Röhrig.
- KURZ, I. (1996): *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung*. Wien: WUV-Univ.-Verl.
- MAKAROVÁ, V. (2004): *Tlmočenie. Hraničná oblasť medzi vedou, skúsenosťou a umením možného*. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FIF UK.
- PÖCHHACKER, F. (1994): *Simultandolmetschen als komplexes Handeln*. Tübingen: Narr.
- VERMEER, H. J. (1984): *Grundlegung einer Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.

Kontakt:

Mgr. Jozef Štefčík, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation Studies
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: jozef.stefcik@euba.sk	

Problem of sign

Ivana Kapráliková

Abstract

Problem of sign. *The article deals with the field of semiotics and problem of sign, as it appears vital for developing the basis for principles of linguistic economy and word formation processes. The relationship between language and reality has been examined for decades. In the world, we find no clear-cut boundaries, that is to say, there are no 'pre-existing categories in reality'. Hence, the same reality is labelled and categorized by means of languages; since languages are the privileged tool cultures and people have at their disposal to make sense of the world, each culture, by means of its languages catalogues the extralinguistic reality in a different way. The two dominant models of what constitutes a sign are presented in the article. These will be discussed along with another models that we consider essential and valuable in order to answer the given questions: What can be considered as a linguistic sign? and Which models of signs could be the most appropriate in relation to linguistic signs as means of a particular language?*

Key words: linguistic sign, word formation processes, communication, language as a system

*We think only in signs“
Charles Sanders Pierce*

Introduction

Numerous analyses of signs by various linguists or philosophers pointed out the answers also for the following questions:

- *What can be considered as a linguistic sign?*
- *Which models of signs could be the most appropriate in relation to linguistic signs as means of a particular language?*

As Dolník (2013) states that determination of the linguistic sign depends on the consideration of the outcome of signcreational processes of concrete languages.

- Which are the theories attempting not only describe the approaches humans take when communicating, but also to understand how communication is “lost” when not done correctly?

The two dominant models of what constitutes a sign are those of the linguist Ferdinand de Saussure and the philosopher Charles Sanders Pierce. These will be discussed in the following along with another models that we consider essential and valuable in order to answer the abovementioned questions.

Models of linguistic signs

We claim to be species to be driven by a desire to make meanings: above all, we are surely *homo significans*- meaning- makers. Distinctively, we make meanings through our creation and interpretation of signs. Signs take various forms- forms of sounds, images, acts, flavors, words, but such things have no intrinsic meaning. Anything can be a sign as long as someone interprets it as „signifying“something- standing for something other than itself. *„We interpret things as signs largely unconsciously by relating them to familiar systems of conventions. It is the meaningful use of signs, which is at the heart of the concerns of semiotics“* (Chandler 2007: 13).

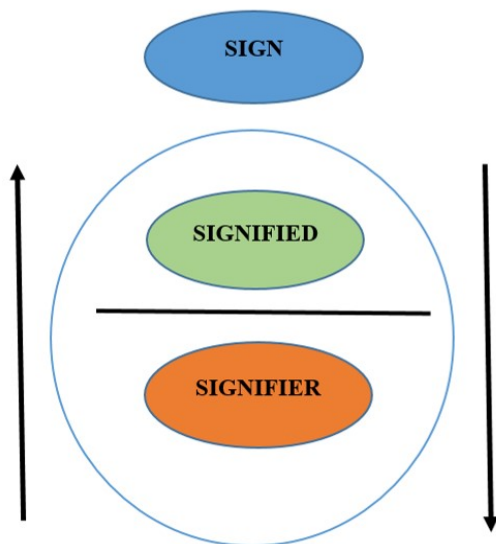
Saussure (The Saussurean model)

A theory of language as a system of signs presented by Ferdinand de Saussure in his „Cours de linguistique générale“ revolutionized the study of language. He shifted attention away from surface utterances, the everyday speech practices that make up spoken language, and focused it instead on the underlying system that allows those utterances to come into being. He distinguished between *langue* (language system) and *parole* (speech). Each speech utterance presupposes the simultaneous existence of the entire language system from which it arises, much as a leaf, when cut transversally, to use Saussure's example, reveals its entire invisible structure. Saussure also compared language to a game of chess, in which each move has meaning and is made possible by the rules of the game, all of which are implied in each move. In language, similarly, utterances can function as bearers of ideas or as names of things only if the entire system of language is implied in each utterance.

According to Saussure, his most innovative contention was that words are signs that consist of a palpable sound image (signifier) and a mental

concept (signified). Thus, he presents a „dyadic“ or two-part model of sign: all signs exist in chains that connect them to all other signs in the language.

Figure 1: Saussure's dyadic model of the sign

Language works through the interrelationship and interaction of linguistic signs, not as the naming of objects by words. The relation between words and things, Saussure contended, is entirely arbitrary. Cat names a particular animal not because the sound image or signifier "cat" has a real connection or resemblance to the creature but because the signifier "cat" is different from other adjacent signifiers such as "rat" or "hat" in the particular chain of signifiers in which it exists. The slight difference in sound and spelling creates a difference of meaning. Those signifiers in turn function to name things or have meaning because they sound different and are spelled differently from other words. This is known as the diacritical principle. The identity of signifiers is determined by their differences from other signifiers. In language, according to Saussure, there are no identities, only differences. It is the relation between terms that allows signifiers to appear to possess an identity of their own. Language, in other words, is entirely conventional, a matter of form, not natural substance.

Each signifier has a value, a function within the system of language understood as a set of relations between differentially connected terms. A signifi-

er has value as a noun or a verb or as the designator of a particular thing or as performing a particular grammatical function—that is, as a qualifier or pronoun. Saussure notes, for example, that the French *mouton* functions to name both the animal and the food; it has a double value, while English uses two different words with two different values to carry out this function—sheep and mutton. Each language assigns different values to signifiers, and it is the relation between signifiers that determines value. Saussure also distinguished between the syntagmatic and the paradigmatic dimensions of language. The syntagmatic names the linking together of parts of language in temporal chains such as a sentence. The paradigmatic is the spatial dimension of language that comprises the possible options that might fill any one space in a syntagmatic chain. For example, in an utterance requiring a verb in a particular position, any number of possible actions from that particular paradigmatic set might fill the slot for „verb“.

It is also important to mention that Saussure privileged the spoken word, seeing writing as a separate, secondary dependent but comparable sign system—writing relates to speech as signifier to signified. De Saussure’s dyadic model was criticized for “neglecting entirely the things for which signs stand” (Ogden, Richards 1923: 8), being detached from social context (Gardiner 1992: 11), and due to the fact that a one-to-one link between signifier and signified does not necessarily exist because signs have multiple, rather than single, meanings. One signifier may, within a single language, refer to many signifieds and many signifiers, e.g., synonyms (Chandler, 2007), may refer to one signified.

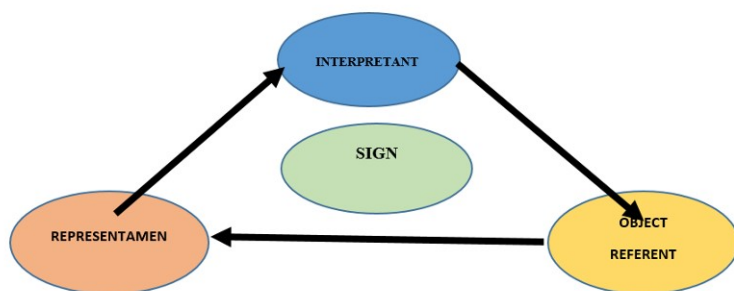
Pierce (The Peircean model)

Peirce (1960), in his theory on the production of meaning, rejects the idea of a stable relationship between a signifier and its signified. He believes that signs establish meaning through recursive relationships that arise in sets of three. He proposes a triadic model.

A sign in the form of a representamen (not necessarily material) is something that, to someone, stands for something in some respect or capacity. It addresses somebody, that is, it creates in the mind of that person an equivalent sign, or perhaps a more developed sign. The sign that it creates is called the interpretant of the first sign. The sign stands for something; its object (referent). It stands for that object, not in all respects, but in reference to some sort of idea – the basis of the representamen. By comparing Peirce’s and de Saussure’s models of the sign, we may detect some differences. The representamen may be compared with de Saussure’s signifier, and the interpretant is similar in meaning to the signified. However, the interpretant and the signified differ in quality: the interpretant is itself a sign

in the mind of the interpreter. Peirce refers to the interaction between the representamen, the object and the interpretant as semiosis. Peirce's model emphasizes semiosis as being a process, which is distinct from Saussure's synchronic emphasis on structure. We may say that Peirce's model provides the space for an objective reality, which Saussure's model did not include.

Figure 2: Peirce's triadic model

By examining the relationship between objects, interpretants, and representamens and, in particular, the way the referent determines the sign, Peirce also distinguished three main 'modes' into which signs can be assigned: symbol, icon and index.

Table 1: Three Aspects of Signs

	<i>Icon</i>	<i>Index</i>	<i>Symbol</i>
Signify by	resemblance	casual connection	convention
Examples	photographs pictograms metaphors	blinker/road direction	flags
Process	can see	can figure out	must learn

The three modes have different levels of conventionality, predictability and conformity. For example, symbols such as letters and numbers are usually highly conventional. The system is determined, fixed and understood. Iconic signs usually have some degree of conventionality, and indexical signs, according to Peirce's writings, can 'direct the attention to their objects by blind compulsion.'

The indirect links between icons and indices suggest that a referential context exists outside the sign-system and, as Peirce emphasized, the three forms are not necessarily mutually exclusive. For Peirce, semiotics was a process of understanding and not a structured system, so a sign under this model can be perceived as an icon, symbol or index, or a combination of the three depending on its use and interpretation.

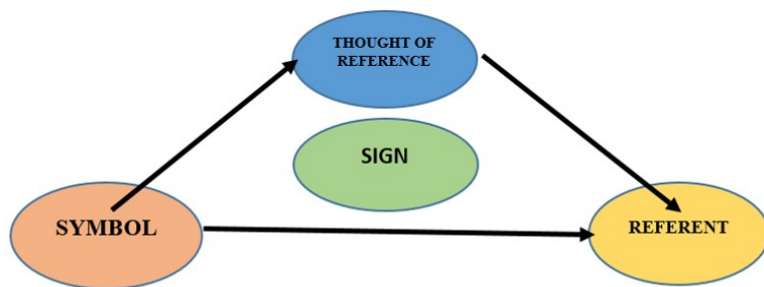
Ogden and Richards

The fundamental difference between how we previously looked at meaning and how Ogden and Richards look at it is that many linguists argue that for every word, there is a single, correct meaning associated with it. Ogden and Richards counter this claim with their theory of “Proper Meaning Superstition,” which states that there is not a single “correct” meaning associated with each and every word because each word means something different to each person, or more simply, meanings don’t reside in words, they reside in people (Erickstad 1998).

They categorize meanings in terms of signs and symbols where signs are natural representations of something beyond themselves, such as a sound, whereas symbols are specialized types of signs, such as text (Cahill 1998). In both cases, signs and symbols are meaningless unto themselves. Consider the word “mouse.” Alone, the word has no meaning, as it does not resemble what we perceive to be a mouse, nor does it possess any direct link to the sounds or behaviors of a cat, as we know it, thus the word is merely an arbitrary symbol. Ogden and Richards use the idea of “natural association” to link signs and symbols with actual objects such as a cat (Cahill 1998).

In order to illustrate their point that there is a direct relationship between symbols and thought, Ogden and Richards created the “Semantic Triangle.” The triangle is a simple model in which the three factors involved with the statement or idea are placed in the corners and the relationships between them are represented by the sides (Ogden, Richards 1927: 10).

Figure 3: Semiotic triangle by Ogden and Richards

A unique and fascinating quality of Ogden and Richards' theory is that it implies meaning can be arbitrarily exchanged without the need to understand how one another feels. What this means is that so long as definitions are created that all parties agree to, feelings regarding those definitions are inconsequential. In fact, according to Ogden and Richards (1923), "Whenever we hear anything said, we spring spontaneously to an immediate conclusion, namely, that the speaker is referring to what we should be referring to were we speaking the words ourselves."

Ecco

Umberto Eco's theory of the sign was developed during the seventies (1972). He approaches semiotics not as a universe composed of signs, but as one composed of semiotic functions (sign-functions).

In contrast to Peirce's triads, he has developed a semiotic theory that is non-referential: expressions may be used to refer to the things or states of the world, but they are derived from culture and the content established by a culture.

A sign (or sign-function) is no longer conceived of as corresponding to a specific, frozen referent (which used to be the case for the linguistic sign); it can take on several meanings, or designate various realities within the socio-cultural context. For example, a red octagon does not convey the same meaning in Africa as in America where, due to a convention that has resulted in a cultural usage, we associate it with "stop". However, even in American culture, the meaning of the red octagon can change, for instance, if it is found in a textbook on geometry. Eco has replaced the concept of the sign based on equivalence (where expression = content), because for him, the

"sign" is broader than the simple linguistic sign (for instance, a stop sign is not a linguistic sign, and neither are clouds). Eco instead proposes a representation of the sign based on inference and a system of contextual instructions; in other words, "*the sign is an instruction for interpretation*" (1984, p.26 in Guillemette and Cosette, 2006). "Nevertheless, sensory data, even those mediated by an imprint, a track or a lesser number of dimensions, are still signs to be interpreted" (translation of Eco 1992: 6).

Table 2: Ecco's typology of modes of sign production

Physical labour required to produce expressions	Recognition			Ostension			Replica			Invention							
<i>Ratio difficilis</i>	I M P R I N T S			E X A M P L E S	S A M P L E S	F I C T I V E S A M P L E S	V E C T O R S	S T Y L I Z A T I O N	C O M B. U N I T S	P S E U D O C U	P R O G. S T I M U L I	CONGRUENCES					
<i>Ratio facilis</i>												PROJECTIONS Transformations					
	S Y M P T O M S			C L U E S													
Continuum to be shaped	Motivated heteromaterial			Homomaterial			Arbitrary heteromaterial										
Modes of articulation	Pre-established, coded and overcoded grammatical units according to different modes of pertinence											Proposed undercoded texts					

Since too many things can be signs (natural inferences, arbitrary equivalences such as diagrams, drawings, emblems, targets), Eco has dropped the notion of the sign entirely to focus exclusively on the activity of signification and to see how processes of signification function. A review of the possibilities of sign production shows that there is a semiotic continuum,

which goes from the strongest coding (ratio difficilis) to the most open and indeterminate (ratio facilis) (see table below, taken from Eco, 1979, 218 ibid). Substitution alone does not establish the condition for a sign; the existence of a possible interpretation is also required. The interpreted content takes us beyond the originating sign, and is always what opens up to something new. The whole typology of modes is shown in the table below, we limited its description to the basics.

Conclusion

The theories illustrated in the above- mentioned models, after having been slightly modified, serve as the core for understanding the word formation processes. Ogden and Richard's Proper Meaning Superstition or Pierce's rejection of the idea of stable relationship between signifier and signified need to be taken into consideration when comparing input and output of any word formation processes. Concerning one-to-one relations in word formation processes, shortening processes we have been dealing with in more details in our current research, in which one and the same signans corresponds to two or more signata (in our case, for example frequently used acronym EEC stands for different full forms: European Economic Community, Early Education and Care, electronic engine control) are considered unique comparing to prototypical formations (compounding etc.). Paradoxically, contrary to expectations, we agree with Mattiello (2013) that nowadays there is a trend when less prototypical patterns may occur more frequently than prototypical ones. The reason is evident: these formations are efficient and economical.

Many, if not all, linguists will every once in a while have heard language users ask "how should we express X?" and "why is X called this way?" An important task of modern societies is knowledge management, which includes the question of how to transfer knowledge into language. Onomasiology is definitely at the heart of humans' linguistic interest.

Sources

- CAHILL, A. (1998): *Proper meaning superstition: I. A. Richards*. Unpublished research paper, university of Colorado at Boulder. Retrieved 27 February 2002. In: http://www.colorado.edu/communication/meta-discourse/Papers/App_Papers/Cahill.htm (23. 12. 2017).
- DOLNÍK, J. (2013): *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: VEDA.

- ECCO, U. (1976): *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- ERICKSTAD, J. (1998): *Richards' meaning of meaning theory*. Unpublished research paper, University of Colorado Boulder. In: http://www.colorado.edu/communication/metadiscourse/Papers/App_Papers/Erickstad.htm (23. 12. 2017).
- GARDINER, M. (1992): *The Dialogics of Critique: M M Bakhtin and the Theory of Ideology*. London: Routledge.
- CHANDLER, D. (2007): *Semiotics, The basics*. London, New York, Routledge, Taylor and Francis Group.
- PEIRCE, Ch. S. (1960): *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Volumes I and II. Cambridge: Harvard University Press.
- OGDEN, C. K.; RICHARDS, I. A. (1923, 1985): *The meaning of meaning: a study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. London: ARK.
- MATTIELLO, E. (2013): *Extra-grammatical Morphology in English: Abbreviations, Blends, Reduplicatives, and Related Phenomena*. Berlin: de Gruyter.

Kontakt:

Mgr. Ivana Kapráliková, PhD.

Katedra anglického jazyka	Department of English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: ivana.kapralikova@euba.sk	

Neologizmy v anglickom jazyku

Ľubica Kurdelová

Abstract

Neologisms in the English Language. *The English language, as any language in the world, is developing and changing due to the processes taking place in social, political, scientific and economical life. These changes occur in many different spheres: grammar, pronunciation and in vocabulary. The language vocabulary is changing, renewing the words and phrases. The new words, neologisms, which have appeared in the English language, represent the evolving nature of English. One of the distinctive properties of human language is creativity. It is in fact the ability of native speakers of a language to produce and understand new forms in their language. Despite the fact that creativity is most evident when it comes to sentence formation, it is also frequently manifested in vocabulary, where new words are added to mental lexicon/lexis regularly. A high level of this type of creativity is nowadays apparent mainly in English. This paper focuses on the processes that speakers of a language use regularly (and unconsciously, too) to create new words in their language.*

Key words: *Abbreviations, acronyms, blending, conversion, creativity, derivated words, eponyms, lexis, neologisms, neology.*

Kľúčové slová: *Akronymy, eponymy, konverzia, kreativita, lexika, neologizmy, neológia, odvodené slová, skratky, zmiešavanie slov.*

I. Úvod

Všetky javy života sa odzrkadľujú v slovnej zásobe, ktorú ľudia používajú. Vzhľadom na to, že svet sa mení aj vďaka novým vedeckým objavom, vynálezom a evolúcii, spolu s ním sa menia aj formy jazyka. Vedecký pokrok nie je možný bez neologizmov. Nové slová, prípadne nové chápanie starých, už existujúcich slov umožňuje popisovať a vysvetľovať realitu novým spôsobom. Neologizmy sú odrazom schopnosti jazyka vyvíjať sa v priebehu času, v oblasti kultúry a nových technológií. Problematika tvorenia nových slov v anglickom jazyku bola vždy predmetom záujmu mnohých jazyko-

vedcov, tak rodených Angličanov ako aj zahraničných lingvistov. Anglický jazykovedec Hitchens, H. vo svojom diele *Jazykové vojny: História správnej formy angličtiny*, konštatuje: „Zmeny existujú. Všetky ľudské jazyky sa menia: významy slov sa posúvajú, rovnako aj výslovnosť a gramatické štruktúry. Môžeme mať pocit, že jazyk, ktorý používame je nemenný, ale to je iba ilúzia.“ Vo svojom ďalšom diele: *Tajný život slov: Ako sa angličtina stala angličtinou*, tvrdí: „Anglický jazyk bol v minulosti nútený prijímať cudzie výrazy, keďže latinské, germánske a francúzske vplyvy vstúpili na jeho územie. Odvtedy, v priebehu času, anglický jazyk dokázal otočiť tento proces a vnútil sa používateľom mnohých iných jazykov. ... Pre tých, ktorí poznajú jazyk dôverne, vedia, že má silnú moc alchýmie, schopnosť transformovať čokoľvek, čoho sa dotkne.“

II. Neológia a neologizmy

Najmä v poslednom období nastal v anglickom jazyku rozmach nových výrazov. Táto skutočnosť spôsobila vznik nového vedného odboru: neológie. Je to vedný odbor, ktorý sa venuje výskumu a popisu nových slov. Neológia je teda odvetvím jazykovedy, ktorá sa zaoberá štúdiom nových slov, najmä podstatou, jadrom neologizmov, ich genézou v anglickom jazyku, mechanizmami, pomocou ktorých sú vytvorené, ich asimiláciou v jazyku, ich ohraničením na príležitostné výrazy, úlohou motivácie pri tvorbe nových slov, atď. Problém môže vzniknúť s definovaním pojmu neologizmus. Význam tohto slova je jasný, pochádza z gréčtiny; grécke slovo „neo“ má význam nový a „logos“ znamená slovo, avšak názory na neologizmy v jazyku, ich vhodnosť, primeranosť alebo neprimeranosť sú pochopiteľne veľmi rozmanité, takže ani ich definície nie sú jednotné. Podľa oxfordského slovníka (*Oxford English Dictionary*) je neologizmus „slovo alebo fráza, ktoré je nové v jazyku, slovo, ktoré je novo vytvorené.“ Uvádza príklad: *redonkulous* (a more extreme version of *ridiculous*). Približný preklad – extrémnejšia verzia niečoho smiešneho“.

Fisher, R. definuje neologizmus ako „slovo, ktoré stratilo postavenie tzv. príležitostného slova, ale ktoré je ešte stále považované za nové v jazyku.“

Mnohí autori, vrátane Crystala, považujú neologizmy za príležitostné slová. Príležitostné slovo je podľa Bauera slovo, ktoré je vytvorené a použité človekom, ktorý ho považuje za nové; len čo si však hovoriaci uvedomí, že ho už použil, alebo niekde počul, toto slovo prestáva byť v tom momente príležitostným slovom a stáva sa neologizmom.

III. História neologizmov – stručný prehľad

Prijatie kresťanstva znamenalo v anglickom jazyku príliv nových slov (napr. church, candle). Normanské dobytie Anglicka, (invázia v 11. storočí), takisto prispelo k obohateniu anglickej slovnej zásoby (napr. army). Po Buržoáznej revolúcii vo Francúzsku vznikli slová ako revolúcia, byrokracia, režim (revolution, bureaucracy, regime). Prvá svetová vojna priniesla vznik nových slov, napr. kamufláž, letecký útok, nálet, zatemnenie (camouflage, air-raid, blackout). Po 2. svetovej vojne sa začali používať slová ako: vodičová bomba, OSN a studená vojna (H-bomb, the UNO, cold war). Mnoho neologizmov vzniklo ako dôsledok veľkých spoločenských prevratov: stroj, banka, investícia (machine, bank, investment).

Rozvoj priemyslu, rozvoj technológií a nové vynálezy spôsobili objavenie sa mnohých nových výrazov. Neologizmy zo sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia boli prepojené so všetkými oblasťami života: komputerizácia, automatizácia pomocou počítačov - multi-user, telebanking, fingerprint, neurocomputer, telepost. Výskum vesmíru priniesol ďalšie nové výrazy: cargo-module, space-bike, link-up; rozvoj umeleckých smerov: kinetic art, soft art, action painting; rozvoj filmového umenia, televízie, videa: satellite delivered programme, inflight video system, kidvid; divadelné umenie: revolve, theatre of absurd; spoločenský rozvoj: the Lib movement, libbie. Liberálne hnutie presadzovalo názor, že anglický jazyk diskriminuje ženy. Výsledkom tohto názoru boli niektoré zmeny pri názvoch označujúcich povolania a obsahujúcich mužský prvok. Slovo chairman bolo nahradené výrazom chairperson, fireman : fire-fighter, policeman – police officer, cameraman - camera operator. Dokonca v náboženstve slovo mankind nahradili slovom people. Názvy ženských profesií boli rovnako zmenené: nurse - male nurse, secretary - male secretary, stewardess - flight attendant.

Neologizmy osemdesiatych a deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia boli spojené s ekonómiou: sunset industry, sunrise industry, dawn raid; s masmédiami: video piracy, tabloid television; s medicínou: PWA, ME, burn out; s hudbou: MTV, New Age music; s komputerizáciou: to back up, laptop. Oblasť vzdelávania prispela výrazmi: City technology college, baker day; móda takisto priniesla nové výrazy: leisure wear, body conscious; nový štýl varenia obohatil jazyk o neologizmy ako tapas, jacket crisp a mnohé iné.

IV. Typy neologizmov

Existuje veľké množstvo spôsobov tvorenia nových slov, takže existujú aj rôzne typy neologizmov. Rozlišujeme tieto základné typy neologizmov:

- Odvođené slová, odvodzovanie (Derived words, derivation)
- Zložené slová (Compounds)
- Zmiešavanie slov (Blending, blend words)
- Konverzia (Conversion)
- Skracovanie slov (odstránenie začiatku alebo konca dlhšieho slova) (Clipping)
- Skratky, akronymy (Abbreviations. Acronyms)
- Eponymy (Eponyms)
- Zdvojovanie, reduplikácia (Reduplication)

Odvođené slová (Derivated words) sú slová, ktoré používajú naturalizované staré grécke a latinské slová a frázy takým spôsobom, aby vyhovovali anglickému jazyku. Odvodzovanie je tvorenie slov pomocou derivačných afixov (predpôn/prípon) alebo flektívnych morfé. Ak je slovo odvođené pomocou afixov, pred základné slovo môže byť pripojená predpona, za slovo sa môže pridať prípona. Od základu sa odvodzuje nové slovo s iným významom: rich - enrich, cloud - cloudy, afixy majú teda slovotvornú funkciu. V anglickom jazyku nie je veľa flektívnych morfé a na rozdiel od afixov tvoria iba nové tvary od určitých slov, napr. poor - poorer - poorest; boat - boats. Nevzniká nové slovo, takže flektívne morfé majú tvaroslovnú funkciu. Menej bežným spôsobom tvorby slov v anglickom jazyku je backformation (spätné formovanie). Ide o zvláštny druh odvodzovania, kde je zvyčajný smer derivačného procesu obrátený. Kmeňové slovo, z ktorého bolo nové slovo odvodzované, bolo interpretované ako slovo s príponou, napr. editor, difficulty, baby-sitter. Neologizmy vznikli tak, že od týchto slov bola odtrhnutá prípona: edit, difficult, baby-sit. Nové slovo vzniká teda redukciou pôvodného slova.

Pre anglický jazyk je typická disociácia (dissociation), pri ktorej významovo príbuzné výrazy sú odvođené z rôznych kmeňových slov a nie z jedného slova. Tento jav je dôsledkom prítomnosti latinských a francúzskych slov v anglickej lexike, napr. dvojice podstatného a prídavného mena: eye – ocular, dog – canine. V angličtine prevažujú cudzie prefixy a sufixy nad domácimi. Výrazy odvođené cudzími predponami sú napr. co-operate, premature, refuel, dishonest. Slová odvođené domácimi prefixami: unwilling, asleep, forehead. Výrazy, ktoré vznikli pomocou cudzích prípon sú napr. employee, accuracy, confirmation, zatiaľ čo slová s domácimi príponami sú napr. reader, sunny, shorten. Často sa tvoria aj

hybridné odvodeniny, kedy sa k domácejmu základu pripojí cudzia predpona: non-fiction, ex-patriate, ex-filtrate, expostulation.

Zložené slová (Compounds)

Zložené slovo sa skladá z viac než jedného kmeňového slova. Súčasťou zloženého slova sú dve alebo viac lexém, avšak z hľadiska gramatického je vnímané ako jedna položka s jedným významom. Zložené podstatné meno má napr. funkciu jedného slova, podstatného mena. K tomuto podstatnému menu môžu byť pridávané ďalšie slová; čiže skladanie slov v anglickom jazyku je rekurzívne. Zložené slová sa môžu písať oddelene ako samostatné slová, napr. long drink, labour force ; prípadne sa používa spojovník ako v slovách: make-belief a make-do, loud-speaker. Ustálené slovné spojenia sa píšú zvyčajne spolu, napr. makework, headache a matchstick. V angličtine je možné pridať k dvojslovnému spojeniu ďalšie podstatné meno , čím vznikne trojslovné spojenie. Napr. pôvodne dvojslovné spojenie motor vehicle sa môže zmeniť na motor vehicle industry. Často sa stáva, že prostredné slovo sa vypustí a spojenie sa týmto spôsobom zjednoduší, v tomto prípade vznikne spojenie motor industry. Výraz, ktorý predchádza kmeňové slovo, máva charakter prídavného mena.

Zmiešané slová ((Blend words, portmanteau words)

Zmiešané slová vznikajú spojením dvoch častí bežne používaných slov dohromady. Nové slovo je kombináciou významu i výslovnosti obidvoch pôvodných slov. často sa spája počiatočná časť jedného a konečná časť druhého slova. Bežne používané zmiešané slová sú napr. heliport (helicopter – airport), smog (smoke – fog), brunch (breakfast – lunch), motel (motor – hotel). Nové technické termíny, ktoré vznikli zmiešavaním nie sú v angličtine výnimočné. V 19. storočí sa prudko rozvíjala chémia a nové chemické látky vyžadovali nové názvy: chloral (chlorine – alcohol), carborundum (carbon - corundum), urinalysis (urin – analysis). Zmiešané slová sa často vyskytujú v technickej a sci-fi literatúre, v novinách a reklame. Okrem typických príkladov, ako brunch, smog a pod. , existujú i ďalšie typy zmiešaných slov. Sú to aj slová, ktoré sa prekrývajú a vzájomne do seba presahujú, napr. slanguage (slang – language), glasphalt (glass – asphalt), gues-timate (guess – estimate).

Konverzia (Conversion)

V angličtine poznáme viacero spôsobov tvorenia neologizmov zo slov už existujúcich. Patrí medzi ne i konverzia, pri ktorej vzniká nové slovo bez badateľných zmien v pôvodnom slove. Existuje konverzia podstatného mena na sloveso, napr. water - to water. Konverzia môže prebiehať aj opačným smerom, čiže zo slovesa na podstatné meno: to spy - a spy. Prídavné mená môžu byť premenené na slovesá: open – to open; alebo môžu byť pretvorené na podstatné mená: young – the young, poor – the poor. Výnimočná je konverzia predložiek na slovesá: to down the can (význam: vypiť do dna). Najmä premena podstatných mien na slovesá v značnej miere obohacuje anglickú lexiku. Konverzia je v anglickom jazyku špecifickým javom, ktorý sa nevyskytuje v iných jazykoch v Európe. Dôvodom je fakt, že hranice pre oddeľovanie jednotlivých slovných druhov od seba sú pomerne nejasné.

Skracovanie slov (Clipping)

Skracovanie znamená skracovanie lexémy (základnej lexikálnej jednotky), avšak jej slovný druh sa nezmení a význam slova ostane bezo zmeny. Nejde pritom o novo vzniknuté slovo a nechápe sa ako výsledok slovotvorného procesu. Pre anglický jazyk je charakteristická konverzia skrátených slov, napr. pôvodné slovo bicycle bolo skrátené na bike, z čoho vzniklo sloveso to bike. Skracujú sa najmä dlhšie slová cudzieho pôvodu tak, aby boli prispôbené pôvodným anglickým slovám. Skracované slová sa rozdeľujú do niekoľkých podskupín podľa toho, ktorá časť slova bola odtrhnutá. Poznáme tieto typy skracovania slov:

- Skracovanie koncovkej časti slova (Back clipping)
- Skracovanie prednej časti slova (Initial clipping, Fore-clipping)
- Skracovanie strednej časti slova (Middle-clipping)
- Komplexné skracovanie (Complex clipping)

Najčastejším spôsobom je skracovanie odzadu (back clipping), alebo apocopation, pri ktorom ostáva zachovaná začiatková časť slova. Pôvodné slovo môže byť jednoduché slovo alebo zložené. Takto vznikli slová ako exam (examination), ad (advertisement), pub (public house), math (mathematics).

Menej častým spôsobom skracovania slov je skracovanie odpredu (initial clipping), kedy sa odstráni predná časť slova, zatiaľ čo posledná slabika zostáva. Skracovanie prednej časti slova, alebo aphaeresis, znamená, že slovo si zachová koncovú časť, napr. varsity (university), pike (turnpike), coon (raccoon), chute (parachute).

Skracovanie strednej časti slova (Middle clipping), prípadne syncope, zachováva strednú časť slov, napr. flu (influenza), shrink (head-shrinker), jams (pyjamas), tec (detective).

Komplexné skracovanie. Skrátene formy sa používajú aj v zložených slovách, pričom jedna časť pôvodnej zloženiny zostáva väčšinou zachovaná, napr. org-man (organisation man), op art (optical art), cablegram (cable telegram). Niekedy sú skrátene obidve časti zložených slov ako napr. navicert (navigation certificate). V takýchto prípadoch je ťažko poznať, či takýto skrátene tvar sa má považovať za skracovanie alebo za zložený výraz, pretože hranice medzi týmito dvoma druhmi nie sú vždy jednoznačné.

Skracujú sa aj priezviská, ku ktorým sa niekedy pripája prípona – y, napr. Goldy (Goldsmith). Rovnako sa skracujú aj krstné mená: Bob (Robert), Dick (Richard). Pretože tieto skracovania sa často používajú v reči malých detí, môže sa zmeniť niektorá hláska. Skracujú sa aj názvy miest, budov, riek, atď., napr. Frisco (San Francisco), Cal (California), the Vic (the Victoria Theatre). Skracované tvary sa často vyskytujú v neformálnej, najmä hovorovej reči a často sú typické pre určité profesie.

Skratky, akronymy (abbreviations, acronyms)

Akronymy sú výrazy, ktoré vzniknú spojením počiatočných písmen po sebe nasledujúcich slov, napr. výraz SALT, ktorý vznikol z počiatočných písmen slov Strategic Arms Limitation Talks. Každú skratku však nemôžeme považovať za akronym; o akronym ide v prípade, že sú hlásky vyslovené ako jedno slovo. Pokiaľ musíme pri výslovnosti slovo hláskovať, ide o skratku. Medzi bežné akronymy patrí: UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), CNN (Cable News Network), MP (Member of Parliament), TV (television), GDP (Gross Domestic Product), SOS (tiesňový signál v Morseovej abecede).

Pri akronymoch sa často stáva, že ich názvy sú zámerne vytvorené tak, aby z nich vznikol vhodný akronym, ktorý bližšie špecifikuje pomenovaný objekt alebo inštitúciu, napr. akronym BASIC (Beginnr's All Purpose Symbolic Instruction Code). Názov BASIC sa pre tento pojem skutočne hodí, pretože naznačuje, že ide o základy programovania počítačov.

Eponymy (Eponyms)

Výraz eponym je zložený z gréckych slov epi- (na) a onomos (meno). Sú to neologizmy, ktoré vznikajú na základe vlastných mien, pri ktorých sa potom do určitej miery musí pozmeniť ich význam; napr. výraz Watt reprezentuje jednotku elektrického výkonu, a nie vynálezcu parného stroja Jamesa Wat-

ta. Vzhľadom na to, že v odboroch ako fyzika, biológia, prípadne medicína sú nové objavy často pomenované po svojich objaviteľoch, existuje veľký počet termínov, ktoré vznikli týmto spôsobom. Eponymy sa môžu rozdeliť do štyroch skupín podľa mena, z ktorého vznikli. Prvou skupinou sú výrazy založené na menách osôb, napr. názov boycott pochádza od Charlesa Boycotta, anglického správcu majetku v Írsku.

Do druhej skupiny sa zaraďujú eponymy, ktoré sú založené na menách výrobkov alebo značiek. Xerox sa ujal vo význame kopírovať akýmkoľvek suchým kopírovacím procesom; používa sa najmä ako sloveso (to xerox sth). Výraz Jello sa používa pre jedlé želatínové tekutiny rôznych typov, avšak pôvodne išlo o jednu konkrétnu značku, ktorá želé vyrábala.

Tretia skupina eponým sú slová založené na vlastných menách z literatúry, folklóru a mytológie. Výraz Casanova má pôvod u Giovannioho Jacopa Casanovu, ktorý bez obalu opisoval svoje početné milostné dobrodružstvá po celej Európe. Slovo platonic je odvodené od Platóna, filozofa z obdobia ranného Grécka. Pôvodne popisovalo druh záujmu, ktorý mal údajne významný grécky filozof Sokrates o mladých mužov, dnes sa však používa na vyjadrenie nesexuálneho vzťahu ženy a muža.

Poslednú skupinu tvoria výrazy založené na zemepisných názvoch. Štát južnej Ameriky Colombia bol pomenovaný podľa talianskeho prieskumníka Kristofa Kolumba. Názov svetadielu America sa odvodzuje od Ameriga Vespucciho, ktorý podnikol do Nového sveta dve výpravy a vyhlásil sa za jeho objaviteľa.

Zdvojovanie, reduplikácia (Reduplication)

V anglickom jazyku sa vyskytuje veľké množstvo výrazov, ktoré vznikli kombináciou dvoch foneticky totožných morféme či pseudomorfém. Všetky slová, ktoré patria do tejto skupiny, sú pomerne emotívne a štylisticky zafarbené. Hlavným účelom zdvojovania je zdôraznenie niektorých častí prejavu alebo dosiahnutie určitého citového alebo štylistického účinku. Využívajú sa na postupy zvukového symbolizmu, napr. napodobňovanie zvuku (tick-tack), alebo expresívneho symbolizmu (girly-girly). Sú známe tri kategórie zdvojovaných slov:

Prvú kategóriu tvoria opakované reduplikácie (repetitive reduplication), napr. snip-snip (zvuk strihajúcich nožníc), clop-clop (zvuk konských kopýt), alebo drip-drip (kvapkajúca voda). Do druhej kategórie patria opakované zdvojovania s príponou, napr. clickety-click (zvuk rytmického klepkania vlaku). Tretiu kategóriu tvoria neopakované reduplikácie. Ide o najhojnejší druh zdvojovaných slov, ktoré sa rozdeľujú do dvoch podskupín. V prvej podskupine je jadro slova zopakované so zmenou samohlásky,

napr. wishy-washy (mizerný), gibble-gabble (bezvýznamné táranie), alebo dilly-dally (márneť čas). V druhej skupine dôjde k zopakovaniu slova so zmenou počiatocnej spoluhlásky, napr. hotch-potch (miešanina), niminy-piminy (upätý), namby-pamby (sentimentálny), prípadne pell-mell (bez ladu a skladu).

Toto sú len niektoré príklady neologizmov v anglickom jazyku, pretože táto oblasť je natoľko rozsiahla a neustále sa mení, že nie je možné ju obojsiahnuť do hĺbky v jednom príspevku.

Záver

Jazyk funguje ako prejav historických zmien, ktoré odzrkadľujú život a kultúru tak, ako sa menia. Neologizmy sú súčasťou týchto zmien, ktoré sa odohrávajú v rámci jazyka. Sú dôležité v našom živote, pretože najmä v súčasnom období rozvoj vedeckých odvetví a technológií je mimoriadne prudký a rýchly a prináša vysoký počet nových termínov. Okrem toho vznikajú nové smery v oblasti umenia, hudby a literatúry, takže s rozvojom týchto nových prúdov vzniká aj veľký počet rôznych nových výrazov. Nové slová neustále obohacujú lexiku anglického jazyka a pomáhajú pomenovať nové javy v živote ľudí novým spôsobom.

Literatúra.

- BAUER, L. (1983): *English Word-Formation*, Cambridge University Press.
- BOWKER, L.; PEARSON, J. (2002): *Working With Specialized Language*. London: Routledge.
- FISHER, R. (1998): *Lexical change in present-day English: A corpus based study of the motivation, institutionalization, and productivity of creative neologisms*. Tübingen: G. Narr,
- HITCHINGS, H. (2008): *The Secret Life of Words: How English Became English*, London: John Murray.
- HITCHINGS, H. (2012): *The Language Wars: A History of Proper English*, Picador: Reprint edition.
- HOLROYD, M. (2011): *Railed against neologisms, Americans and lazy clichés*. The Guardian – Review-2011-01-15 (The weekly) <https://www.pressreader.com/uk/the...review/.../28203332364447> (21. 12. 2017).

Kontakt:

PhDr. Ľubica Kurdelová

Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of English Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: lubica.kurdelova@euba.sk

Podvedomé procesy v osvojovaní si cudzieho jazyka

Roman Kvapil

Abstract

Subconscious processes in learning a foreign language. *The aim of the article is to analyse the process of acquiring the ability to communicate in a foreign language. It arises from our considerations about the phenomena that are necessarily present in the process which is inevitable for achieving a successful qualitative change in the consciousness of a foreign language user. The following concepts are used in the article: mediating language, target language, mother tongue, Communicative approach, teacher interaction style.*

Kľúčové slová: mediačný jazyk, materinský jazyk, cieľový jazyk, komunikačná metóda, interakčný štýl učiteľa

Keywords: mediating language, target language, mother tongue, communication method, teacher interaction style

Úvod

Na osvojovania si cudzieho jazyka možno nazerať ako na podvedomý proces; osvojená kompetencia je zároveň podvedomá a je základom používania jazyka v komunikácii (keď sa hovoriaci zameriava na význam a nie na formu). Hrdlička (2009) považuje učenie sa cudzieho jazyka za proces, v ktorom študujúci cielene kumuluje poznatky o danom jazyku, nadobúda vedomosti o jeho jazykových rovinách, a tým spoznáva systém cudzieho jazyka (komunikáciu, fonetiku a fonológiu, morfológiu, syntax a tiež diskurz) a jeho potenciál. Získané vedomosti o cudzom jazyku študent porovnáva so svojimi znalosťami z materinského jazyka, porovnáva jazykové pravidlá, princípy. Podobnosť niektorých jazykových javov a ich prekrývanie s prvým jazykom študenta závisí od genetického a typologického vzťahu oboch jazykov. Napríklad Slovák alebo Čech učitelia sa chorvátčinu, poľštinu či ruštinu v rámci sú si vedomí, že rovnako ako v ich materinskom jazyku, aj v systéme napr. slovenčiny / češtiny existujú určité kategórie, napríklad pády (koncovky, ktoré signalizujú vzťahy medzi slovami), vid pod. Stupeň znalosti gramatického systému cieľového jazyka záleží do značnej miery od

motivácie študenta, jeho povolania (u dospelých), schopností a tiež od ďalších okolností učenia sa. Počas jazykovej výučby je študujúci schopný do istej miery dekódovať jednotlivé pojmy v cieľovom jazyku, vrátane gramatických pojmov, napr. kategórie času, sémantiky vety pod.

Cieľom nášho príspevku je analýza procesu získavania schopností komunikovať v cudzom jazyku. V príspevku vychádzame z našich úvah o javoch, ktoré sú nevyhnutne prítomné v spomenutom procese a bez ktorých sa nemôže úspešne uskutočniť žiadna kvalitatívna zmena vo vedomí používateľa cudzieho jazyka. V úvahe budeme používať nasledovné termíny: *mediačný (sprostredkovací) jazyk, cieľový jazyk, materinský jazyk, komunikačná metóda, interakčný štýl učiteľa*.

K otázke komunikatívnej metódy

Znalosť systémovej zložky jazyka (langue) je len jednou zložkou komunikačnej kompetencie v rámci komunikačnej metódy výučby cudzieho jazyka. Už od začiatku 70. rokov 20. storočia sa zdôrazňoval funkčný a komunikatívny potenciál jazyka, ktorý nebol adekvátne využívaný vo vtedajších prístupoch k výučbe cudzích jazykov (napr. v prípade audioorálnej metódy) (Hrdlička 2009: 52-53). Vedci videli potrebu sústrediť sa v didaktickom procese predovšetkým na výučbu komunikačných zručností. Samotné ovládanie izolovaných jazykových štruktúr obmedzovalo študentov v jazykovej produkcii. Podľa nového chápania komunikačnej kompetencie by študenti cudzieho jazyka mali poznať nielen systém pravidiel študovaného jazyka, ale tiež by mali byť schopní aplikovať tieto znalosti v bežnej komunikačnej situácii. Úspešné nadobudnutie nejakého cudzieho jazyka by malo spočívať v tom, že by študenti vedeli študovaný jazyk používať takým spôsobom, aby sa dokázali vysporiadať s požiadavkami (predovšetkým jazykovými), ktoré na ne budú klásť situácie, v ktorých sa pravdepodobne ocitnú. Otázky vymedzenia a členenia komunikačnej kompetencie boli predmetom vedeckého záujmu mnohých bádateľov. Napr. Jan van Ek (1982) vyčlenil 6 jednotlivých kompetencií, ktoré spoluvytvárajú komunikačnú kompetenciu v cieľovom jazyku. K nim patrí (Hrdlička 2009: 54):

- a) jazyková kompetencia (znalosť systému študovaného jazyka);
- b) sociolingvistická kompetencia (schopnosť hovoriaceho používať jazykové formy adekvátnym spôsobom s ohľadom na príslušnú komunikačnú situáciu);
- c) diskurzívna kompetencia (uplatnenie vhodnej stratégie v komunikácii);
- d) strategická kompetencia (schopnosť učiaceho sa náležite nakladať s nadobudnutou znalosťou);

- e) sociokultúrna kompetencia (znalosť pravidiel a princípov spoločenského správania);
- f) spoločenská kompetencia (komunikačné zručnosti).

Komunikačná metóda vznikla ako reakcia na staršie metódy výučby cieľového jazyka, ktoré boli jednostranne orientované a rozvíjali iba niektoré rečové schopnosti. Od 70. rokov 20. storočia sa začali využívať komunikačné prístupy v rámci komunikačnej metódy, ktorej hlavným cieľom je získanie komunikačnej kompetencie v cieľovom jazyku. Komunikačná metóda sa snaží súčasne rozvíjať štyri rečové schopnosti, ktorými sú: písanie, čítanie, počúvanie s porozumením, rozprávanie. Choděra definuje tieto kompetencie ako sekundárne zručnosti vyššej úrovne, kde sa navzájom dotýkajú prostriedky verbálnej a neverbálnej komunikácie, faktory interkultúrne, diferenciačné, sociokultúrne, extralingvistické a paralingvistické faktory typické pre dané jazykové spoločenstvo (Choděra 1999: 34). Pokiaľ ide o jazykovú výučbu:

- a) študenti by mali používať jazyk na komunikáciu;
- b) cieľom je autentická a zmysluplná komunikácia;
- c) počas jazykovej výučby je vhodné zamerať sa na plynulosť a presnosť v komunikácii;
- d) komunikácia by mala zahŕňať rôzne jazykové zručnosti;
- e) učenie možno považovať za proces tvorivého budovania cieľového jazyka a prirodzeným javom v tomto procese je jazyková chyba.

Komunikatívny prístup zdôrazňuje funkciu jazyka oproti obyčajnej znalosti gramatických štruktúr (napr. v tradičnej metóde gramaticko-prekladovej). Vo výukových materiáloch sa dáva prednosť skupinovým aktivitám, cvičným úlohám a aktivitám na dopĺňovanie informácií (Richards-Rodgers 2005: 168-170). Podľa Rizekovej „komunikatívna metóda, tak ako aj mnohé ďalšie metódy výučby, prešla vývojom a koncom 20. storočia sa niektoré jej princípy začali prehodnocovať. Učenie pojmov a funkcií jazyka postupne nahradilo osvojovanie si gramatických štruktúr. Začali sa zdôrazňovať potreby učiaceho sa a do popredia sa dostala metóda riešenia úloh. Aj názory na to, či úplne eliminovať materinský jazyk na hodinách cudzieho jazyka, boli rôzne. V tejto súvislosti však treba vziať do úvahy, že učitelia sa vždy, buď vedome alebo podvedome, porovnávajú cudzí jazyk so svojím materinským“ (Rizeková 2012: 200-201).

Hrdlička (2009) definuje tri základné črty komunikačného prístupu: komplexnosť, adresnosť, užitočnosť. K prvej kategórii tohto prístupu patrí úplné a rovnomerné rozvíjanie všetkých štyroch základných rečových schopností, teda žiadne preceňovanie ani naopak podceňovanie gramatiky a

zároveň aj vyvážené zahrnutie jazykových i extralingvistických javov. Ďalším dôležitým rysom komunikačnej metódy je adresnosť. Pozornosť komunikačného prístupu sa zameriava na učiaceho sa cudzí jazyk a jeho komunikačné potreby a situácie, ktoré potrebuje komunikačne zvládnuť. A podľa toho sa vyberá učivo: témy aj ich prezentácia. Treťou črtou danej metódy je podľa Hrdličku užitočnosť. Informácie o tom, čo presne je predmetom jazykovej výučby, podáva Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky (SERR). Poskytuje všeobecný základ na vypracovávanie jazykových syllabov, smerníc na tvorbu učebných osnov, skúšok, učebníc atď. v celej Európe. V úplnosti opisuje, čo sa musia učitelia naučiť, aby adekvátne používali jazyk na komunikáciu, a aké znalosti a zručnosti musia rozvíjať, aby boli schopní účinne konať. Opis sa tiež týka kultúrneho kontextu, do ktorého je jazyk zasadený. Rámec tiež definuje úrovne ovládania jazyka, ktoré umožňujú merať pokrok učiacich sa v každom štádiu učenia sa jazyka a v priebehu celého života študenta. Rámec definuje popis jednotlivých úrovní jazyka, ktoré slúžia na sledovanie pokroku študenta. Tieto snahy majú zjednotiť európske vzdelávanie cudzích jazykov, a to tak, že zlepšia zrozumiteľnosť a prehľadnosť kurzov, syllabov i kvalifikačných osvedčení. Kľúčovým pojmom tohto dokumentu, ktorý je výstupom projektu Rady Európy, sú komunikatívne jazykové kompetencie. Tie sa ďalej delia konkrétne na lexikálnu, gramatickú, sémantickú, fonologickú, ortografickú a ortoepickú kompetenciu. SERR potom obsahuje definíciu každej z nich a ich jednotlivý rozvoj je zachytený pomocou deskriptorov označovaných ako A1, A2, B1, B2, C1 a C2, pričom A1 je najnižšia úroveň používanie jazyka (SERR 2001: 155).

Cieľový jazyk ako médium

Zacielením komunikačného prístupu na proces komunikácie sa očakáva primárna interakcia medzi študentmi a medzi študentom a učiteľom. Výučba sa menej sústreďuje na učiteľa a jeho manažérske zručnosti a viac sa zameriava na študentov. Študenti sú menej opravovaní, ale môžu si sami vyskúšať neúspešnú či naopak vydarenú komunikáciu spoluprácou s ostatnými študentmi. Učiteľ má dve úlohy: uľahčiť komunikáciu medzi všetkými účastníkmi a medzi účastníkmi a textom, alebo hrať úlohu jedného z účastníkov komunikácie. Učiteľ skôr podnecuje ku komunikácii, pozoruje študentov a pomáha im, ak je potreba. Po skupinových aktivitách prichádza zhodnotenie, poukázanie na rôznou šírku alebo alternatívu daného javu a nasleduje vzájomné opravovanie študentov, pri ktorom ich učiteľ len vedie. Využitie cieľového jazyka v cudzojazyčnej výučbe treba maximalizovať,

kdekoľvek možno. Jedným zo spôsobov, ako to realizovať, je uskutočňovať správu jazykovej triedy v cieľovom jazyku. Jazyk jazykovej triedy zahŕňa povel, inštrukcie a vysoko frekventované frázy smerované na študentov. Učiteľ používa cieľový jazyk hlavne preto, aby informoval, čo frekventanti kurzu majú robiť (Otvorte si učebnicu na strane 57!, Vyhľadajte dôležité informácie v texte!, Vytvorte otázky pre partnera! a pod.). Pomocou cudzieho jazyka možno tiež vysvetliť priebeh rôznych aktivít v triede (Vytvorte dvojice!) a riadiť správanie skupiny (Hovor slušne!, Vydrž chvíľu!). Vyučujúci by mal dávať pozor na to, aby slovná zásoba a štruktúry používané v inštrukciách boli vysoko frekventované, jednotné a všeobecne užitočné aj mimo jazykovej triedy. Už v prvých fázach jazykovej výučby možno pracovať so študentmi v cieľovom jazyku a používať inštrukcie, zvraty a zdvorilostné frázy po celý čas trvania jazykového kurzu. Existuje niekoľko spôsobov, ako prezentovať inštrukcie a povel v cieľovom jazyku. Možno začať s krátkymi povelmi a používať len jedno slovo, ako napr. Sadni si! Následne môže prejsť k dlhším povelom, napr. Sadni si tam! Sadni si tam, prosím! Neskôr sa študenti môžu dozvedieť alternatívne frázy, ktoré znamenajú to isté. Väčšina týchto inštrukcií a fráz má vysokú frekvenciu v bežnom hovorenom jazyku a môže byť využitá aj v reálnych komunikačných situáciách. Učiteľ by sa mal vždy uistiť, či študenti pochopili význam danej inštrukcie. Študenti by mali vedieť, že čím viac budú používať cieľový jazyk, tým rýchlejšie získajú komunikačnú kompetenciu v ňom. V nasledovnej tabuľke je niekoľko typických príkladov jazyka ako média slúžiaceho na vyjadrenie pokynov, výziev a zdvorilostných fráz:

Tabuľka 1: Povel, inštrukcie, frázy

Začiatok hodiny	Dobré ráno. Dobrý deň. Pekné popoludnie. Zdravím vás. Ako se máte? Čo je nové?
Koniec hodiny	To je na dnes všetko. Ďakujem vám. Ďakujem za pozornosť. Prajem vám pekný deň! Dovidenia!
Počas hodiny	Pozrieme sa na úlohu. Hovorte po slovensky! Kto vie správnu odpoveď? Čítame všetci.
Dramatické prvky	Kým chceš byť? Kto chce byť hercom a kto herečkou?
Všeobecne	Malý moment. Počkajte na... Otvorte okno! Napíšte krátku správu!
Spolužiak	Spýtajte sa partnera, aký má názor na...

Hry	Predstavte si, že ste...
Poriadok v triede	Hovorte potichu!
Pochvala	To si povedal veľmi pekne. Tvoja úloha je výborná. Super!
Poďakovanie a ospravedlnenie	Ďakujem za pozornosť. Ospravedlňujem sa, že meškám.

Mediačný jazyk vo výučbe cudzieho jazyka

Otázke mediačného jazyka vo výučbe cudzieho jazyka sa venuje pozornosť v zahraničnej i slovenskej lingvodidaktike. Hrdlička pod pojmom mediačný jazyk (sprostredkovací) chápe „komunikačný kód (teda predovšetkým prirodzený jazyk, ale takisto prvky neverbálnej povahy), ktorý slúži na (pedagogickú) komunikáciu medzi vyučujúcim a inojazyčným študentom v cudzojazyčnej výučbe“ (Hrdlička 2010). Hlavnou funkciou mediačného jazyka je sprostredkovanie dôležitých informácií o cieľovom jazyku. Ďalej rozlišuje vo výučbovej praxi tri základné prípady (Hrdlička 2010):

- Vyučujúci aj študenti cudzieho jazyka (pre cudzincov) majú nejaký spoločný jazykový kód (je ním materinský jazyk študentov a učiteľa alebo iný jazyk, napr. angličtina).
- Vyučujúci a inojazyčný hovoriaci poznajú spoločný zrozumiteľný jazykový kód len čiastočne.
- Spoločný obojstranne zrozumiteľný jazykový kód (zatiaľ) neexistuje.
- Komunikácia neverbálnej povahy (gestá, obrázky, pantomima).

K ďalším funkciám mediačného jazyka patria (Hrdlička 2010):

- komunikačná (zaist'uje dorozumenie v jazykovej triede);
- kontaktovacia (služi na bežnú komunikáciu učiteľa a študentov na hodine, je prostriedkom sociálnej interakcie);
- mentálnu (kognitívnu) – mediačný jazyk sa podieľa na procese poznania jinojazyčného hovoriaceho;
- výzvoová (apelačná, direktívna, konatívna) – slúži na zabezpečenie poriadku počas výučby a pomáha v činnosti triedy, napr. Napište email s prosbou o informáciu! Hovor viac nahlas! Pracujte samostatne!;
- metajazyková – slúži na opis systému študovaného jazyka, na jeho lingvodidaktickú prezentáciu, na precvičenie učiva pod.

Mediačným jazykom môže byť materinský jazyk inojazyčného hovoriaceho alebo iný jazyk (v súčasnosti to býva najčastejšie angličtina). Či má byť

gramatika vysvetľovaná v materinskom alebo mediačnom jazyku, je kľúčová hlavne pre tvorbu gramatickej poučky. Názory na túto problematiku sa v lingvodidaktikách často líšia. Lída Holá (2005) presadzuje výhradne výučbu bez sprostredkovacieho jazyka. Na prvé miesto kladie motiváciu študentov, ktorí sa potom viac snažia porozumieť aj hovoriť. Ďalším dôležitým aspektom je psychologický aspekt – striedanie jazyka môže byť pre študentov vyčerpávajúce. Ďalším dôvodom je nedostatočná jazyková vybavenosť študentov i učiteľov. Študent, ktorý pozná mediačný jazyk slabšie ako ostatní, sa môže cítiť diskriminovaný, na druhej strane učiteľ hovoriaci mediačným jazykom s chybami môže pôsobiť neveryhodne. Navyše, ak má učiteľ zlú výslovnosť, môže sa stať, že študenti nerozlišia, či hovorí materinským alebo mediačným jazykom. Pri výlučnom použití slovenčiny vo výučbe sa tak zvyšuje aj prestíž tohto jazyka, ktorý bude jediným dorozumievacím jazykom medzi študentmi a učiteľom. Iný názor má Hrdlička. Pri výklade gramatiky je úloha mediačného jazyka najdôležitejšia, lebo sa dosiahne zrozumiteľnosť a presnosť vo vysvetlení a, navyše, študenti si často žiadajú porovnanie so svojím materinským alebo mediačným jazykom, ktorý dobre poznajú. Za týchto okolností nehrozí riziko neporozumenia. Hrdlička (2010) tvrdí, že vo výučbe začiatočníkov je mediačný kód výhodou. U pokročilých sa problém neporozumenia alebo dezinterpretácie už nevyskytuje, a preto tu pôsobí mediačný jazyk redundantne. Samozrejme, výučba bez mediačného jazyka má svoje miesto v didaktike, napr. u heterogénnych skupín bez spoločného dorozumievacieho kódu. V takom prípade treba stanoviť presný a jednoznačný metajazyk, napr. pomocou obrázkov a diagramov, aby študenti vedeli, čo majú robiť. Túto tvorbu tzv. školského metajazyka možno využiť aj vo výučbe s mediačným jazykom, ak chceme postupne prechádzať do cieľového jazyka. Študenti si tak postupne zvykajú na komunikáciu v cieľovom jazyku. Podobne pri vysvetlení slovnej zásoby alebo slovných spojení môžeme namiesto jednoduchého použitia inojazyčného výrazu použiť cieľový jazyk, a tým tiež rozvíjať slovnú zásobu študentov. Pomocou obrázkov, synonym alebo antonym, opisu či pantomímy možno ľahko objasniť význam celého radu slov bez použitia iného jazyka. Do tejto činnosti možno zapojiť aj ďalších študentov alebo organizovať rôzne aktivity na rozvíjanie slovnej zásoby.

Žiak, učiteľ a výučba

Podvedomé procesy v osvojovaní si cudzieho jazyka sú krehké a nemajú úlohu v procese osvojovania si cudzieho jazyka zohráva výučba a aj sám učiteľ – facilitátor konania. Spoznať podvedomé procesy, rozumieť im a na

ich základe správne naladiť proces výučby je neodmysliteľnou súčasťou naznačenej triády žiak – učiteľ – výučba. Moderne koncipovaná didaktika (Tóthová, Kostrub, Ferková 2017) poskytuje priestor nielen na úvahu o škole z pohľadu neustále utvárajúcej didaktickej reality (Kostrub 2017: 11), ale aj teoreticky revidovaný a modernisticky koncepcie ladený model výučby v 21. storočí. Uplatňovanie humanistických princípov vo vzdelávacom systéme je nemá byť len signálom prechodu od direktívneho či autokratického štýlu riadenia výchovy a vzdelávania k demokratickému a nedirektívnemu štýlu. Má ísť predovšetkým o živý a v súčasnosti prirodzený jav fungovania interakčných procesov v triede. Slovanmi Šipošovej (2012: 105) „*profesionalita, skúsenosti a celková osobnosť učiteľa zohráva v implementácii tvorivo-humanistickej výchovy podstatnú úlohu, nakoľko tieto aspekty determinujú učiteľov výber uplatňovaných metód výučby v akomkoľvek predmete. Úspešné dosahovanie cieľov vyučovania nie je možné bez vzájomnej spolupráce učiteľa a žiakov, bez aktivizácie žiakov. Produktívna interakcia učiteľa a žiakov je podstatným činiteľom efektívnej aktivizácie žiakov, ktoré spoločne tvoria proces vyučovania – učenia sa.*“ Pri zameraní sa na reakcie učiteľa vo vyučovaní sa do popredia dostáva otázka tzv. interakčného štýlu učiteľa, ktorý je relatívne trvalou charakteristikou osobnosti každého učiteľa a významne sa prejavuje vo forme a obsahu jeho komunikácie so žiakmi. Interakčný štýl výučby môže výrazným spôsobom podporiť, ale, naopak, zničiť, i deštruovať naštartované procesy osvojovania si cudzieho jazyka, o ktorých by mal učiteľ vedieť, resp. ktoré by mal predpokladať. V prehľadnej štúdii Šipošová (2012: 106-108) podrobnejšie analyzuje rôzne interakčné štýly učiteľa (dominantný – súvzťažný, odmietavý – ústretový). Spomenuté štýly Wubbels, Créton a Hooymayers (Gavora 2003: 130) usúvzťazňujú do osemuholníkového modelu, pomocou ktorého možno komplexne definovať celkový interakčný štýl učiteľa. L. Fenyvesiová (2006: 91-92) uvádza nasledovné dimenzie či sektory interakčného štýlu:

- a) Organizátor vyučovania – ktorý je charakteristický tým, že svoj vyučovací predmet vyučuje s nadšením, a tak sa od neho žiaci mnoho naučia. Jasným a zaujímavým vysvetľovaním učiva vie udržať pozornosť žiakov. Zároveň vie o všetkom, čo sa deje v triede počas celej vyučovacej hodiny.
- b) Napomáhajúci žiakom – pre tento štýl učiteľa je typická predovšetkým snaha pomáhať žiakom. Je k žiakom priateľský a ohľaduplný, a tak sa naňho môžu žiaci vždy spoľahnúť. Má zmysel pre humor a tým vytvára v triede príjemnú pracovnú atmosféru.
- c) Chápajúci – učiteľ je trpezlivý a dokáže akceptovať chyby a nedostatky žiakov. Diskutuje s nimi a keď s ním žiaci v niečom nesúhlasia, dostanú priestor k tomu, aby sa vyjadрили.

- d) Neistý – učiteľ je plachý a váhavý. Na negatívne prejavy žiakov reaguje zmätene. Pri vysvetľovaní učiva pôsobí neisto a tak ho žiaci dokážu ľahko vyviesť z miery.
- e) Nespokojný – je charakteristikou toho pedagóga, ktorý je nespokojný, mrzutý a nešťastný. Voči žiakom je podozrievavý. Hlavným výchovným prostriedkom je trest.
- f) Karhajúci – je učiteľ, ktorý býva často nahnevaný a nie je trpezlivý. Žiaci ho dokážu ľahko nahnevať a vtedy sa prestane ovládať. Voči žiakom máva pichľavé, niekedy až povýšenecké poznámky.
- g) Prísny – učiteľ vyžaduje od žiakov bezpodmienečnú poslušnosť. Je náročný, jeho požiadavky sú veľmi vysoké. Žiaci bývajú z neho vystrašení.

Názov Šipošovej štúdie síce môže vytvárať dojem, že interakčné štýly učiteľa vo výučbe sa riešia výlučne z pohľadu angličtiny, ale podľa nášho názoru celý rad naznačených otázok sa celkom určite netýka iba predmetu angličtiny, pretože ide o univerzálne javy, ktoré môžu byť rovnako predmetom výskumu vo výučbe akéhokoľvek predmetu, nielen angličtiny. Tu teda vidíme istú slabinu v názve tejto štúdie, pretože v nej uskutočnený precízny výskum môže byť nepochybne súčasťou všeobecne chápanej problematiky, a teda inšpiratívnej pre všetkých učiteľov. V každom prípade však štúdia jasne poukazuje na to, aké pozitívne či negatívne javy môže mať dominancia uvedených štýlov v podvedomých procesoch osvojovania si cudzieho jazyka.

Záver

Problematika podvedomých procesov v získavaní schopností komunikovať v cudzom jazyku, zdá sa, si v súčasnosti vyžaduje oveľa väčšiu pozornosť ako pred 10 až 15 rokmi. Otázka súvisí s faktom, že v jazykovej triede v konkrétnej krajine, kde je cieľovým jazykom nejaký cudzí jazyk, sa môžu vyskytovať nielen rodáci domovskej krajiny, ale i tí, ktorí sa do domovskej krajiny prisťahovali a jazyk krajiny ešte neovládajú, alebo sú to frekventanti s krátkodobým pobytom v domovskej krajine, ktorí sa v rámci medzinárodného študijného programu chcú naučiť nejaký cudzí jazyk. V takom prípade je otázka uplatnenia metajazyka, mediačného jazyka, cieľového jazyka a materinského jazyka nesporne náležitá a vyžaduje si podrobnejší výskum a metodiku postupu vo výučbe cudzích jazykov v súčasnosti.

Literatúra

- FENYVESIOVÁ, L. (2006): *Vyučovacie metódy ainterakčný štýl učiteľa*. Nitra: PF UKF v Nitre, s. 91-92.
- GAVORA, P. (2003): *Učiteľ a žiaci v komunikácii*. Bratislava: UK v Bratislave.
- HRDIČKA, M. (2009): *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka. K prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince*. Praha: Karolinum.
- HRDLIČKA, M. (2010): *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- HOLÁ, L. (2005): Zprostředkující (mediační) jazyk v hodinách češtiny pro cizince – ano či ne? In: ČEMUSOVÁ, J., HOLÁ, L., RYNDOVÁ, J. (ed.): *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ) 2003 – 2005*. Praha: Akropolis, s. 33-38.
- CHODĚRA, R. (1999): *Výuka cizích jazyků na prahu nového století*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- KOSTRUB, D.; TOTHOVA, R.; FERKOVA, St. (2017): *Žiak, učiteľ a výučba*. Prešov: Rokus.
- RICHARDS, J.; RODGERS, T. (2005): *Approaches and Methods in Language Teaching*. New York: Cambridge University Press.
- RIZEKOVÁ, I. (2013): Komunikatívny prístup vo výučbe cudzích jazykov stále aktuálny. In: *Cudzie jazyky v premenách času III : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. novembra 2012 [v Bratislave]*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, s. 200-201.
- Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: učenie sa, vyučovanie, hodnotenie*. 2006. Bratislava: ŠPÚ.
- ŠIPOŠOVÁ, M. (2012): K problematike skúmania interakčného štýlu učiteľa anglického jazyka. In: *Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolkvium XVI*. Bratislava: Z-F Lingua, s. 105-108.

Kontakt:

PhDr. Roman Kvapil, PhD.

Katedra románskych a slovanských
jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Romance and Sla-
vonic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: roman.kvapil@euba.sk

Jazyková príprava budúceho ekonóma, dôležitosť angličtiny pre jeho kariéru

Zuzana Ondrejová

Abstract

The author deals with the instruction of English for Specific Purposes (ESP) at the University of Economics in Bratislava. She describes and evaluates the current situation at the Bachelor's and Master's study programmes. In the author's view the scope of ESP language programme covered by the university is insufficient regarding the needs and requirements of the national economy. The author puts forward statistical evidence and convincing arguments in favour of the extension of ESP instruction not only at the University of Economics.

Key words:: výučba anglického odborného jazyka, poslucháč vysokej školy, absolvent Ekonomickej univerzity

Kľúčové slová: ESP instruction, undergraduate, graduate from the University of Economics

Úvod

Cieľom tohto príspevku je prezentovať námety na diskusiu i zamyslenie sa inšpirované praxou autorky. Autorka a) hodnotí rozsah výučby odborného anglického jazyka na Ekonomickej univerzite; b) prezentuje fakty zvyrazňujúce dôležitosť anglického jazyka v komunikácii ekonómov, ktorí pôsobia tak v akademickom sfére, ako aj v európskom hospodárskom prostredí, c) na základe analýzy a argumentácie navrhuje rozšíriť výučbu odborného jazyka v podmienkach univerzity s ohľadom na potreby a požiadavky hospodárskej praxe.

Pozícia a význam angličtiny v akademickom a hospodárskom kontexte Poslucháč a absolvent univerzity v tomto kontexte

Ovládanie anglického odborného jazyka je jedným zo základných profesionálnych predpokladov pre úspešného a ambiciózneho ekonóma, či už ide o

vysokoškolského pedagóga, výskumného a vedeckého pracovníka, alebo pracovníka pôsobiaceho v hospodárskej praxi v sektore informačných technológií, bankovníctva, poistenia a poisťovníctva, hospodárskej diplomacie, v cestovnom ruchu, hoteliérstve, obchode, marketingu, reklame, apod.

Budúci absolventi vysokých škôl ekonomického zamerania, akademickí funkcionári týchto inštitúcií, ako aj ekonómovia pôsobiaci v hospodárskej praxi by si mali uvedomiť, že dobre platené miesta v profesiách, o ktoré je na pracovnom trhu najväčší záujem, si vyžadujú nielen vynikajúcu profesijnú kvalifikáciu, ale aj výbornú znalosť angličtiny, keďže táto sa stáva prirodzeným esperantom a funguje de facto ako európska novodobá lingua franca (Graddol 2006: 92), ktorou sa dohovoríte nielen v Európe, ale aj v globálnom meradle.

Prevahu angličtiny ako najčastejšie používaného cudzieho jazyka v Európskej únii potvrdili aj potrdzujú výsledky prieskumov Eurobarometra z rokov 2005 aj 2012. Vo veľkej väčšine zahraničných firiem pôsobiacich na Slovensku, v Európskej únii, ale aj v globálnom kontexte sa angličtina uplatňuje ako spoločný dorozumievací, úradný/administratívny jazyk: v angličtine prebiehajú porady i rokovania, cirkulujú firemné písomnosti, uskutočňuje sa interfiremná písomná aj verbálna komunikácia apod.. Angličtina je hlavným internetovým jazykom. Výborná znalosť angličtiny určite urýchlí kariérny rast každého jednotlivca.

Vzhľadom na tieto fakty a trendy je len logické konštatovanie, že proces postupného zvládnutia anglického jazyka by mal byť uvedomelým, tvorivým a samozrejým prvkom profesionálnej prípravy a vybavenosti každého ekonóma, ktorý sa systematicky pripravuje na svoj budúci kariérny postup v podmienkach pracovného trhu Slovenska, v rámci európskeho kontinentu, a tiež v globálnom meradle.

Typológia, rozsah a stupeň zvládnutia týchto zručností sú determinované pozíciou ekonóma v pracovnom procese. Ak sa u ekonóma pôsobiaceho v akademickej sfére a vo vedeckých profesiách vo zvýšenej miere objavuje potreba orientovať sa na osvojenie si akademických žánrov a zručností v oblasti čítania, písania kompozícií, tak u ekonóma z hospodárskej praxe dominujú iné druhy žánrov a zručností, ako sú počúvanie a hovorenie vzhľadom na jeho prípadné zapojenie sa napr. do rokovaní s budúcným potenciálnym obchodným partnerom, či nevyhnutné vypočutie si jeho najnovších návrhov, ktoré by mali byť zahrnuté do pripravovanej zmluvy.

Príprava poslucháča Ekonomickej univerzity – budúceho po každej stránke profesionálne zdatného ekonóma – však musí byť koncipovaná a orientovaná na vyvážené zastúpenie horeuvedených zručností s tým, že až ďalšie pôsobenie absolventa v praxi určí potrebný výber, rozsah a stupeň osvojenia si týchto zručností. Keďže spätná väzba s praxou neexistuje, a ani

nebola našou inštitúciou etablovaná, poznatky získavame a riešenia prezentujeme na základne poznatkov získaných prostredníctvom individuálnych kontaktov s bývalými poslucháčmi univerzity, ktorí pôsobia na rôznych pozíciách v hospodárskej sfére, resp. pracujú s ľudskými zdrojmi v personálnych agentúrach rôzneho druhu.

Poslucháč Ekonomickej univerzity, jej budúci absolvent na to, aby zvládol na kvalitatívne vysokej úrovni komunikáciu v anglickom jazyku (vrátane odborného jazyka):

- musí nielen porozumieť anglickej ekonomickej literatúre, ekonomickým i politickým správam vypočutým i prečítaným, ale
- musí dokázať aj prekladať a písomne spracovávať túto literatúru,
- musí sa naučiť diskutovať v angličtine o hospodárskych problémoch v socio-politickom kontexte;
- musí vedieť komponovať v angličtine príspevky na študentské aj medzinárodné vedecké konferencie a odprezentovať ich v tomto jazyku;
- musí vedieť prečítať a reprodukovat informácie sprostredkované grafmi v odborných ekonomických štúdiách a článkoch;
- musí vedieť v angličtine napísať primárne resumé, abstrakty z referátov, ďalej prezentácie odborného charakteru, a v záverečnej fáze štúdia aj odborný príspevok vychádzajúci z jeho špecializácie;
- musí byť tak pripravený, aby dokázal aktívne participovať na medzinárodných workshopoch a konferenciách;
- musí sa vedieť prezentovať v angličtine na konkurzných pohovoroch zameraných na výber stážistov pre študijné pobyty na zahraničných univerzitách, ako aj na výber kandidáta pre určitú zamestnaneckú pozíciu;
- musí sa vedieť prostredníctvom angličtiny orientovať v cudzojazyčnom prostredí, t.j. bezproblémovo absolvovať počas mobility na európskych i ďalších zahraničných univerzitách študijné programy v angličtine;
- musí vedieť v angličtine komunikovať so svojím potenciálnym zahraničným zamestnávateľom tak vo verbálnej, ako aj písomnej forme;
- musí byť zdatný v angličtine pri predkladaní medzinárodných projektov a grantov, ako aj pri aktívnej jeho účasti na nich, etc.

Ak sa však zamyslíme nad realitou, musíme konštatovať, že za súčasných podmienok, kedy vo všeobecnom základe sú na bakalárskom stupni vyčlenené maximálne 3 (resp. 2) semestre štúdia anglického odborného jazyka, a to s výmerou 1 dvojhodinovka týždenne (pričom 1 vyučovacia hodina predstavuje 45 minút), nie je možné dosiahnuť ani minimálne stanovené ciele. Ak sa v závere bakalárskeho stupňa štúdia v ponuke mimoriadne sem-tam objaví 1-semestrový povinne voliteľný predmet v podobe Odbornej konverzácie pre pokročilých, resp. Obchodných rokovaní v angličtine, ide obrazne povedané o "svetlé výnimky." V magisterskej forme štúdia

výučba odborného jazyka úplne absentuje. Akademickí funkcionári fakúlt si neuvedomujú, že jazykové vzdelávanie predstavuje pre danú nielen fakultu, ale aj univerzitu pridanú hodnotu, ktorá sa určite “pretaví a prejaví” v dlhodobom pláne v portfóliu každého jednotlivého absolventa.

Vzhľadom na hore uvedené skutočnosti musíme konštatovať, že takto vymedzený manévrovací priestor pre učiteľov cudzieho jazyka a poslucháčov našej “alma mater” určite nemožno pokladať za optimálny štart k dosiahnutiu aspoň akého-takého ideálneho minima, ktoré by odrážalo obojstrannú spokojnosť zainteresovaných v procese výučby akéhokoľvek cudzieho nielen anglického odborného jazyka. Apelovať na kompetentných by mali nielen horespomínaní zainteresovaní, ale aj realita a potreby pracovného trhu, na ktorého výzvy akademická pôda nie vždy operatívne, ak vôbec nejako, reaguje a kopíruje ich.

Argumenty v prospech posilnenia výučby anglického jazyka

O krátky čas sa bude po anglicky učiť po celom svete približne 2 miliardy ľudí (Graddol 2006: 70), a my by sme nemali zaostať za týmto trendom nielen v kvantitatívnej, ale i kvalitatívnej rovine. V mnohých európskych krajinách kopírujú potreby pracovného trhu a pokladajú túto investíciu, hoci dlhodobú, za samozrejmosť. Želajme si spoločne, aby sa takou stala aj pre našu inštitúciu nielen preto, že angličtina v stupnici jazykov patrí podľa počtu ľudí hovoriacich týmto jazykom celosvetovo na tretie miesto (počtom 335 miliónov hneď po mandarínskej čínštine a španielčine) (porovnaj: Angličtina ako cudzí jazyk na Slovensku a v Európe), ale aj preto, že podľa prieskumov pri vnímaní užitočnosti cudzích jazykov v Európskej únii a na Slovensku (Špeciálny Eurobarometer 386) až 67% obyvateľov Európskej únie pokladá angličtinu za najužitočnejší cudzí jazyk, pričom rozdiel medzi týmto prvým jazykom a ďalšími najužitočnejšími jazykmi je 50% a viac (na Slovensku sa k tomuto názoru prikláňa 63% obyvateľov). Až 79% rodičov detí, ktorí sa narodili a žijú v Európskej únii, vníma angličtinu ako najužitočnejší z cudzích jazykov z pohľadu budúcnosti svojich detí, pričom rozdiel medzi prvým a ďalšími najužitočnejšími jazykmi je 59% a viac. Na Slovensku dosahuje toto číslo hranicu až 87% rodičov (Špeciálny Eurobarometer 386).

Napriek vysokému vnímaniu užitočnosti angličtiny na Slovensku je schopnosť Slovákov dobre porozumieť informáciám v angličtine nízka. Ak schopnosť dobre rozumieť správam v angličtine (rozumej v rádiu a televízii) má v Európskej únii v priemere 25% obyvateľstva, tak na Slovensku je

táto schopnosť nameraná len u 14% obyvateľov (vrátane vysokoškolákov), čo považujeme za alarmujúci fakt.

Postavenie a význam anglického jazyka vo svete posilňuje aj fakt, že angličtina je jazykom:

a) Internetu: 55,3% z 10 mil. najnavštevovanejších webových stránok je v angličtine (pre porovnanie: 6% v ruskom a nemeckom jazyku, 5% v japonskom jazyku);

b) biznisu: v 9 z Top 10 najhodnotnejších firiem napr. za rok 2014 je firemným jazykom angličtina. K takýmto významným firmám v neanglicky hovoriacich krajinách patria aj Renault, Heineken, Nokia, Samsung a mnoho ďalších;

c) vedy: 80% periodík zalistovaných v Scopuse je písaných v angličtine. (Scopus je najväčšia svetová databáza vedeckých citátov a abstraktov.)

Angličtina je aj jazykom filmu, ekonómie, sociálnych médií, hudby, cestovania a ďalších oblastí (Špeciálny Eurobarometer 386).

Takéto štatistické fakty motivujú mnohé vlády, ktoré si uvedomujú význam vzdelania (vrátane jazykového) pre rozvoj ich krajiny. Preto sa prioritne orientujú na mladé pokolenie a v učebných osnovách kladú čoraz väčší dôraz na to, aby sa už deti začínali venovať cudzím-vrátane angličtiny-jazykom v čo najskoršom veku: napr. v Českej republike a tiež na Slovensku sa angličtina dostala do učebných osnov základného školstva ako povinný predmet. Oficiálne štatistiky uvádzajú, že na Slovensku študuje angličtinu až 96,5% všetkých stredoškolákov (Učiteľské noviny 2017). Znamená to, že vysoké školy vrátane univerzít majú na čom stavať a premietat kontinuitu jazykového vzdelávania (vrátane angličtiny) do svojich študijných programov. Iba na týchto inštitúciách záleží a od ich operatívnosti závisí, či túto šancu využijú alebo naopak premárnia.

Záver

Je nespochybniteľným faktom, že anglický jazyk je v súčasnosti dominujúcim európskym i svetovým jazykom. Angličtina je považovaná za medzinárodný dorozumievací prostriedok, ktorého osvojenie si a znalosť sú nevyhnutné tak pre poslucháčov ekonómie, ako aj pre absolventov Ekonomickej univerzity, ktorí budú perspektívne pôsobiť v pracovných, manažérskych pozíciách v lokálnych, slovenských firmách, rôznych nadnárodných spoločnostiach, na ministerstvách SR, ako aj zástupcovia Slovenskej republiky v štruktúrach Európskej únie a medzinárodných organizácií. Mali by to byť jazykovo zdatní profesionáli, pre ktorých je ovládanie anglického jazyka na vysokej úrovni a jeho používanie v pracovnom prostredí samozrejmou vý-

bavou. Jazyková príprava na univerzite má sledovať a naplňovať tieto ciele. Autorka prezentuje a analyzuje súčasnú situáciu, ktoré však nenapĺňajú tieto ciele, a tiež poukazuje na možné riešenia. Svoje názory dokladá dostupnými štatistikami, ktoré zvyrazňujú dominantné postavenie angličtiny medzi ostatnými cudzími jazykmi v Európe a na Slovensku.

Literatúra:

- GRADDOL, D. (2006): *English Next*. British Council. 132 s. [online] Dostupné na: <https://euractiv.sk/clanky/vzdelanie/anglictina-strati-svoje-globalne-prvenstvo/> (10.2.2017).
- Special Eurobarometer 386. Europeans and Their Languages. Report June 2012. [online] Dostupné na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf (15. 2. 2017)
- Eurobarometer 2005. Part: Foreign Language Learning. [online] Dostupné na: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=4415&db=e&doi=10.4232/1.10971> (10. 2. 2017).
- Angličtina ako cudzí jazyk na Slovensku a v Európe. The Better English Initiative. [online] Dostupné na: http://www.britishcouncil.sk/sites/default/files/prezentacia_bc_na_tb_bei.pdf (15.2.2017).
- Use of Content languages for websites. [online] Dostupné na: https://w3techs.com/technologies/overview/content_language/all (17.2.2017).
- ONDREJOVÁ, Z. (2005): Angličtina a ekonóm po vstupe do Európskej únie. In: *Integrácia do Európskej únie a jej dôsledky I*. EKONÓM, s. 73-75.
- ONDREJOVÁ, Z. (2006): Komunikácia ekonómov a manažérov v anglickom jazyku po vstupe SR do Európskej únie. In: *Integrácia do Európskej únie a jej dôsledky II*. EKONÓM, s. 90-92.
- Učiteľské noviny. 23. február 2017. [online] Dostupné na: <http://www.ucn.sk> (25. 2. 2017)

Kontakt:

PhDr. Zuzana Ondrejová, CSc.

Katedra anglického jazyka	Department of English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: zuzana.ondrejova@euba.sk	

Hodnotenie študentov a miera nejednoznačnosti pri klasifikovaní úrovne ich vedomostí a zručností

Alexandra Mandáková

Abstract

The Student assessment and the level of ambiguity at classifying their knowledge and skills. *In this paper we have dealt with the issues of student assessment, learning gain and the process of standardization from various points of view beginning with evaluation tools, looking at the shift in opinions on higher education assessment outcomes up to some features of current assessment practice. To conclude, we are of the opinion, that the issues of standardized testing and student assessment need further research and that it shouldn't be generalised for each student in every situation and at any testing occasion because of personality differences and motivation tools.*

Kľúčové slová: Hodnotenie študentov, Prínos z učenia, Štandardy, Nástroje hodnotenia, Výstup vzdelávania, Reformný proces hodnotenia

Keywords: Student assessment, Learning gain, Standards, Evaluation tools, Learning outcome, Reform process of Evaluation

Úvod

Zvyčajným rýchlym spôsobom na odhadnutie schopností žiaka je jeho známka v hodnotiacom systéme školy. Ukazuje sa však, že takáto informácia nemusí byť dostatočne výpovedná, pretože sa z nej len málo dozvieme o jednotlivých vedomostiach alebo zručnostiach žiaka z rôznych disciplín v rámci daného predmetu. Obraz o žiakovi môže byť preto skreslený, napríklad subjektívnym posudzovaním vyučujúceho, ktorý žiaka klasifikoval. Z toho vyplýva aj fakt, že takéto hodnotenie nemusí byť vhodným nástrojom alebo kľúčom pre porovnávanie žiakov medzi sebou navzájom alebo v rámci odlišných škôl, či krajín, pretože môže spôsobovať nežiaducu odchýlku. Budeme sa preto zaoberať nedokonalosťami hodnotenia žiakov a študentov, akou je napríklad nedostatočná výpovedná hodnota známky o jednotlivých vedomostiach alebo zručnostiach žiaka v rámci rôznych disciplín daného

predmetu, alebo mierou nejednoznačnosti pri porovnávaní žiakov navzájom alebo škôl. Načrtujeme aj možné východiská z tejto situácie.

Nástroje hodnotenia

Pomerne veľké diskusie prebiehali o používaní rôznych nástrojov na meranie úrovne vzdelania žiakov, avšak jedným, ktorý možno väčšina ľudí, nielen z univerzitného prostredia, bude považovať za naozaj relevantné meraadlo, bude hodnotenie (známkovanie) študentov.

Zvykneme pravidelne posudzovať študentov na základe práce, ktorú na hodinách a skúškach preukazujú, ale problém tu je, že hodnotenie (známkovanie) nám nepovie nič alebo len veľmi málo o procese učenia sa študenta. Dokonca niektorí autori, ako Boud (Boud 2017a), sú toho názoru, že problém nie je v tom, že hodnotenie vyššieho vzdelávania by bolo technicky neprimerané, aj keď aj táto možnosť tu ostáva, ale predovšetkým v tom, že hodnotenie je zakotvené v nejasnom pojme toho, o čo by sa hodnotenie malo usilovať a ako by sa o to malo usilovať.

Asi najväčším problémom súčasných známkovacích praktík je, že často nie je možné spojiť získanú známku s tým, čo jednotlivý študent naozaj ovláda alebo nie. Význam známky totiž zvyčajne nie je popísaný v pojmoch štandardov, ktoré majú byť dosiahnuté v stanovených výstupoch vzdelávania. Mimo okamžitého kontextu často nie je jasné, aký význam by mal jednotlivcej známke byť pridelený. Známky preto môžu pôsobiť ako isté zahŕňujúce zariadenia.

Posun v názoroch na hodnotenie výstupov z vyššieho vzdelávania

Podľa názoru Organizácie pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj (OECD), oblasť vyššieho vzdelávania sa globálne posunula z obdobia, v ktorom sa hodnotenie (známkovanie) používalo na posudzovanie študentov k sebe navzájom, do obdobia k hodnoteniu založenému na explicitných štandardoch, v rámci štátu, únie štátov a pod., prostredníctvom ktorých je študent posudzovaný a hodnotený.

Tento posun bol nevyhnutný vzhľadom na čoraz širšiu dostupnosť vzdelania, nárast počtu vysokých škôl a postupujúcu globalizáciu, kedy vznikla potreba nájsť spoločný nástroj na porovnávanie jednotlivých škôl navzájom ako aj žiakov z rôznych krajín. V minulosti bol režim založený na používaní starých noriem, ktorý nedokázal zaručiť dodržiavanie akademických štandardov naprieč mnohými univerzitami, taktiež aby štandardy preukázané

v jednom odbore jednej univerzity boli ekvivalentné k štandardom v tom istom odbore inej univerzity alebo krajiny.

Hoci nový spôsob hodnotenia, založený na explicitných štandardoch, je dnes v princípe akceptovaný vo väčšine inštitúcií, nevyriešenou vecou ostáva, že ešte stále nebol úplne prenesený do každodennej hodnotiacej praxe ani na úrovni inštitúcie ani na úrovni kurzu (Boud 2017b).

Niektoré charakteristiky súčasného hodnotenia

S ohľadom na rôzny stupeň vývoja krajín a inštitúcií, uvádzame niektoré spoločné charakteristiky súčasného hodnotenia (Boud 2017a):

- Znamky za danú lekcii alebo modul nie sú indikátormi pre každý výstup učenia.
- Znamky sú zhromaždené z viacerých výstupov učenia, takže často je nemožné rozlíšiť aký výstup v konečnom dôsledku ukazujú.
- Znamky potrebné na úspešné zvládnutie kurzu sú často určené ľubovoľnými spôsobmi, ktoré nezodpovedajú hraničným výsledkom učenia.
- Znamky potrebné na úspešné zvládnutie kurzu sú predurčené kultúrou danej disciplíny a internými vlastnosťami kurzu, zvyčajne sa neprístupuje k ich kalibrácii voči prijatým štandardom v lekcii (vyučovacej jednotke).
- Predpokladá sa, že asi 50% celkového hodnotenia zodpovedá zdieľanému významu a referenciám naprieč rozdielnymi predmetmi a ich úrovňami.
- Je taktiež bežné, že študenti, ktorí prosperujú v niektorých výstupoch učenia tým kompenzujú svoju slabšiu úroveň v iných výstupoch učenia alebo oblastiach predmetu, čo im môže umožniť absolvovať kurz bez dosiahnutia hraničnej úrovne výstupov učenia vo všetkých oblastiach daného kurzu.
- Opravné známky je ťažké porovnávať so známami získanými v prvotnom hodnotení. Otázkou je, či je vhodnejšie použiť na hodnotenie žiaka prvú nedostatočnú známku alebo neskoršie získanú úspešnú známku.
- Štandardy na dosiahnutie úspechu/absolvovania kurzu bývajú nastavené vyššie v neskorších/vyšších kurzoch ako v kurzoch nižšej úrovne.

Z takýchto pozorovaní nám vyplýva, že je náročné používať získané dáta z hodnotení študentov v akejkolvek miere pri spracovaní dát o miere prí-

nosu učenia alebo jeho efektívnosti. Zlepšenie prospechu z roka na rok nie je v tomto zmysle možné považovať za dôkaz vyššieho výkonu jednotlivca, nakoľko neexistuje spoločná metrika, rámec alebo referencia.

Samozrejme, len ťažko môžeme hovoriť o spoločnej metrike pokiaľ nie je stanovený spoločný set štandardov, ktorý sa vzťahuje na študijný kurz ako celok a nielen na jednotlivé lekcie (študijné jednotky).

Bolo by samozrejme žiaduce vyriešiť tieto otázky pre účely ďalšieho zisťovania odhadov efektívnosti alebo kvality výučby, miery prínosu tejto výučby, alebo hľadanie vhodného spôsobu testovania, a pod. Ešte naliehavejšou úlohou však zrejme je zreformovať spôsoby hodnotenia tak, aby známkovanie a hodnotenie spĺňalo svoj hlavný účel t.j. označovalo, čo študent naozaj vo svojom vzdelávaní dosiahol ukazujúc, že každý študent dosiahol hraničný výstup svojho učenia a v identifikovateľných oblastiach dosiahol aj za ne. Samozrejme, len ťažko môžeme hovoriť o spoločnej metrike pokiaľ nie je stanovený spoločný set platných štandardov.

Reformný proces hodnotenia

Reformný proces hodnotenia by mohol začať nasledovným (Boud 2017b):

- Všetko hodnotenie by malo zodpovedať jasným programovým výstupom učenia sa voči stanoveným špecifickým štandardom a kritériám.
- Štandardy a kritériá majú byť konzistentné a kalibrované naprieč všetkými lekciami (vzdelávacími jednotkami) pre každý jeden výstup.
- Výstupy vzdelávacích programov majú byť posudzované naprieč rozličnými lekciami (vzdelávacími jednotkami), rozličnými rokmi, a na rôznych úrovniach.

Z uvedeného vyplýva, že (Boud 2017b) :

- Hodnotenia by mali byť ušité priamo na mieru, podrobne popisujúce spôsoby celkového zhodnotenia výstupov z kurzov alebo študijných programov, nie len hodnotenia výstupov jednotlivých lekcí alebo časťkových modulov.
- Nemalo by byť dovolené zráťavanie známok z rôznych učebných výstupov.
- V prípade známkovacích rubrik na rôznych úrovniach je potrebné určité prekrývanie jednotlivých položiek aby mohli štandardy byť uplatnené naprieč celým programom.

- Rovnako, testy zadávané s časovým odstupom môžu pre správnu kontrolu svojej úrovne obsahovať nejaké spoločné položky, kontrolné otázky, pomocou ktorých by ich bolo možné korigovať podľa štandardov.

V prípade, že by toto všetko bolo dodržané, tak by bolo možné vytvoriť pre každého jednotlivého študenta stopu/zoznam získaných vedomostí, teda toho, čo nové sa v danom kurze alebo programe naučil.

Zo školskej praxe však vieme, že nie každý štandardizovaný spôsob hodnotenia vždy zodpovedá individuálnym výkonnostným a osobnostným rozdielom žiakov a študentov, viď napr. hodnotenie matematických testov pri ktorých sa pozitívne hodnotí iba správny výsledok a žiak alebo študent, ktorý použil na výpočet dobrý postup, ale nejakou chybou neprišiel k správne výsledku sa môže cítiť bez motivácie, ak je za svoju snahu obodovaný nula bodmi. Takéto prípady sa často vyskytujú pri administrovaní štandardizovaných testov a pedagógovia z praxe upozorňujú na tieto nevýhody štandardizovaného plošného testovania.

Záver

Týmto príspevkom sme sa snažili o pohľad do neľahkej problematiky hodnotenia študentov, prínosu z učenia, efektivity výučby a snáh o celkovú štandardizáciu školského hodnotenia v poslednom období ako o tom svedčia trendy postupného zavádzania a odskúšavania štandardizovaných testov prakticky na všetkých úrovniach školstva, od základnej (Monitor), cez strednú (externé časti maturít) až po univerzitnú úroveň ako aj štandardizovaných testov na medzinárodnej úrovni (PISA a pod.).

Treba však upozorniť, že načrtnutá problematika si vyžaduje ďalšie skúmanie a celkom určite aj citlivý a individuálny prístup vzhľadom na psychológiu a osobnostné rozdiely jednotlivých žiakov a študentov, keďže motivácia učiacich sa k učeniu by mala byť primárnym cieľom učiacich sa pred nejakým za každú cenu šablónovitým spôsobom hodnotenia akokoľvek objektívnym testovaním.

Literatúra

BOUD, D. (2017a): Assessment could demonstrate learning gains, but what is required for it to do so? In: *Higher Education Pedagogies*, GB, Abingdon: Informa, s. 1-3, <https://doi.org/10.1080/23752696.2017.1413671> (18. 12. 2017).

BOUD, D. (2017b): *Standards-based assessment for an era of increasing transparency*. In: CARLESS, D.; BRIDGES, S.M.; CHAN, C.K.Y.; GLOFCHESKI, R. (eds.): *Scaling up assessment for learning in higher education*. Singapur: Springer, s. 19-31.

Kontakt:

PaedDr. Alexandra Mandáková, PhD.

Katedra anglického jazyka	Department of English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: alexandra.mandakova@euba.sk	

Idiomatické chromatizmy

Gabriela Rechteríková

Abstract

The article deals with phraseological expressions associated with color expression, especially in Russian, which is understood as an important part of the wider vocabulary of students with regard to the colloquial style of language. It is based on the excerpts as well as on the authors listed in the list of used literature and tries to find parallels with the Slovak and other languages.

Keywords: paraemia, chromatics, comparison of Russian and Slovak phraseological color expressions

Kľúčové slová: parémia, chromatizmy, porovnanie ruských a slovenských frazeologizmov

Úvod

Tak ako sa vyvíja reč a s ňou spojený jazyk ako nástroj dorozumievania sa medzi ľuďmi tej-ktorej komunity, etnika, národa, tak môžeme sledovať niektoré jazykové javy a ich podobnosť, resp. odlišnosť, súvisiacu s prepojením alebo absenciou prepojenia medzi jednotlivými kultúrami. Iste budeme nachádzať viac podobnosti medzi národmi blízkymi si svojou polohou, spoločnými dejinami, mentalitou, t.j. v danom prípade bude šanca nájsť viac paralel medzi slovanskými jazykmi, než medzi jazykmi odlišných jazykových kmeňov, hoci každý jazyk, slovanské jazyky ako celok, ale aj jednotlivé boli vystavené rôznorodým vonkajším vplyvom, ktoré sa v nich viac, či menej prejavovali a poznačili aj výrazové prostriedky, ktoré sa uchovali v podobe frazeologizmov, a ktoré budeme skúmať ako spojenia prídavného mena vyjadrujúceho farbu a podstatného mena.

Zástož frazeológie

Kým sa začneme konkrétne venovať frazeologizmom s farebnými prívlastkami, zastavíme sa pri samotnom pojme frazeológia, ktorý nie je jednoz-

načný, ale prikláňame sa k definícii A.G.Balakaja. “Ako lingvistický pojem slúži na pomenovanie osobitnej časti jazykovedy, ktorá skúma ustálené slovné spojenia so zložitou sémantikou, ..., ktoré sú nazývané frazeologickými jednotkami alebo frazeologizmami (zriedkavejšie aj frazeologickými zvratmi), ale aj na pomenovanie súboru podobných slovných spojení, ktoré sú vlastné danému jazyku.” (Балакай 1981).

Frazeológia ako veda sa intenzívne rozvíja a skúma materiály rôznych jazykov. Pokiaľ ide o tvorenie jazykového obrazu sveta, hrá v ňom dôležitú úlohu. Podstata významu frazeologizmu je tesne spätá s fónovými znalosťami nositeľa jazyka, s praktickými skúsenosťami a s kultúrno-historickými tradíciami národa. Frazeologizmy sú vyjadrením typických znakov predmetov, ktoré sú v súlade s asociáciami obrazu sveta. Zachytávajú určitú situáciu, hodnotia ju a vyjadrujú svoj vzťah k nej. Sémanticky sa frazeologizmy orientujú na charakteristiku človeka a jeho činnosti.

Frazeológia je samostatná vedná disciplína, ktorá skúma frazeologický systém v jeho súčasnej podobe, ale i z hľadiska jeho historického vývoja. Frazeológia je aj súbor ustálených, reprodukovateľných, expresívnych slovných spojení s jednotným významom. Podľa N. M. Šanského, frazeológia skúma všetky ustálené slovné spojenia, to znamená jednotky, ktoré sú ekvivalentmi slov, ale aj jednotky, ktoré sémanticky i štrukturálne zodpovedajú vete. (Шанский 2001)

Prvú zmienku o frazeológii v ruskej lingvistike môžeme nájsť už v prácach M. V. Lomonosova, keď zdôrazňoval, že do spisovného jazyka patria nielen samostatné slová, ale aj príslovia, porekadlá, obraty a iné. Pojmy idiom, rečový zvrat, porekadlo a ďalšie môžeme nájsť už aj v slovníkoch z konca 18. storočia.

Vznik frazeológie v Rusku sa spája s menom V. V. Vinogradova, ktorého práce sa v 40. rokoch 20. stor. stali základom pre vytvorenie vedy, ktorá sa zaoberá ustálenými spojeniami slov, a ktorý ako prvý vytvoril synchronnú klasifikáciu frazeologických zvrátov ruského jazyka na základe úrovne ich sémantickej spätosti a určil aspekty k ich ďalšiemu skúmaniu (Виноградов 1947).

Frazeologizmy ako súčasť lingvoreálií

V prísloviach, porekadlách a pranostikách je zakotvená najstaršia história národa – spôsob jeho života, myslenia, spôsob vyjadrovania a vôbec reagovania na to, čo ho obklopovalo v najbližšom okolí. Zachovali sa nám dodnes a poskytujú nám možnosť zahrnúť do nášho vyjadrovania vlastný vzťah k skutočnosti, využiť zmysel pre humor, vtip, recesiú, momentálnu

náladu, temperament a ďalšie momenty, ktoré chceme vyjadriť takým spôsobom, aby bol komunikačný proces živší, pútavejší, zaujímavejší, ako napr. *He poü другому яму – сам в неë попадëшь. Кто друëму яму коре, sám do nej spadne. Лучше синица в руках, чем журавль в небе. Lepší vrabec v hrsti, ako holub na streche.* a iné.

Bez použitia frazém je rečový prejav obyčajne len informatívny, bez doplňujúcej citovej výpovede a postoja k vyjadrovanej skutočnosti. Frazeeologické jednotky sú teda intenzifikačným faktorom komunikácie a výdatným prostriedkom obrazného, účinného, stručného a zrozumiteľného vyjadrovania, a sú teda obohacujúcim prvkom vo vzájomnom rečovom prejave. Niekedy je ťažké jednotlivé žánrové formy zaradiť ku konkrétnej parémii. Väčšinou sa však príslovie klasifikuje ako jednovetná výpoveď s poučným obsahom, napr. *Keď vtáčka lapajú, pekne mu spievajú.*; porekadlo ako jednovetná výpoveď, v ktorej sa vtipným spôsobom vysloví nejaká pravda, napr. *Kto mlčí, ten svedčí.*; pranostika ako stručná (spravidla jednovetná) predpoveď budúcich vecí, najmä počasia, napr. *Studený máj, v stodole raj.a pod.*

Vnímanie farieb

„Na príklade názvov farieb sa môžeme presvedčiť, že dokonca aj taký objektívny, pre všetkých ľudí spoločný fyzický pocit, akým je farba sa v rôznych jazykoch odráža rôzne. Pomenovanie farieb tvorí v každom jazyku zložitý systém, a systémy rôznych jazykov odhaľujú značné rozdielnosti. Tieto rozdiely sa týkajú tak členenia farieb a farebných odtieňov, ako aj spôsobov ich označovania“ (Гак 2010).

Lingvisti i etymológovia dospeli k záveru, že existuje veľa univerzálnych znakov v systéme farebného označovania, ale nachádzame aj rozdielne vnímanie niektorých odtieňov, ako sa to prejavuje v obrazných výrazoch, idiómoch a prísloviach konkrétneho jazyka. Najčastejšie sa vyskytujúci farbami v rukých frazeologizmoch sú čierna, červená, biela, zelená a modrá.

Tak, ako sa jednotlivé farby často líšia v rôznych jazykoch v niektorých podobných slovných spojeniach, tak možno nájsť niektoré ustálené zvraty vyjadrujúce rovnakú skutočnosť. V týchto prípadoch však nemusíme ísť ďaleko do histórie, aby sme zistili ich pôvod. S najväčšou pravdepodobnosťou pôjde o kalky, niektoré pochádzajú z biblie či z antickej literatúry, z francúzštiny, nemčiny, alebo aj angličtiny, napr. *в костюме Евы — v Evinom rúchu* (im Evakostum), *святое папы римского — pápežskejší ako pápež* al. *od pápeža*, (papstlicher als der Papst selbst) (Флекенштейн,

Стернин 1989). Takéto výrazy sa zhodujú vo viacerých európskych jazykoch, sú to teda internacionalizmy, a pri stretnutí s nimi študenti nemajú problém pochopiť ich význam. Zhodujú sa či v priamom, či prenesenom význame, ako napr.: *ни рыба ни мясо* — *nicht Fisch nicht Fleisch*, *ani ryba, ani rak*; *взять быка за рога* — *den Ochsen beim Horn fassen*, *chytiť býka za rohy*; *говорить на ветер* — *in den Wind reden*, *hovoríť do vetra*. Treba však dávať pozor na „falošných priateľov prekladateľa“: *чёрная работа* — *fyzicky namáhavá, špinavá práca* a *Schwarzarbeit* — *práca bez pracovného povolenia* a za menej peňazí, v slovenčine tiež *čierna práca*, resp. *práca na čierne*; *чёрная доска* — *tabuľa s menami osôb, ktoré si zaslúžia pokarhanie*, *tabuľa hanby* (čierny zoznam), *schwarzes Brett* — *tabuľa s inzerátmi*; *голубые глаза* — *modré* al. *belasé oči*, *blaue Augen* — *modriny pod očami*.

Pozrime sa na zaužívaný zvrat *смотреть на что-нибудь сквозь розовые очки* - *pozerať sa na niečo cez ružové okuliare*. Je doložený aj v Cambridge International Dictionary of Idioms © Cambridge University Press z roku 1998, je známy v britskej, americkej a austrálskej angličtine, a predpokladá sa, že bol používaný už na začiatku 17. storočia.

Potvrdenie existencie tohto výrazu môžeme nájsť už u Arthura Schopenhauera, nemeckého filozofa 19. stor., v jeho diele *Životná múdrosť*: „človek, ktorý vidí všetko čierne a stále sa obáva najhoršieho, a podľa toho sa vopred pripravuje, nepreráta sa tak často, ako ten, kto sa pozerá na život cez ružové okuliare“ (Schopenhauer 1851). Vyskytuje sa aj v ruskej literatúre v diele N.M. Gribačova «Волшебные очки». Hrdina – zajac nájde okuliare s ružovými sklami, a odvtedy vidí okolitý svet v nadmieru optimistickom svetle (Грибачев 2015).

Psychofyzologické výskumy vedú k predpokladu o existencii „čistých“ farieb, ktorých miešaním vznikajú ďalšie farby. Ide o červenú, žltú, zelenú a belasú. Okrem farieb v priamom zmysle sa vyskytujú aj frazeologické spojenia s intenzitou farby, ako: *bledý*, *svetlý*, *tmavý*; napr. pod heslom *bledý* v *Malom frazeologickom slovníku* E. Smieškovej (1977), *Bledý ako stena* (*ako smrť, ako tieň, ako krieda*), keď máme na mysli človeka, a najmä jeho tvár, ale i *to bolo bledé* – bolo to slabé, o ničom; *бледный рассказ* – nevýrazné rozprávanie, *светлые волосы* – svetlé vlasy, *светлое будущее* – šťastná budúcnosť. Pod heslom *тёмный* nájdeme (Dorotjaková 1989) priamy význam *тёмные волосы* – tmavé vlasy, ale aj napr. *тёмные люди* – zaostali ľudia.

Farebný význam

Farba ako taká sa vo frazeologizmoch používa nielen v priamom význame, *красная планета* - Mars, *красный диплом* – červený diplom, *красная карточка* – červená karta vo futbale, *Красная книга* — Červená kniha ohrozených druhov živočíchov a rastlín, *Красный крест* - Červený kríž, *красный как рак* – červený ako rak, ale, objekt vnímania nemusí byť bezprostredne konkrétne takej farby ako napr.: *проходить красной нитью* - vinúť sa ako červená niť, *красный петух* – červený kohút (ohň, požiar), *Красная площадь*, ktorá si zachovala svoje meno aj po posune významu slova *красный* z krásny na červený, ako i vo výraze *Долг платежом красен* - Dlh je vtedy pekný, keď sa splatí. a.i.

Červená farba je obľúbenou farbou všetkých národov. Už v dávnej minulosti mali k nej osobitý vzťah, ako k farbe slnka a ohňa. V mnohých jazykoch sa ním vyjadruje všetko pekné a nádherné: láska, radosť, inokedy zase nepriateľstvo, pomsta, vojna, krv, alebo niečo záporné, ako napr.: *быть в červených* (záporných) *числах* a pod.. Ďalej je červená aj heraldickou farbou, kde symbolizuje nezávislosť, boj, revolúciu, napr. na zástavách.

V ustálených slovných spojeniach sa veľmi často vyskytuje čierna farba. Slová označujúce farby sa vyskytujú aj vo frazeologických spojeniach, ako napr.: *видеть всё в чёрном свете* – vidieť všetko čierne alebo v čiernom, *отложить деньги (иметь запас) на чёрный день* – odložiť si peniaze (mať zásoby) na horšie (zlé) časy. Vidíme, že nie vždy sa dá v preklade zachovať symbol farby, t.j. že príslušná konotácia v inom jazyku neexistuje. Z ďalších príkladov, napr.: *чёрный юмор* - čierny humor, *чёрные мысли* - čierne myšlienky, *чёрная душа* - čierna duša, *чёрным по белому* – čierne na bielom, *видеть всё в чёрном свете* – vidieť všetko čierne, *чёрный рынок* – čierny trh, *чёрная оспа* – čierne kiahne, *чёрная совесть* - čierne svedomie, *чёрная зависть* – čierna/zelená závisť alebo i *чёрный ящик* – čierna skrinka, *чёрная кошка (пробежала)* – prebehla cez cestu čierna mačka, a farbou neadekvátne *чёрная лестница* - zadné schodisko, *держат в чёрном теле* – držať niekoho nakrátko a i.

Môžeme ale pozorovať, že slovenský výraz ružový sen sa v ruštine vyskytuje v dvoch modifikáciách ako *розовая/ голубая мечта*. Vnímanie farby je vysoko individuálny proces, ale súčasne si nesieme jej precit'ovanie cez historicky naprogramované chápanie niektorých farieb ako pozitívnych, iných ako negatívnych.

V ruštine je modrá farba nositeľom dobrých vlastností *синий, как василёк; синий, как лён; синий, как небо; синий, как лазурь*, ale aj zlých vlastností, napr. v spojeniach: *синий, как мертвец, синий, как утопленник*.

Zelená farba symbolizuje pre Bulharov úrodu, pre Maďarov nádej, pre Afgáncov plodnosť a život, pre Nemcov čistotu, lásku, nádej, mier. Francúzi ju vnímajú pozitívne *le feu vert*, ale aj negatívne *être vert de peur*.

Rovnako aj v ruštine sa zelená spája nielen s pozitívnym významom *зелёная улица*, ale aj s negatívnym: *зелёная тоска*, *зелёный змий*, *зеленеть от злости* a pod.. V. G. Gak v svojej práci «Язык как форма самовыражения народа» zdôrazňuje, že vo francúzštine, častejšie ako v ruštine, sa používajú farebné označenia v prenesenom význame, zatiaľčo v ruštine sa detailnejšie diferencuje pomenovanie zvukového vnímania (Гак 2000).

Francúzsko je vnímané ako civilizácia farby, lebo na odlišenie jednotlivých prvkov každodenného života často používa farebné označenie. Ide najmä o javy späté s poľnohospodárstvom a ekológiou, a tu sa často používa práve zelená farba. – *vert*, *espace vert* - zelené priestranstvo, napr. park; *poumon vert d'une ville* - zelené pľúca mesta – park, mestský sad a pod.

Symbolom svetla, zlatej farby a jesenného obdobia je žltá. Táto farba má v každom jazyku svoju pozitívnu konotáciu. V 16. storočí symbolizovala svetlo, slávu, osvetu a múdrosť, ale, na druhej strane, znamenala v minulosti aj veľa negatívneho, ako symbol choroby a smrti, keď sa napr. v Európe žltou zástavou označovala karanténa, a žltým krížom mor. Bola však považovaná aj za farbu zrady.

V ruskej frazeológii asociuje výstrednosť *жёлтый*, *как понугай*, v slovenčine *žltý ako kanárik*, chorobu *жёлтый*, *как лимон* - *žltý ako citrón*, aj vo francúzštine *jaune comme un citron*, zato výraz *colère jaune* – prudký hnev, sa farebne odlišuje od výrazu *зеленеть от злости*, *быть зелёным от гнева*.

Vo farebnej frazeológii sa v jazykoch krajín Európy používajú často aj základné achromatické farby – čierna a biela. Bielej farbe sa tu pripisujú kladné vlastnosti: symbolizuje čistotu, nevinnosť, radosť. V Antike sa biela farba spájala s duchovnom.

V niektorých národoch nosili biele oblečenie panovníci a kňazi, čo malo symbolizovať slávnosť a veľkosť. Na Rusi *белый* znamenalo voľný, slobodný, nezávislý, spravodlivý: *белая Русь*, *белые крестьяне* - roľníci oslobodení od povinnosti, t.j. *slobodníci*, *белый свет* a i. Vo francúzštine napr. *sourire blanc* neprirodzený úsmev, *vers blanc* – biely verš, *dame blanche* - biela pani, *carte blanche* pomenúva plnú moc, *billet blanc* zase lístok v lotérii, ktorý nič nevyhral, *cousu de fil blan* - *uťato bielymi nitkami*. Výraz sa používa vtedy, ak sa ním označuje niečo narýchlo a nedokonalou urobené, teda *šité horúcou ihlou*. V nemčine sa tiež objavuje totožný výraz, t.j. *mit heißer Nadel genäht*. Zaujímavé je, že vo Francúzsku

má *cousu de fil blanc* trochu iný význam, používa sa na vyjadrenie niečoho, čo sa pokúšajú nešikovne zatajiť, skryť.

Čierna farba sa v mnohých kultúrach vníma ako symbol smrti, žiaľu, smútku, ale aj ako symbol sviatočnosti nejakej udalosti *черный платок траура и печали* - v ruskej a západoeurópskych kultúrach je farbou smútočného oblečenia čierna, na rozdiel od niektorých krajín Východu, kde za takúto farbu považujú bielu. Nájdeme však aj výrazy *чёрные металлы* – *čierne kovy*, *чёрный лебедь* – *čierna labuď*. Je to teória Nassima Nikolasa Taleba (2008) skúmajúca ťažko predpovedateľné a zriedkavé udalosti so značnými následkami.

Okrem už uvedených farieb sa v súčasnej ruštine vyskytujú aj spojenia typu: *мне фиолетово* – je mi to jedno, nezaujíma ma to, a vo francúzštine: *il est gris* – je pripitý, a pod.

Na porovnanie uvádzame vybrané príslovia so slovenským ekvivalentom, pričom prvé sa zhoduje, druhé len čiastočne a tretie je úplne odlišné.

1. Чёрная коровка даёт белое молочко. Aj čierna krava, biele mlieko dáva.
2. Ночью все кошки серы. V noci je každá krava čierna.
3. Про серого речь, а серый навстречь. My o vlku a vlk za humnami.

Jazyk ako živý organizmus sa neustále vyvíja a dopĺňa, preto len ten, kto je v neustálom kontakte s reáliami danej krajiny, vrátane lingvoreálií, dokáže plnohodnotne komunikovať.

V prílohách 1 a 2 sú uvedené niektoré ruské frekventované príslovia a frazeologizmy.

Príloha 1

Používanie farebného spektra v ruštine
Príslovia
белый 1. Бел снег, да по нем собака бежит, черна земля, да хлеб родит. 2. Бела береза, да деготь чёрен. 3. Бела овца, сера овца, а все один овечий дух. 4. Бела, румяна, да нравом упряма. 5. Белую ворону и свои заклюют. 6. Белые ручки чужие труды любят. 7. Белый заяц бел, да цена ему пятнадцать копеек. 8. Белый лебедь серому гусю не товарищ. 9. Белый свет не клином сошелся.

10. Белый свет не околица, а пустая речь не пословица. 11. Белый свет не углом сведен. 12. Бел снег, да ногами топчут, чёрен мак, да люди едят. 13. Бела, как колпица, как лебедь. 14. Бел, как лунь, как плат (полотно, скатерть, полотенце), как стена, как снег. 15. Белое - венчальное, чёрное - печальное. 16. Белая водка красит нос, да чернит репутацию. 17. Бел лицом, да худ отцом. 18. Дела как сажа бела.
красный 19. Красна ягодка, да горька на вкус. 20. Красным-краснешенек, жёлтым-желтёхонек. 21. Рыжий да красный - человек опасный. 22. Первая жена - как утренняя заря, вторая жена – как красное солнышко. 23 В красной шапке узнаешь дурака.
чёрный 24. Чёрные ризы не спасут, а белые не погубят. 25. Чёрных кобелей набело перебивать. 26. Полюби-ка нас вчерне, а вбеле-то (вкрасне) и всяк полюбит. 27. Чёрный глаз, карий глаз - минуй нас! 28. Чёрная коровка дает белое молочко. 29. Рубашка беленька, да душа черненька. Свет бел, да люди черны. 30. Чёрен, как сажа, как уголь, как смоль, как ворон, как ночь, как земля; 31. Чёрен мак, да бояре едят. 32. Золото - и то чернеет. 33. От чёрной курочки да белое яичко.
серый 37. Мыло серо, да моет бело. 38. Ночью все кошки серы. 39. Про серого речь, а серый навстречь. 40. Осенью серенько утро, так жди красного денька
зелёный. 41. Камзолы зелёны, а щи не солёны. 42. Зелен, как трава. Зеленей горькой полыни.
синий (голубой) 43. Синя порошу во рту не было. 44. Синий, как китайка (как кумач).

Príloha 2

Frazeologizmy		
синий (голубой) голубая кровь голубая мечта голубой огонёк голубой экран синяя птица синяя борода синий чулок синий, как василёк синий, как лён синий, как лазурь синий, как мертвец синий, как утопленник как синь порох в глазу гореть синим пламенем голубые яйца голубой мюзикл	белый белая ворона белая армия белый билет белые ночи белая Русь шито белыми нитками чёрным по белому белого света не видеть под белы ручки Белый дом белый и пушистый до белого каления белый стих белая горячка белые люди	красный красная девица красный угол красный уголок красная строка красная нить красный петух красное крыльцо красная армия красный командир красная конница красно солнышко красная цена
чёрный чёрный юмор чёрные мысли чёрная душа чёрная кошка пробежала чёрный ящик чёрным по белому видеть всё в чёрном цвете отложить на чёрный день чёрный рынок чёрная лестница держать в чёрном теле	жёлтый жёлтый, как попугай жёлтый, как лимон жёлтая пресса жёлтый билет жёлтый профсоюз жёлтая лихорадка серый серые будни серое утро серый человек серая мышка	зелёный зелёная улица зелёная тоска зелёный змей зелёное лёгкое города партия зелёных зелёные технологии зелёные кудри зелёный прокурор тоска зелёная зелёные береты

Záver

Frazeologizmy obsahujúce farbu sú typické pre danú jazykovú kultúru a vznikajú a menia sa v priebehu dejín, na základe osobných, či skupinových skúseností, a postupom času sú prijaté istou časťou spoločnosti, resp.

jej väčšinou. Dané slovné spojenia sa potom využívajú s cieľom väčšej obraznosti „kvetnatosti“ či expresivity hovoreného alebo písaného prejavu. Ich znalosť spolu s ostatnými výrazovými prostriedkami jazyka umožňuje používateľovi spestriť svoj prejav a neobmedzovať sa na strohé spisovné – holé výrazy, zbavené emócií, ktoré do istej miery diskvalifikujú študenta príslušného jazyka v komunikácii s rodeným príslušníkom tej-ktorej jazykovej skupiny, preto je potrebné na vyššej úrovni štúdia jazyka zoznámiť študentov aj s takýmito výrazmi, lebo, na jednej strane, to napomáha preniknúť do vnímania reality národa a, na druhej strane, rozšírením lexikálnej zásoby o takúto oblasť jazyka dáva možnosť priblížiť sa bežnej komunikácii medzi ľuďmi, zahŕňajúcej aj aspekt farebného vnímania sveta a dejov v ňom.

Použitá literatúra

- DOROTJAKOVÁ, V. a kol. (1989): *Rusko-slovenský slovník*. Bratislava: SPN.
- SCHOPENHAUER, A. (1851): *Životná múdrosť*. Parerga a paralipomena,
- SMIEŠKOVÁ, E. (1977): *Malý frazeologický slovník*. Bratislava: SPN Bratislava.
- TALEB, N. N. (2008): *The Black Swan*. Penguin Books
- БАЛАКАЙ, А. Г. (1981): *О факторах, обуславливающих ограничения в сочетаемости слов /на материале фразеологических сочетаний русского языка/ // Вопросы структуры и функционирования русского языка.- Томск, Вып. 4. — С. 4-10.*
- ВИНОГРАДОВ, В. В. (1947): *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Сб. «А.А. Шахматов». - М.- Л., С. .358-359.*
- ГАК, В. Г. (2000): *Язык как форма самовыражения народа // Язык как средство трансляции культуры [Текст] / В. Г. Гак – М.: Наука, С. 54-68.*
- ГАК, В. Г. (2010): *Сопоставительная лексикология: на материале французского и русского языков [Текст] / В. Г. Гак – М.: Международные отношения, 264с.*
- ГРИБАЧЕВ, Н. (2015): *Волшебные очки. Лесные истории, Русич.*
- МЕРЗУК, Я. (2001): *Устойчивые сочетания включавшие цветообозначения, в современном русском языке, диссертация, Воронеж.*

- МИРГОРОДСКАЯ М. А. (2014): *Фразеологизмы и пословицы с компонентом цветообозначения во французском и русском языках*, МБОУ «Лицей №17», Берёзовский.
- ФЛЕКЕНШТЕЙН, К.; СТЕРНИН И. А. (1989.), *Практикум по лексикологии современного русского языка*. Учеб. пособие для студентов 111курса — будущих учителей русского языка. — Галле, 56 с.
- ШАНСКИЙ, Н., М. (2001): *Школьный фразеологический словарь русского языка* (значение и происхождение словосочетаний) Н. М. Шанский, В.И. Зимин, А.В. Филиппов – Дрофа, 368с.

Kontakt:

PaedDr. Gabriela Rechteríková, PhD.
Katedra románských a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Email: rechterikova.gabi@gmail.com

Jugendsprache als Spiegelbild der Gesellschaft

Katarína Seresová

Abstract

Youth Language as the Reflection of Society. *The present paper deals with the language of youth as a variety of the standard language or a style of speaking of a particular group of young people. The aim of the paper is to compare the youth language with the standard variety and provide a short overview of the research into the youth language and reflect on the idea if the language of youth contributes to the decay of language.*

Schlüsselwörter: Jugendsprache, Sprachvariante, Jugendsprachforschung, Jugendsprache als Sprachverfall

Keywords: Youth language, language variety, research into youth language, youth language as the decay of language

Einleitung

Die Jugendsprache gehört zweifellos zu den meist diskutierten Phänomenen der modernen Sprachlinguistik. Noch nie zuvor wurde der jugendlichen Generation so viel mediales, öffentliches und wissenschaftliches Interesse entgegengebracht wie in dieser Ära der Globalisierung, Internationalisierung und der schnellen Entwicklung.

In jeder Zeitepoche haben die Jugendlichen ihre eigene Sprache. In der Jugendsprache werden neue Wörter erfunden, manchmal andere Betonungen oder Akzente nachgeahmt. Natürlich muss betont werden, dass es keine deutschlandweite Jugendsprache gibt – jede Gruppe erfindet ihre eigene Sprache. Es handelt sich vielmehr um Äußerungsformen, die sich in der gruppeninternen Kommunikation herausbilden und somit unter verschiedenen geographischen, sozialen und historischen Bedingungen auch unterschiedliche Formen annehmen. Jugendsprache wird in der germanistischen und westeuropäischen Sprachwissenschaft heute jedoch kaum noch als Sondersprache aufgefasst, sondern weitgehend als komplexe Variante der Standardsprache oder als Sprechstil einer bestimmten Gruppe Jugendlicher definiert.

Jugendsprache - Abgrenzung zur Standardsprache und zu Dialekten

Nach einem langdauernden Ausgleichsprozess bildete sich aus den zahlreichen regionalen Sprachvarietäten die Standardsprache bzw. Hochsprache heraus, die eine bedeutungsvolle Funktion der überregionalen Verständigung innerhalb einer sozialen Sprachgesellschaft erfüllt. Im Gegensatz zu den Mundarten, die in der alltäglichen Kommunikation oft verwendet werden, besitzt die Hochsprache ein besonderes Prestige und wird gleichzeitig als Sprache der Öffentlichkeit bezeichnet. Zudem ist festzustellen, dass die Lexik und Grammatik der Hochsprache standardisiert und kodifiziert ist. Im Hinblick auf diese im Mittelpunkt der linguistischen Forschung stehende Problematik ist es erforderlich, den Begriff Umgangssprache zu erläutern. Neuland (2008) definiert diese „überregionale, allgemein verständliche und allgemein gebräuchliche Kommunikationsform“ (Neuland 2008: 66) als eine Übergangszone zwischen Hochsprache und traditionellen Mundarten, die als Konsequenz eines strukturellen Entwicklungsprozesses zwischen Standardsprache und Dialekten entstanden ist. Im Falle, dass ein Sprecher Hochsprache und auch einen Dialekt beherrscht, wird das als „Diglossie“ bezeichnet (vgl. Neuland, 2008). Die Jugendsprache kann angesichts ihrer sprachlichen Charakteristika nicht zu einer Gruppe der Umgangssprachen zugeordnet werden. Der jugendspezifische Sprachgebrauch ist durch die Verwendung der ursprünglich standardsprachlichen Elemente gekennzeichnet, die sich im Laufe eines Entwicklungsprozesses bezüglich des Bedarfs der Sprechgruppe verändert haben.

Gemäß Neuland (2008) kann die jugendliche Kommunikation als eine eigene Varietät bezeichnet werden, deren Sprecher auf der einen Seite die standardsprachlichen Elemente verwendet und auf der anderen Seite sich auch umgangssprachlich äußert. Hinsichtlich der zahlreichen Faktoren, wie Zeit, Raum, soziale Schicht oder Situation werden neben der Standardvarietät folgende Varietäten differenziert: die diachronischen (historischen) Varietäten, die auf unterschiedliche Periode der Sprachentwicklung verweisen. Die diatopischen (dialektalen) Varietäten beziehen sich auf geographische Verteilung und die diastratischen (soziolektalen) Varietäten auf unterschiedlichen sozialen Gruppierungen. Die letzte Varietätskategorie repräsentiert die diaphasische (situative) Varietät, die in verschiedenen Situationen benutzt wird (Neuland 2008: 67). Neuland (2008) weist explizit darauf hin, dass es diskutabel ist, die Jugendsprache zu einer spezifischen Varietätenklasse zuzuordnen. Wie schon oben erwähnt, die junge Generation stellt keine homogene Gruppe oder Subkultur dar, deren Elemente als ausschließlich jugendsprachlich charakterisiert werden können.

In der linguistischen Wissenschaft hebt sich die Jugendsprache von der Standardsprache durch die sprachliche Realisierung sowie ihrer unterschiedlichen lexikalischen und grammatikalischen Merkmale ab, welche

Ehmann folgendermaßen zusammenfasst: „Es gibt nicht die Jugendsprache an sich, wohl aber jugendspezifische Besonderheiten, die sich in sprachlicher, grammatischer, lautlicher und wortbildungsspezifischer Hinsicht deutlich von der Standardsprache abheben“ (Ehmann 1996: 23).

Aus dieser Sicht betrachtet, stellt die Standardsprache eine wesentliche Grundlage für die jugendspezifische Kommunikation dar. Es ist notwendig zu betonen, dass dieses Verhältnis nicht einseitig betrachtet wird. Mit anderen Wörtern sind bei der Neubildung der jugendspezifischen Termini nicht nur die Hochsprache und die spezifischen Stile „destandardisiert“ und „restandardisiert“, sondern die Jugendsprache unterliegt einem ständigen Wandel (vgl. Neuland 2008).

Jugendsprachforschung früher und heute

Der linguistische Begriff „Jugendsprachforschung“ ist in den wissenschaftlichen Kreisen ziemlich jung. Über die Jugendsprache, als linguistisches Phänomen in der Germanistik, wurde erst nach dem Zweiten Weltkrieg gesprochen. Der Grund dafür ist, dass in dieser Periode, nach 1945, sich die Verwendung der englischen Wörter im deutschen Sprachgebrauch rasant verbreitete. Das widerspiegelte sich nicht nur in der Linguistik, sondern auch in dem Benehmen der Jugendlichen, die sich gegen die Werte und Regeln etablierter Erwachsenengruppen stellten (vgl. Schlobinski 1993). Es ist aber notwendig darauf hinzuweisen, dass die neuen jugendspezifischen Ausdrücke zumeist negativ bewertet wurden und als Gefahr für die Sprache der Öffentlichkeit bezeichnet wurden. Die Fortsetzung der Jugendsprachforschung wurde mit der Veröffentlichung eines berühmten Essays unter dem Titel „Vorspiel, Sprachwart - Denken und gesammelte Wörter“ von H.H. Ohms eingeleitet. Aufgrund der sprachlichen Beispiele (z. B. Synonyme für „prima“ - pfundig, wuchtig oder lässig) weist Ohms auf die zugrunde liegende Phantasie und Denkfaulheit der jugendlichen Sprachbenutzer hin (vgl. Henne 1986).

In den 60er Jahren wurden zahlreiche in hochrangigen Zeitschriften publizierten Forschungsarbeiten und akademischen Artikel zum Thema der Jugendsprachforschung veröffentlicht. Trotzdem wurde die jugendspezifische Kommunikation von den Linguisten gar nicht ernst genommen und immer noch als „unbekanntes Kapitel deutscher Sprachgeschichte“ (Henne 1986: 221) gesehen. „Allen Artikeln ist gemein, dass sie wenig professionell, also ohne sprachwissenschaftliche Konzeption, an den Gegenstand herangehen“ (Henne 1986: 222).

Erwähnenswert ist auch die erste umfangreiche Wörtersammlung zum jugendlichen Sprachgebrauch, die im Jahre 1961 unter dem Titel „Wörterbuch

der deutschen Umgangssprache: Jugenddeutsch von A bis Z“ von Heinz Küpper erschien.

Erst in den 70er und 80er Jahren wird der jugendlichen Kommunikation immer mehr Aufmerksamkeit sowohl in europäischen als auch in außereuropäischen Gebieten entgegengebracht. Die Jugend und ihre Sprechstile weckten plötzlich innerhalb der sozialen Gesellschaft großes Interesse und erreichten eine globale Anerkennung, die Neuland (2008) als „Juvenilisierung“ bezeichnet.

Mit der Entstehung der neuen linguistischen Wissenschaft Pragmatik müssen bei der Jugendsprachforschung funktionale und soziale Aspekte in Betracht gezogen werden. Laut Neuland (2008) werden zu diesen pragmatischen Elementen vor allem Begrüßungs- und Anredeformeln, Gesprächspartikel, Laut- und Verstärkungswörter und Sammlungen von Sprüchen gezählt, die Henne anhand seiner ersten Studie gesammelt und analysiert hat.

Aufgrund der ethnographischen Studien wurden wertvolle Detailkenntnisse über Ausdrucks- und Funktionsweisen der Jugendsprache erhalten. Diese Forschungsergebnisse sind vor allem für die sprachliche Identifikations- und Abgrenzungsstrategien relevant.

Unter Sprechstilanalysen werden konkrete Kommunikationsereignisse verstanden, die sich vor allem auf die Erfahrungen der Jugendlichen beziehen, die Schlobinski in den späten 80er Jahren erforschte.

Aus der kulturalanalytischen Sicht kann die Jugendsprache aufgrund des soziokulturellen und gesellschaftlichen Kontextes untersucht werden. Eine Hauptrolle bei dieser Analyse vertritt die Abgrenzung der Jugendlichen gegen die gesellschaftlichen Werte und die Bildung eigener Identität.

Die kontrastive Jugendsprachforschung wurde die Aufgabe der Komparation ähnlicher Strukturmerkmalen in verschiedenen Sprachgemeinschaften übernommen. Diese Analyse wird vor allem auf der lexikalischen Ebene durchgeführt.

Einfluss der Medien auf die jugendliche Kommunikation gehört zu den meist diskutierten Phänomenen in der linguistischen Wissenschaft. Auf dieser Weise müssen die Jugendlichen nicht nur als passive Benutzer bezeichnet werden, sondern auch als aktive Teilnehmer bei der Gestaltung neuer Medienformate. In den letzten Jahren bildeten sich neue Forschungsschwerpunkte wie z. B. neue Formen der Schriftlichkeit, besonders neuentstehende Wortbildungsformen wie Akronyme, Lautwörter und der Einsatz von Symbolen und Emoticons.

Schwerpunkte der aktuellen Jugendsprachforschung

Trotz relativ kurzer Forschungsgeschichte hat sich diese sprachwissenschaftliche Problematik zu einer eigenständigen Disziplin mit zahlreichen Forschungsrichtungen und Fragestellungen entwickelt. Neuland (2008) nennt folgende Schwerpunkte der Jugendsprachforschung:

- Jugendsprache als historisches Phänomen

In der heutigen Gesellschaft herrscht jedoch ein allgemeiner Konsens darüber, dass die Jugendsprache ein neuzeitliches Element der Gegenwartssprache darstellt. Dank den historischen Wörterbüchern und Dokumentationen kann nachgewiesen werden, dass die ersten Belege der jugendspezifischen Kommunikation schon aus dem 17. Jahrhundert stammen. Zum damaligen Zeitpunkt wurde aber der Terminus „Jugendsprache“ noch nicht verwendet. Stattdessen wurde der Begriff „Studentensprache“ benutzt, der die Sprechweise der akademischen männlichen Jugend und ihre soziale Identität widerspiegelte.

- Jugendsprache als Entwicklungsphänomen

Die Phase der gesellschaftlichen Sozialisation vertritt eine wichtige Funktion. Das bezieht sich nicht nur auf die soziale, sondern auch auf die sprachliche Identität jedes Individuums. Aus der soziolinguistischen Perspektive ist die Sozialisationsphase als ein wichtiger Übergang in andere menschliche Entwicklungsphasen gesehen.

- Jugendsprache als Gruppenphänomen

In der aktuellen linguistischen Forschung wird die Jugendsprache als „Mittel gruppenspezifischer Kommunikation“ (Neuland 2008: 39) verstanden. Im Fokus dieser Analyse stehen unterschiedliche gruppentypische Sprechstile, die die jugendlichen Benutzer in bestimmten Situationen und an spezifischen Orten verwenden. Zu den einzelnen Sprechstilen führt Neuland (2008) folgendes aus: „Solche Sprechstile sind keine Erfindung einzelner Personen; vielmehr bilden sie sich als gemeinsames Produkt einer kollektiven „Stil-Bastelei“ im Prozess der Gruppenkommunikation heraus“ (Neuland 2008: 40). Auch Henne (1986) legt großen Wert auf die Integration des Sprechers in einer Gruppe und betont, dass es ein wichtiger Aspekt für das soziale Handeln und Sprachprofilierung jedes Individuums ist.

- Jugendsprache als Medienphänomen

Der Einfluss der Medien auf den Sprachgebrauch Jugendlicher ist weitreichend. Zweifellos gelten die Medien als eine signifikante Quelle jugendspezifischer Ausdrucksarten. An dieser Stelle muss bemerkt werden, dass Neuland (2008) zufolge die jugendliche Zitate aus Musiktexten, Filmen, Song-

texten, Magazine oder Werbesendungen oft auf kreative Weise in den eigenen Sprachgebrauch einarbeiten. Ein aktueller Schwerpunkt der gegenwärtigen Jugendsprachforschung repräsentiert die immer intensivere Nutzung der elektronischen Medien. Als Beispiel sei die tägliche CHAT-Kommunikation genannt, die aus der medienwissenschaftlichen Sicht analysiert wird.

- Jugendsprache als internationales Phänomen

Die Jugendsprachforschung kann nicht nur auf den deutschsprachigen Raum beschränkt werden. Dieses Forschungsfeld etablierte sich in den vergangenen Jahren zu einem internationalen Phänomen, das weltweit tiefgreifende Diskussionen hervorruft. Die Bedeutung der komparativen Untersuchungen auf der internationalen Ebene ist von ganz besonderer Wichtigkeit. Neuland (2008) zufolge verweisen diese kontrastive Untersuchungen „auf nationale Grenzen überschreitende allgemeine soziokulturelle Entwicklungen [...], die sich im Sprachgebrauch der Jugendlichen verschiedener Nationalitäten und Kulturen niederschlagen und zu deren globaler Verbreitung die Medien entscheidend beitragen“ (Neuland 2008: 43).

- Jugendsprache als Sprachkontaktphänomen

Der vorletzte Schwerpunkt innerhalb der Jugendsprachforschung beschäftigt sich mit dem sogenannten „gemischten Sprechen“, das sich vor allem Jugendlichen mit Migrationshintergrund anbetrifft. Solche Sprachmischungen können schon in Studentensprachen des 17. bis 19. Jahrhunderts nachgewiesen werden. Neuland (2008) hat darauf aufmerksam gemacht, dass die heute nicht-deutschen Muttersprachen wie Türkisch, Russisch oder Polnisch eine wichtige Basis des Sprachkontakts für jugendliche Generation in Deutschland gelten.

- Jugendsprache als Phänomen des Sprachbewusstseins

Das Ziel des letzten Schwerpunktes besteht in der Untersuchung, wie die jugendlichen Sprecher ihren Sprachgebrauch empfinden und wie sie die Jugendsprache von der Standardsprache differenzieren. Neuland betont hinsichtlich der Ergebnisse der Wuppertaler DFG-Studie ganz ausdrücklich, dass die jugendspezifische Kommunikation für die befragten Jugendlichen „selbst ein prägnanter Bestandteil ihres Sprachbewusstseins ist“ (Neuland 2008: 44).

Jugendsprache als Symbol für „Sprachverfall“

Die Meinungen der akademischen Gesellschaft über die Verwendung der jugendsprachlichen Äußerungsformen gehen stark auseinander. Die Jugend-

sprache wurde und wird von den Linguisten vielfältig und unterschiedlich kommentiert. In dem damaligen Regime vor 1989 wurde die Jugendsprache von Politikern, Wissenschaftlern aber auch von Eltern und Lehrern als eine „Fäkalsprache“ oder auch „Comicsprache“ bezeichnet. Die Verwendung von innovativen, umgangssprachlich anmutenden Begriffen wurde von den Kritikern als Muster für Normverweigerung empfunden sowie auch für Sprachverfall bis hin zur Sprachlosigkeit verurteilt. Die Situation in den Nachkriegszeiten wird im folgenden Argument ganz treffend aufgezeigt, dass „Jugendliche keine Grammatik mehr beherrschen und kein Sprachgefühl mehr haben würden, zumindest aus der Tradition der Sprachpflege und Sprachkritik der Nachkriegszeit bekannt,, (Neuland 2008: 6).

Verallgemeinernd kann festgehalten werden, dass in der Gesellschaft die negativen Tendenzen dominierten, dass die deutsche Sprache sich nicht weiterentwickelt. Presse und publizistische Kritik trägt maßgeblich zu solcher Meinungsbildung bei.

Bemerkenswerterweise ist, dass einen wesentlichen Beitrag zu solchen subjektiven Auffassungen über den Verfall der Standardsprache die kommunikationstechnologische Entwicklung und steigende Verwendung der neuen Medien im alltäglichen Leben leisten. Neuland (2008) betont, dass es mehr als problematisch ist, solche subjektive Meinungsäußerungen wissenschaftlich zu belegen. Dazu ergänzt sie noch, dass in der Öffentlichkeit die Verbreitung der jugendlichen Sprachvarietäten oft als Fehler, Mängel oder Defizite beschrieben wird, während aus der linguistischen Perspektive oft als übliche Prozesse des Sprachwandels angesehen wird.

Gegenüber den negativen Ansichten auf die jugendspezifische Kommunikation soll auch die positive Betrachtung der Jugendsprache als eine kreative Sprachvariante der Standardsprache Erwähnung finden. Ehmann (1996) zufolge ist die Jugendsprache „denkbare sprachliche Ausdrucksform“ und „das absolute Mega-Nonplusultra“ (Ehmann 1996: 12) der Standardsprache.

Schlusswort

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass die Jugendsprache allein die Verantwortung für den Verfall der Standardsprache nicht tragen soll. Zudem ist festzustellen, dass die Sprechform der Öffentlichkeit als eine Reaktion auf die aktuelle gesellschaftliche Situation darstellt. Es wird die Tatsache hervorgehoben, dass die jugendliche Generation meist als Spiegel der Gesellschaft betrachtet wird, die die eigene Sprache verwendet, mit dem Hauptziel sich von der Erwachsenenwelt abzugrenzen.

Literatúra

- EHMANN, H. (1996): *Oberaffengeil: Neues Lexikon der Jugendsprache*. München : C.H. Beck Verlag.
- HENNE, H. (1986): *Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik*. Berlin : Walter de Gruyter.
- NEULAND, E. (2008): *Jugendsprache: Eine Einführung*. Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag.
- SCHLOBINSKI, P.; KOHL, G.; LUDEWIGT, I. (1993): *Jugendsprache: Fiktion und Wirklichkeit*. Opladen : Westdeutscher Verlag.

Kontakt:

doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistic and Translation Studies
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: katarina.seresova@euba.sk	

Druhé obléhání Vídně Osmany (1683) v rakouských reáliích

Tomas Maier

Abstract

Second Ottoman siege of Vienna (1683) in austrian cultural studies. *In the presented article we deal with the reasons, the preconditions and the course of the 2nd Turkish siege of Vienna in 1683 in the background of the historical development of Europe and the Middle East. Aspects of the Austro-Turkish struggle and coexistence over the course of three centuries is another task of this paper.*

Kľúčové slová: turecké obliehanie, Viedeň, Rakúsko.

Keywords: Ottoman siege, Vienna, Austria.

Úvod

Vliv tureckých Osmanů na vytváření rakouského vídeňského naturelu je zajisté významným interkulturním fenoménem. Orientální turecká kultura Evropu fascinovala a zajímala, ráda se jí poddávala například ve výtvarném umění, architektuře módě či hudbě. Především Vídeňané si svůj život dokázali ochotně zkvalitnit novinkami, které přicházeli od Bosporu. Na druhé straně děs šířený tiskem nejpozději od moháčské tragédie roku 1526 byl nejen atraktivním čtením, zdrojem zisků, ale i protitureckou propagandou, která přeháněla válečné zločiny a tureckou krutost. Ve skutečnosti se křesťanští Evropané ve válkách mezi sebou a v rámci činnosti justice i inkvizice dopouštěli stejných, ne-li větších zvěrstev na vlastních bližních (Hotz et al. 2003: 266).

Příchod Turků na Blízký východ a jejich pronikání do Evropy

Vztahy Turků s křesťanskou Evropou byly skoro tisíc let významným, faktorem evropských dějin. Seldžučtí Turci se stali pány Blízkého Východu po Arabech. Původem ze Střední Ásie si šikovně osvojovali vědecké, kulturní a technické dědictví helénského světa. Seldžučtí Turci získali v

roce 1071 Jeruzalém. Jako reakce na ztrátu Božího hrobu Západ zahájil Křížové výpravy na území dnešního Izraele. (Duggan 1973: 23)

Další skupina Turků se dostala do kontaktu s mediteránní oblastí jako žoldnéři a otroci. Vzbouřili se proti egyptským vládcům a ustavili zde Mamelucký sultanát v letech 1250 – 1517. Pozornost Evropy vyvolali Turci po porážce byzantského vojska v roce 1071 u Manzikertu, dnešního tureckého Malazgirtu na východě Malé Asie, nedaleko jezera Van. Zde vůdce seldžuckých Turků, Arslan dokonce zajal nejmocnějšího vládce křesťanstva císaře Diogena Romana.

Turecký kmen Osmanů, kterého význam vzrostl v 15. století, dospěl do Anatolie, Malé Asie se Seldžuky. Osmané byli tureckým kmenem synů Osmana. Orman, syn Osmana, získal území, pohraniční marku seldžucké říše v blízkosti křesťanské Konstantinopole, centra kdysi mocné Byzantské říše. Další Osman Orhan tak pojal roku 1352 za manželku dceru byzantského císaře Jana VI. Následovaly osmanské úspěchy. V roce 1389 byl v bitvě na Kosově polí poražen srbský král svatý Lazar vojsky Osmana Murada I. (Wheatcroft 2011)

V roce 1396 byl u Nikopole sultánem Bajezidem poražen významný evropský panovník, uherský král a římsko-německý císař Zikmund Lucemburský. Císař za svojí záchranu v této osudové bitvě obdaroval Hohenzollerna a norimberského pukrabího lénem Braniborské marky, německé Marke Brandenburg. Braniborsko se dalším spojením s Východním Pruskem stalo základem Pruského království, sjednotitele Německa z roku 1871 a Hohenzolerni jedním z vedoucích dynastií Evropy. Už v roce 1437 Osmani vnikli přímo do Uherského království, Turkům tehdy úspěšně čelili správcové zemští, slavný Jan Huňady s Jenem Jiskrou z Brandýsa. Místodržitel Uher Jan Huňady chtěl zaštitit Turky ohrožené Uhry majestátem a prosadil za panovníka polského krále Vladislava III. Na Slovensku se ale tento panovník díky Janovi Jiskrovi neprosadil, ten zde bránil následnictví neploletého Habsburka prince Ladislava Pohrobka.

V roce 1438 Jan Huňady zatlačil Osmany. Získal zpět Valašsko a pokračoval v tažení do Bulharska. Zlomem však byla Bitva národů u Varny památného roku 1444. Tehdejší protiosmanská ofenzíva začala jako křížácká výprava vyhlášená papežem a skončila trpkou porážkou křesťanského vojska. Samotný král Vladislav III. tehdy padl. Zahynul zde i významný teologický myslitel a církevní politik kardinál Giulio Cesarini a Jan Huňady byl Turky zajat.

Osudové okamžiky nastaly, když křesťanský svět nepomohl obléhanému Konstantinopolu a ten se od roku 1453 stal nenávratně hlavním centrem Turků. Král Matyáš Huňady, zvaný Korvín, sice v roce 1463 ubránil uherskou říši a nastoupil tažení do Knížecí Bosny. Ale v roce 1521 byli již

Turci v srbském Bělehradě, o rok později, 1522 na to Johanitští rytíři, vojenská mocnost Středomoří, neodolali náporu Turků a jejich ostrov Rhodos se též ocitl v Osmanské říši. Turci slavili úspěchy už i ve střední Evropě. 29. srpna 1526 u Moháče utrpělo vojsko uherského krále Ludvíka II. Jagelonského porážku a mladý král padl v bitvě.

Protože mladý král nezanechal mužského následníka, měl na uherský trůn na základě výsledků I. vídeňského kongresu 1515, též tak zvaných Bratislavských dohod nastoupit bratr císaře Karla V. Habsburského, rakouský arcivévoda a od října 1526 i český král Ferdinand I. Habsburský.

První obléhání Vídně Osmany roku 1529

Právě králi Ferdinandovi I. Habsburskému přišlo jako prvému čelit nebezpečnému postupu Osmanů k Vídni. Po jeho zvolení uherským králem roku 1526 ve Františkánském klášteře v Bratislavě se stavovská opozice v Uhrách semkla pod vedením vzdorukrále Jana Zápolského. Po porážce vojsk vévody Zápolského se odbojníci spojili v Polsku s vyslanci turecké státní moci, Vysoké porty a uzavřeli spojení v boji proti habsburskému králi.

Na jaře 1529 vyrazila vojska sultána Sulejman I. Nádherného z Konstantinopole k Vídni. Cestou osmanské vojsko obsadilo Budín a i další významné body na Dunaji se poddali sultánovi. Bratislavu se Turkům dobýt nepodařilo. Vídeň nebyla příliš dobře připravena, její hradby odpovídali ještě středověkému způsobu obrany. Přesto se obráncům podařilo uskutečnit mnohá opatření s cílem posilnit odolnost opevnění a účinnost obrany. Do města stačily ještě dospět některé jednotky žoldnéřů a železné panské jízdy. Celkově byla posádka silně motivována ubránit město jako vstup do střední Evropy. První obléhání Vídně Osmany 1529 trvalo od prvních bojů v pondělí 27. září až do ukončení bojových aktivit ve čtvrtek 14. října. Osmanské vojsko trpělo chladným počasím, které v roce 1529 přišlo velmi brzy a vojsku docházela i píče důležitá pro koně. Kromě toho se císařští obránci města odhodlaně bránili a v hlavním směru útoku u Korutanské brány, Kärntner Tor nedosáhli Osmani průniku. Z těchto hlavních a dalších jiných důvodů se dali Turci na ústup.

Habsbursko-osmanské boje a jednání v 16. a 17. století

Zanedlouho potom, co byla Vídeň poprvé ohrožena, roku 1532 dali se sultán a jeho schopný velkovezír Ibrahim Paša znovu na postup Balkánem

proti Vídni. Západomadžarský Kőszeg však odolovával a Sulejmanovo vojsko před ním zůstalo stát. I situace v Středozezemním moři se pro Osmanskou říši nevyvíjela příznivě proto se vojsko opět obrátilo zpět do svých zimovišť na jihu. Rok na to, 1533, byl uzavřen v Konstantinopoli mír, podle kterého si strany uznaly svá území. Výprava sultána a jeho velkovezíra je často nazývána druhým obležením Vídně. Bývá to především z důvodu shromáždění velkého vojska na jehož čele stál dokonce císař římsko-německý a král španělský Karel V. u Vídně. Soudobé hry a jiné dvorské atrakce líčili Karla V. jako vítěze fiktivní bitvy pod Vídní, dokonce ho ztvárňovali jako vítěze v osobním souboji se sultánem Sulejmanem I. Ten ale po znovudobytí Budína, zde roku 1541 zřídil centrum Budínkého pašaliku, osmanského správního území. Po dalších bojích mezi Osmany a Habsburky se nakonec bratr císaře Karla V., uherský král Ferdinand I. roku 1562 zavázal ke každoroční platbě Vysoké Portě. Do Třicetileté války boje s Turkem neutichaly. Roku 1566 hrabě Mikuláš Zrinský ubránil proti Sulejmanovi I. Siget u Pécs (Pětikostelí).

Mírem zsitvatorockým v Radvani nad Dunajem v roce 1606 byla mezi Osmany a Habsburky uzavřena smlouva, která byla potom několikrát prodloužena tak, že přetrvala Třicetiletou válku mezi křesťanskými mocnostmi navzájem až do tak zvané První turecké války, po dlouhém míru, v letech 1661 až 1664.

Druhé obléhání Vídně Osmany a bitva u Kahlenbergu 1683

Po více než jeden a půlstoletí od prvního tureckého obléhání znovu sebraná mohutná osmanská armáda vyrazila začátkem dubna 1683 a čítala okolo sto padesát tisíc mužů. V Řeckém Bělehradě, jak byla tehdy nesprávně nazývaná jihoslovanská metropole Beograd odevzdal sultán Mehmed IV. koňský chvost na kopí velkovezírovi Kara Mustafovi, čímž ho učinil senaskerem, velitelem osmanského vojska. Tradičně postupovali osmanské šiky 17. června přes památné bojiště u Moháče, 25. června přes Stoličný Bělehrad, Székesféhervár a 5. července 1683 dosáhli Rábu, maďarského Győru (Pernes et al.2003: 85-86).

Nakolik si Vídeňané nedokázali představit, že by si Turci po sto padesáti a čtyřech letech troufli na opevněné město znovu udeřit, váhali s obrannými přípravami. Až se ale Kara Mustafa obrátil na západ podél Dunaje, nebylo již pochyb. Začali urychlené opravy na barokním opevnění. Mnoho zámožných, šlechty a měšťanů, kteří si to mohli dovolit, tehdy začalo opouštět habsburské sídlo.

V rámci tureckého vojska pochodovali k Vídni i spojenci, Kuruci, Jihoslované, protihabsburští povstalci hraběte Tökölyho a také tatarské čambuly, pluky Zlaté hordy z Krymského chánátu. V přestávkách pochodu nebylo slyšet v sultánově vojsku jen spěvné hlasy imánů, ale i křesťanské modlitby kněží obého obřadu. Na rakouském území se začalo plenění. Města Schwechatt a Hainburg byla doslova vypálena, mimo nich další městečka v dnešních rakouských spolkových zemích Burgenland a Niederösterreich.

Zajímavý bojový kontakt s Osmany zaznamenalh Emil Portisch v Dějinách Bratislavy vydaných v roce 1933. Bratislava vyslala 150 městských husarů na čele s Johannem Vitnyédim, synem prešpurského měšťana. Kampou přes Dunaj se 11. července 1683 bratislavští husaři dostali až ke Kittsee, zde se střetli kolem páté hodiny ranní s asi čtyřmi sty Turky. Turci pod náporem husarů ustoupili z Kittsee. Velitel Johann Vitnyédi zde padl hrdinskou smrtí. Do Bratislavy přinesl vítězný oddíl dva zajatce a tři hlavy nepřátel. Turci se však pomstili. Navečer téhož dne, 11. července 1683 hořelo celé Kittsee. (Masakre vo vinohradech predchádzala zabudnutá bitka husárov pri Prešporku, 2012).

Nakonec, a to v poslední chvíli před Turky, se do Vídně 14. července 1683 dostalo šest tisíc pěších císařských vojáků. Tak se navýšil počet obránců na patnáct tisíc a poměr k osmanské armádě tak činil jedna ku deseti. 15. července zahájili příbyví topčiové, dělostřelci, palbu na Vídeň a 16. července bylo turecké obklíčení Vídně už plně uzavřeno. (Pernes, J. 2003 et al.: 86)

Posádka ohroženého města nestačila srovnat před příchodem Osmanů všechny stavby, před vídeňským opevněním, potencionální to opěrné body obláhatelů, v kterých by se bývali tito mohli krýt při bojových akcích. Císařský letohrádek Kaiserebersdorf zapálili sami Turci. Novou část ale ponechali, věřili totiž pověsti, že byl postaven podle skvostného stanu Sulejmana I. Nádherného, který se osobně účastnil obléhání v roce 1529 (Buchmann 1999: 139).

Stejného dne, 16. července 1683 se rakouské vojsko vévody Karla Lotrinského, německy Herzog Karlj von Lothringen, přesunulo z tehdejšího ostrova Prater na protilehlý, pravý břeh Dunaje. Vojsko zničilo most přes Dunaj, aby znemožnilo postupujícím Turkům snadný přechod. Vévoda zaujal postavení na řece Moravě, March v Stillfriedu an der March.

Turci se koncentrovali na jihozápadní sektor barokního opevnění zhruba v oblasti, kde dnes nacházíme hlavní vídeňská muzea Kunsthistorisches a Naturwissenschaftliches Museum. Zde se nacházely, patrně někde na úrovni vídeňské Ringstraße, Löwel-, též Löbelbastei asi blíže k dnešní budově

parlamentu a od ní na východ Burgbastei, hradní bašta chránící přímo císařský Hofburg (Black et al. 2006: 143).

Důvodem takového postupu byl především fakt, že ostatní úseky byly chráněné vodou, to jest vodními příkopy a severovýchodní opevnění stálo přímo na přirozené ochraně, na dunajské hrázi (Hochedlinger 2006).

Do 20. července 1683 se Turci snažili prokopat ke kurtině, valu mezi baštami před Hofburgem, tam provedli první výbuch a následovali útoky janičářů 23. července a 25. července. Po celkem čtyřech útocích obsadili Turci 3. srpna Hofburský příkop s možností boje v příkopu přes podzemní chodbu z vídeňského opevnění, v terminologii pevnostní architektury nazývaný conterescarpe. Hlavní velitel Vídně hrabě Ernst Rüdiger von Starhemberg musel 6. srpna příkop vyklidit. Nato zintenzívnili Turci tlak na zdejší vnější pevnůstku, v odborném jazyce fortifikační staveb Ravelin, jehož čelné opevnění značně poničili. 15. srpna se potom osmanští vojáci dostali do příkopu bašty Löwelbastei a takticky se v něm zachytili (Buchmann 1999: 140–143).

Situace obléhaných se komplikovala. Především uzavřené město trpělo v horkých měsících nakažlivými nemocemi a zdravotními problémy z jednostranné stravy. Začaly se tenčít zásoby munice. Město ale nebylo hermeticky uzavřeno. Nejrůznějším způsobem se dostávali zvědově i poslové z města. Dodnes se ve Vídni mezi jiným vzpomíná odvážné činnosti polského šlechtice Františka Kolschinského a jeho služebníka Štěpána Seradlyho, kteří procházeli s nasazením života rozlehlým tureckým táborem před Vídní. Turci i přes přijímání darů a jistou elegantní umírněnou úplatnost pokračovali v usilovném obléhání města. Boje o hofburský ravelin se táhly s takovou urputností, že ještě 2. září 1683 tuto předsunutou pevnůstku museli Vídeňané vydat nepříteli. 4. září útočil elitní janičářský sbor, do průrvy v Hofburské baště, kterou způsobila podzemní exploze. 6. září došlo opět k explozi v Löbelbastei. Následný útok Turků se zastavil na nepřehledných sutinách způsobených výbuchem. Osmanští minéři se nakonec 9. září dostali až k hradbě u Löbelbastei. To bylo ale naštěstí skoro v předvečer osvobození Vídně z obklíčení. (Buchmann 1999: 143-145).

V noci ze 6. na 7. září 1683 vyslali vojáci koaličního vojska vedeného polským králem Janem III. Sobieským Vídeňanům z vrchu Kahlenberg nad městem signál vypuštěním světlic. Polská a německá vojska dorazila a soustředila se na okraji Vídeňského lesa, Wiener Wald. K nim se připojila vojska vévody Karla Lotrinského, vrchního rakouského velitele. Útok začal 12. září za úsvitu na levém křídle koalice. Přestože Turci nestáhli síly z přímého obléhání a kladli silný odpor v Nussdorfu a Heiligenstadtu postupovali jednotky vévody Karla v litém boji směrem k Vídni. Polské vojsko na pravém křídle muselo vykonat obtížný manévř bahnitým terénem.

Príchod legendárních polských okřídlených husarů krále Jana II. Sobieského na bojiště znamenal prudký obrat v bitvě. Levé křídlo velkovezírova vojska se zhroutilo. Velitel Vídně, hrabě Starhemberg vyslal ze Skotské brány, dnes oblast Vídeňské university a Votivního kostela, výpad proti obléhatelům, vstříc osvoboditelům. Turecké vojsko se dalo nakonec celé na útěk. I velkovezír Kara Mustafa se rozhodl pro opuštění bojiště. Na místě tábora zůstalo množství luxusních stanů s orientálním vybavením. Nesmírná byla radost Vídeňanů i vítězné armády, která v poslední chvíli zachránila metropoli střední Evropy. Tisíce mrtvých a tisíce odvečených na trhy s otroky ve Středomoří byl ale také smutným výsledkem turecké výpravy (Pernes et al. 2003: 87-90).

Závěr

Tak zvanou Velkou tureckou válkou, která začala právě osvobozením Vídně polským králem Janem III. Sobieským, byla zahájena dlouhodobá ofenzíva proti Osmanům a osvobozování národů jihovýchodní Evropy z tureckého jha. V roce 1699 bylo osvobozeno již celé Uherské království. Habsbursko-osmanská válka však pokračovala dále. Bylo potřeba ještě mnoho úsilí a vojenského umu, aby Habsburkové vytlačili tureckou moc z Balkánu a dopřáli tak řadě národů svobodný rozvoj podle vlastních představ a tradic. Hrdinému vojsku polských okřídlených husarů patří věčný dík nejen rakouského národa ale i celé střední Evropy. Jan III. Sobieski, král polský a velkokníže litevský a sním i celá Rzeczpospolita nastavila hrud' Osmanům i Zlaté hordě. Již před bitvou u Kahlenbergu porazil Turky roku 1673 ve velké bitvě u Chotynu poblíž jihozápadní hranice Ukrajiny s Moldovou. Polské zbraně tak budily dlouhý čas účinný respekt u válečníků z orientu a Balkánu. Následníkem Jana III. Sobieského, pána tureckých bojišť se stal legendární princ Evžen Savojský, slavný vítěz nad Osmany.

Literatura

- BLACK, J. et al. (2006): *Sedehmdesiat veľkých historických bitiek*. Bratislava: Slovart.
- BUCHMANN, B. M. (1999): *Österreich und das Osmanische Reich. Eine bilaterale Geschichte*. Wien: WUV-Universitätsverlag.
- DUGGAN, A. (1973): *Křižácké výpravy*. Praha: Orbis.
- HOCHEDLINGER, M.; In: FEYERABEND, Ch.; TWENTE, Ch. (2003): *Tag X. Türken vor Wien*. Mainz: ZDF.

- HOTZ, W. et al. (2003): *Der Brockhaus. Geschichte. Personen, Daten, Hintergründe*. Leipzig, Mannheim: F. A. Brockhaus Verlag.
- PERNES, J. et al. (2003): *Pod cisárským praporem. Historie habsburské armády. 1526 – 1918*. Praha: Elka Press.
- WHEATCROFT, A (2011): *Nepriateľ pred branami. Habsburgovci, Osman-ská ríša a bitka o Európu*. Bratislava: Slovart.

Zdroje z internetu

- HOCHEDLINGER, M. In: Feyerabend, Ch.; Twente, Ch. (2003): Der Tag X. Türken vor Wien. Mainz: ZDF. [online] Dostupné na: doku.me/der-tag-x-september-1683-die-tuerken-vor-wien (12. 12. 2017).
- Masakre vo vinohradoch predchádzala zabudnutá bitka husárov pri Prešporku. (2012): [online] Dostupné na: http://www.bratislavske-noviny.sk/najnovsie-spravy-z-bratislavy/pamatnici-historic/masakre-vo-vinohradoch-predchadzala-zabudnuta-bitka-husarov-pri-presporku.html?page_id=4588&mobile=F (22. 12. 2017).

Kontakt:

Mgr. Tomas Maier, PhD.

Katedra nemeckého jazyka	Department of German Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics in
	Bratislava

Email Adress: tomas.maier@euba.sk

Precedentné fenomény ako vymedzujúci faktor európskej civilizácie

Tatiana Hrivíková

Abstract

Precedential phenomena as defining factors of European civilization. *The paper attempts to prove on the example of the European civilization that precedential phenomena, a partial topic studied by cultural linguistics, belong among the most important binding tissues connecting various cultures into larger units of civilizations. The paper provides examples of different types of precedential phenomena identified and recognised on either cultural and civilizational levels or on both of them.*

Kľúčové slová: precedentné fenomény, európska civilizácia, kultúra, lingvokulturológia

Keywords: precedential phenomena, European civilisation, culture, cultural linguistics

Úvod

Cieľom tohto príspevku je predložiť dôkazy o úzkom prepojení kultúry a jazyka prostredníctvom precedentných fenoménov, poukázať na ich postavenie v rámci lingvokulturológie a upozorniť na skutočnosť, že tieto fenomény môžu za istých okolností prekročiť rámec lokálneho kultúrneho kontextu, pri sprostredkovaní aktuálneho vnímania a slúžiť ako univerzálny, jazykový obraz spoločnej, napr. európskej civilizácie.

Súčasný svet sa nám často prezentuje v tom najhoršom svetle. Sme neustále zasypávaní správami o teroristických útokoch, miestnych konfliktoch, či medzinárodných sporoch o územia a politiku. Denne o nich čítame v rôznych médiách, sledujeme správy v televízii alebo na internete a tento neustály prúd slov, ktorý bombarduje naše zmysly, vyvoláva pocit neistoty, podozrievavosti a xenofóbie. Takéto negatívne vnímanie sveta sa odráža aj v spôsobe komunikácie, či už v rámci jedinej kultúry ale aj naprieč rôznym kultúram, a to predovšetkým v masmédiách, ktoré nás neustále krmia často zveličenými “najaktuálnejšími” správami (Štefančík, Dulebová 2017).

Slová a vety, vytvárajúce rôzne druhy textov, slúžia predovšetkým ako transmiery našich vlastných myšlienok, no zároveň spätne ovplyvňujú naše myslenie, náš každodenný život a nekonečné množstvo rozhodnutí, ktoré denne uskutočnime. Je to významný dôkaz moci, ktorú jazyk má nad našimi myšlienkami. Tento vplyv často využívajú nielen spisovatelia a básnici, ale aj politici, novinári, či marketingoví odborníci.

Jazyk je významnou súčasťou každej kultúry a považuje sa za jeden z jej najdôležitejších prejavov. Známy výrok E. T. Halla, že “kultúra je komunikácia a komunikácia je kultúra” (Hall 1973: 191) odráža dnes všeobecne uznávaný postoj, že jazyk ako významná súčasť komunikačného procesu jasne a zrozumiteľne demonštruje špecifiká jednotlivých kultúr v synchrónnej ale aj diachrónej rovine.

Definícia a charakteristika precedenčných fenoménov

Úlohou lingvokultúrológie je skúmanie väzieb medzi kultúrou a jazykom, pričom poskytuje aj náhľad na ich vzájomný vzťah a vplyv. Je pravdou, že kultúra ako celok a jazyk, ako jej významná zložka, sa neustále vyvíjajú pôsobením rôznych externých vplyvov. Takýmto spôsobom, pod vplyvom spoločnej histórie, podobných skúseností a vzájomných kontaktov, ako aj ďalších spôsobov vzájomnej interakcie postupne vznikala vyššia rovina jednoty založená na spoločnom dedičstve, svetonázoroch a skúsenostiach. Tri základné piliere európskej civilizácie, Staroveké Grécko, Staroveký Rím a kresťanstvo slúžia ako základ mnohorakých prepojení medzi kultúrami (Hrivíková 2012). Jedným z nich je spoločný referenčný rámec založený na zdieľanej vedomostnej báze, ktorá je viac, či menej rovnomerne rozšírená po celej Európe, ba často aj za jej hranicami v dôsledku imperiálnej politiky bývalých európskych mocností. Tieto poznatky sú zakorenené v rozličných jazykoch a kultúrach a prejavujú sa medzi iným aj prostredníctvom transmisie precedenčných fenoménov týchto vzájomne prepojených kultúr.

Sipko definuje precedenčné fenomény ako “lingvokultúrne jednotky, ktoré sú v konkrétnom etnokultúrnom prostredí natoľko ustálené a známe, že vytvárajú stabilné sociálno-komunikačné modely ako hodnotové východisko pri opise aktuálnych reálií” (Sipko 2011: 35). Patria teda k základným kameňom kognitívnej bázy a môžeme ich charakterizovať ako:

- Nemenné
- Reprodukovateľné
- Axiologické
- Občas pôsobiace ako klišé

Precedentné fenomény možno považovať za nemenné, pretože sú pevne zakotvené po významovej aj štrukturálnej stránke v mysli členov danej kultúrnej komunity a predstavujú vopred pripravené, hotové formy jasnej a jednoznačnej správy. Ich reprodukovateľnosť spočíva v tom, že ich možno znova a znova použiť, opakovať i adaptovať bez toho, aby stratili svoj efekt. Axiologický charakter precedentných fenoménov je daný ich ustáleným hodnotiacim faktorom, a práve táto vlastnosť ich niekedy môže zaradiť medzi kliše, pretože nepripúšťajú žiadnu alternatívnu interpretáciu alebo diskusiu o ich význame.

Precedentné fenomény sú užitočnou súčasťou *skúsenostného komplexu* jednotlivca, ktorý možno charakterizovať ako súbor primárnych a sekundárnych kognitívnych modelov. Kým primárne modely predstavujú výsledky priamej interakcie s prostredím, naše prežitky a priamu skúsenosť, sekundárne kognitívne modely vznikajú ako výsledok analýzy a syntézy informácií získaných z rôznych zdrojov. Zvyčajne ich získavame nepriamo z druhotných zdrojov a pokiaľ tieto modely majú ustálený hodnotiaci charakter mimo akýchkoľvek pochybností, potom ich môžeme zaradiť k precedentným fenoménom. Najbežnejšou zásobárňou potenciálnych precedentných fenoménov je tradičný obsah učebných osnov, keďže väčšina populácie je takto vystavená rovnakému, kultúrou definovanému súboru informácií a poznatkov. Ďalším, veľmi dôležitým zdrojom precedentných fenoménov je populárna kultúra a masmédiá, vrátane vizuálnych médií, ktoré v súčasnosti prakticky prevyšujú tradičné, printové médiá.

Typy precedentných fenoménov v širšom kontexte

Najčastejšie uvádzaná kategorizácia precedentných fenoménov identifikuje štyri základné typy (Dulebová 2015: 24):

- Precedentné texty
- Precedentné mená
- Precedentné situácie
- Precedentné výroky

Rozličné typy precedentných fenoménov reflektujú úzke spojenie medzi členmi jednej kultúry, ich spoločný skúsenostný komplex, vnímanie sveta a interpretáciu prostredia v ktorom žijú a konajú. No pokúsime sa preukázať, že podobne ako fungujú precedentné fenomény v jednotlivkej kultúre, kde po-

skytujú bázu pre vzájomné porozumenie medzi členmi tejto kultúry, porovnateľný princíp možno aplikovať v prípade väčšej komunity, ako napr. európska civilizácia či dokonca globálne spoločenstvo.

Precedentné texty a európska civilizácia

Precedentné texty patria medzi najstaršie identifikované precedentné fenomény. Vychádzajú z prác ruského lingvistu Bachtina a veľkú zásluhu na ich popise mali práce J. Kristevovej o intertextualite. Precedentné texty môžeme interpretovať ako texty, ktoré slúžia ako zdroj pre tvorbu nového textu. Autor nového textu priznáva zdrojový, precedentný text, odvoláva sa na ňa a očakáva, že publikum je s ním oboznámené. Dôležité je, že bez identifikovaného vzťahu medzi novým a precedentným textom by publikum ani plne nepochopilo všetky významy druhého textu. Typickým príkladom textu, ktorý reaguje na iný, predchádzajúci text je paródia. Je vtipná iba vtedy, keď rozpoznáme aspekty pôvodného textu, na ktorý sa odvoláva. Rovnako sa precedentné texty môžu využiť aj na transformáciu písaného alebo tlačeneho textu do inej, zvyčajne umeleckej formy ako je hudba alebo výtvarné umenie. Aj v takomto prípade bez poznania pôvodného textu by publikum mohlo byť zmetené a mohlo by prísť o významnú časť zamýšľanej správy.

Pravdepodobne najfrekvencovanejšou formou aplikácie precedentných textov je využitie známych literárnych textov. Kým národné literatúry poskytujú širokú škálu textov, ktoré môžu slúžiť a skutočne slúžia ako precedentné v rámci vlastného kultúrneho spoločenstva, niektoré z nich prerástli hranice jedinej kultúry a stali sa súčasťou európskeho alebo dokonca globálneho literárneho dedičstva. Takto jediný text môže slúžiť ako precedentný na úrovni kultúry aj civilizácie. Pre porovnanie uvádzame najprv príklady špecifických precedentných textov na slovenskej, lokálnej kultúrnej úrovni a potom ďalšie, ktoré slúžia širšej komunite európskej civilizácie.

“Nemusíme hľadať za každým plačom hladné Čenkovej deti na trinástej strane” (Takakika 2012)

“....Trp Jozef Mak, človek milión si....nuž vydržiš všetko...?” (Vrbovcezbór 2013).

Tieto príklady znejú povedome slovenskému publiku a majú jednoznačný zmysel pre každého, s aspoň minimálnym vzdelaním. Oba príklady poukazujú na slovenské literárne diela, o ktorých sa deti učia už na základnej škole. Odrážajú tragickú minulosť slovenského ľudu, chudobu a utrpenie ako kaž-

dodenný údel slabých a zabudnutých. Tieto príklady dobre slúžia v rámci slovenskej kultúry, ale sú neidentifikovateľné mimo jej hraníc a viedli by k nepochopeniu.

Na druhej strane predkladáme príklady textov, ktoré sú podobne chápané v rámci väčšieho územia. Pravdepodobne jedným z najčastejšie citovaných textov v európskom kontexte je Biblia, hoci je potrebné si uvedomiť, že tento text taktiež stavia na skoršom zdroji, hebrejskej Tóre alebo Pentateuchu. Starý zákon, prvá časť Biblie, obsahuje Tóru a niekoľko ďalších posvätných židovských textov s malými rozdielmi v závislosti na type viery.

In the beginning was the sea (Gonzalez, 2015), román od Tomáasa Gonzáleza, *In the beginning was a relationship* (Vanbelle, 2008), vedecký článok o vzťahu lekára a pacienta, *In the beginning was a computer* (Cummings, 1995), paródia na blogu alebo *In the Beginning Was the Worm* (Brown, 2005), kniha o troch nositeľoch Nobelovej ceny, ktorých objavy viedli k rozlúšteniu ľudského genómu. Všetky tieto príklady odkazujú na citát „Na počiatku bolo Slovo a Slovo bolo u Boha a to Slovo bolo Boh“ (Ján 1:1). Všetky variácie je možné interpretovať ako nevyhnutný prapôvod všetkého, čo nasleduje. Je zrejmé, že Biblia je veľmi bohatý precedenčný text, ktorý je identifikovateľný aj pre tých, ktorí nie sú oddaní kresťania, ale boli vychovaní v prostredí založenom na princípoch kresťanského náboženstva.

Môžeme predložiť aj príklad z anglickej literatúry, ktorý funguje ako precedenčný text. Robinson Crusoe od Daniela Defoa poslúžil ako precedenčný text pre americký film *Robinson Crusoe on Mars*, ktorý režíroval Byron Haskin v roku 1964. Názov filmu je priamou odvolávkou na pôvodný román a vysieľa jasnú správu o obsahu filmu, o samote na bohom zabudnutom mieste, o boji proti osudu, osobnej odvahe a integrite. Rovnaký román spolu s hlavným hrdinom je veľmi populárny aj medzi cestovnými kancelárkami, ktoré ponúkajú pobyty na ďalekých ostrovoch. Slogany ako *“Play at being Robinson Crusoe”*, *“Le Sauvage, an exceptional Robinson Crusoe experience”* alebo *“Tsarabanjina: an improved version of Robinson Crusoe”*, sľubujú exotické zážitky a dobrodružstvo ďaleko od ruchu moderného sveta, no so všetkým pohodlím. Potenciálnym zákazníkom nie je potrebné nič ďalšie vysvetľovať, očakáva sa, že poznajú príbeh stroskotanca na opustenom ostrove a zareagujú iba tí, ktorí majú skutočný záujem o podobnú skúsenosť.

Precedentné mená a európska civilizácia

Precedentné mená sa niekedy môžu zamieňať s precedentnými textami, ak titulom takéto meno. No je medzi nimi funkčný rozdiel. Kým v prípade precedentných textov sa autor odvoláva na celý text alebo jeho časť, využíva

jazykovú formu alebo obsah s novým úmyslom a cielene informuje publikum o prepojení primárneho a sekundárneho textu, precedentné mená sa zameriavajú na charakter spojený s daným menom. Tieto mená sú tak zakorenené v určitej komunite, že nevyžadujú hlbšie vysvetľovanie. Opäť, niektoré mená môžu fungovať iba v rámci určitej kultúry, kým iné slúžia podobnému cieľu v rámci civilizácie, či globálne. Tieto mená môžu pochádzať z histórie, no môžu to byť aj mytologické, ľudové, či literárne postavy.

Najprv uvedieme príklad precedentného mena zo slovenskej kultúry a následne také, ktoré slúži rovnakým spôsobom v rámci európskej civilizácie.

Keď je Jánošík vzorom. Prelamovanie nedotknuteľnosti súkromného vlastníctva je na prvý pohľad lákavé, dlhodobo však spôsobuje úpadok (Žitňanský 2008).

Bojovníci proti kríze podsúvajú "jánošíkovský komplex" (HNonline, 2009).

Tieto príklady sú založené na osobnosti Juraja Jánošíka, historickej postave, v skutočnosti odsúdenom a popravenom zbojníkovi, ktorý podľa legendy bohatým bral a chudobným dával. Stal sa preto symbolom hrdinu a ochrancu biednych.

Pre porovnanie uvedieme príklady precedentných mien slúžiacich v európskom, či dokonca globálnom kontexte.

Thatcherite victor vows sharp shock for France (Sage, 2016). Tento článok uverejnili v The Times počas prezidentských volieb vo Francúzsku, kde prirovnávali republikánskeho kandidáta na prezidenta k Margaret Thatcherovej. *Could Napoleonic Xenophon be heading for his Waterloo?* (Campbell, 2017). Tento príklad obsahuje až dva precedentné fenomény, aj keď veľmi úzko spojené. Objavuje sa tu precedentné meno Napoleon a precedentná situácia Waterloo. Oba majú ustálený obsah, osoba s obrovským egom prahnúca po moci a miesto, kde všetky snahy o úspech a víťazstvo stroskotali.

Nasledujúci príklad obsahuje až tri precedentné mená v jedinej vete. Dve pochádzajú z americkej komiksovej literatúry a tretie odkazuje na slávnu postavu španielskej literatúry. *Je Rybanič Batman, Joker či Don Quijote?* (Wienk, 2016). Je to titulok článku v slovenských novinách Denník N, ktorý rozoberá osobnosť človeka, ktorý vyvolal obrovský škandál na slovenskej politickej scéne. Takýto titulok slúži dvom cieľom, na jednej strane priťahuje svojou nápaditosťou a vtípom pozornosť čitateľov a na druhej strane zjednodušuje pochopenie obsahu tým, ktorí poznajú tieto precedentné mená.

Precedentné situácie a európska civilizácia

Krasnychová charakterizovala precedentné situácie ako „nejakú vzorovú, ideálnu situáciu, spojenú so súborom určitých konotácií, ktorých diferenčné

príznamy patria do kognitívnej bázy nositeľa jazyka“ (Dulebová 2015). Precedentné situácie môžu mať formu dátumu (napr. 11/9, 1848, 1968), názvu (Slovenské národné povstanie, Nežná revolúcia) alebo aj zemepisného miesta (Stalingrad, Fukušima). Tu je potrebné rozlišovať medzi predchádzajúcim typom precedentných mien, kde samotné meno je nositeľom hodnotiaceho faktora, kým v tomto prípade ide iba o lokalizáciu situácie ako napríklad živeľnej katastrofy či hrdinského boja.

Aj precedentné situácie pôsobia predovšetkým na lokálnej kultúrnej úrovni, ako napr. SNP, Nežná revolúcia alebo 1948, kým ďalšie môžu fungovať v ďaleko širšej komunite ako napr. Černobyľ, Moháč, 9/11 alebo Katynský les. Najprv uvedieme príklady lokálnej precedentnej situácie.

Keď sa povie nežná, počujem kľúče (Balogh, 2009). Nežná revolúcia je zakorenený termín, ktorý označuje jednu z najvýznamnejších udalostí moderných slovenských dejín. Spolu s jej symbolmi ako sú štrngajúce zvázky kľúčov, budajka a slogan „Pravda zvíťazí!“ sú v myšliach Slovákov neoddeliteľne spojené, no inde by boli zväčša nepochopiteľné.

Nežná (Hríb, 2013), podobne ako v predchádzajúcom prípade, termín Nežná revolúcia sa skrátil na jednoslovné pomenovanie, pretože je to taký známy termín, že nie je potrebné používať plné znenie.

No v súčasnom globalizovanom svete existujú aj situácie, ku ktorým došlo v iných krajinách a môžu slúžiť širšiemu publiku ako napríklad *Majdan*, *Hirošima* alebo *Osvienčim*. Každý z nich poskytuje jasnú, hodnotiacu správu, čo zjednodušuje proces interpretácie.

Jak se dělá a hlavně platí Majdan (Haló Noviny, 2017)

Slovensko je pripravené na Majdan (Zem a Vek, 2017)

Po médiách a ústavnóm súde prišla parlamentná kríza. Chystá sa majdan vo Varšave? (Loginov, 2016)

Z týchto príkladov je zjavné, že autori kalkulujú s tým, že čitatelia termín Majdan poznajú a nepotrebnú bližšie vysvetľovať udalosti, ktoré sa odohrali v Kyjeve.

Precedentné výroky a európska civilizácia

Precedentný výrok je „reprodukovateľný produkt rečovo-kognitívnej činnosti, ...zložitý znak, ktorého celkový význam sa nerovná súčtu významov jeho jednotlivých komponentov (Dulebová 2015). Možno sem zaradiť výroky pochádzajúce od slávnych ľudí, citáty z kníh alebo aforizmy. Pozrime sa na niekoľko príkladov slovenských, európskych, či dokonca globálnych precedentných výrazov.

Ked' ste si ma upiekli, tak si ma aj zjedzte! – domnelé posledné slová Juraja Jánošíka pred popravou sa objavili v blogu, publikovanom v USA. *Když si je Američané pochytili, ať si je též někam u sebe umístí* (Olšer, 2010). Tento príklad poukazuje na dôsledky dlhodobého úzkeho kontaktu slovenskej a českej kultúry vďaka dlhej spoločnej histórii.

Ked' ste si ma upiekli tak si ma aj zjedzte ... sova snežná sa osviežuje v starom hrnci (Bonde 2016) – zaujímavý príklad precedentného výroku, ktorý bol použitý ako titulok k fotografii. Preklad takéhoto výroku by zrejme spôsobil zmätok. Porovnajme si to s nasledujúcim príkladom, ktorý je zrozumiteľný v širšom kontexte.

“There’s something rotten in the State of Denmark”, wrote William Shakespeare. 400 years on, he wouldn’t have to go as far as Denmark to find something really smelly. He could just wander down to the House of Lords” (Mellor, 2017) Aj keď tento príklad pochádza zo stránky britskej rozhlasovej stanice, zmysel je jasný minimálne európskemu čitateľovi a úryvok je interpretovaný ako autorova kritika britského parlamentu. No ak by čitateľ nepoznal Shakespearovu hru Hamlet, bol by zmätený a nechápal by, prečo sa tam spomína Dánsko a neprijemné pachy v Snemovni Lordov. Ten istý výrok môžeme nájsť aj v adaptovanej forme, no s rovnako kritickým významom.

There Is Something Rotten About The Gulf Feud, And It’s Not Qatar (Katsimpras, 2017). Tento článok hovorí o tajných machináciách, podozreniach a konšpiráciách, podobne ako pôvodná Shakespearova hra.

To be or not to be in social media: How brand loyalty is affected by social media? (Laroche 2013) – tento vedecký článok hovorí o úlohe médií v marketingu.

Choosing Longevity with Overlapping Generations: To Be or Not to Be in Diamond’s Model (Weichun, 2008) – vedecký článok, ktorý sa venuje investovaniu na burze. Tieto príklady dokazujú, že precedentné fenomény sa môžu stať takmer univerzálnymi vďaka exportu európskej civilizácie ďaleko za hranice kontinentu.

Uvedieme príklad pochádzajúci aj z inej kultúry, aby sme poukázali na ich všeobecnú zrozumiteľnosť.

Мůj první maraton, aneb Ich bin ein Berliner (Pech, 2015) – blog o prvom maratóne jedného bežca.

Social media users show solidarity with Germany with #IchBinEinBerliner (Mezzofiore 2016) – článok opisuje spontánnu reakciu verejnosti po teroristickom útoku na vianočných trhoch v Berlíne v roku 2016. Obidva príklady sa odvolávajú na preslávený výrok amerického prezidenta J. F. Kennedyho, pri návšteve vtedajšieho Západného Berlína v roku 1963, ktorým chcel vyjadriť solidaritu s obyvateľmi Západného Nemecka.

Záver

Článok predstavil precedентné fenomény ako významnú súčasť predmetu skúmania lingvokulturológie a uviedol dôkazy o úzkom prepojení kultúry a jazyka ako aj civilizácie s rôznymi jazykmi. Ako vyplýva z uvedených príkladov, štyri základné typy precedентných fenoménov, precedентné texty, mená, situácie a výroky sa osvedčili ako nástroje prenosu myšlienok v rámci jednej kultúry ale aj medzi rôznymi kultúrami. Prínos precedентných fenoménov môžeme sformulovať do troch základných bodov:

- sú to praktické nástroje zdieľania myšlienok, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť presného prenosu vďaka ustálenosti významu
- predstavujú skratku pri interpretácii nových udalostí na základe predchádzajúcich osvedčených vedomostí s jasným hodnotiacim potenciálom
- vyznačujú presné hranice medzi tými, čo rozumejú vzťahu precedентného fenoménu a novej udalosti, a teda patria k „naším“, pričom „tí druhí“ sú automaticky vylúčení, keďže nemajú potrebné znalosti

V závere môžeme konštatovať, že precedентné fenomény si zasluhujú ďalší výskum, ktorý by sa mohol napríklad zamerať na komparáciu rôznych kultúr a jazykov, čím by sme mohli prehĺbiť porozumenie podstaty pojmu civilizácia.

Literatúra

- BALOGH, A. (2009): *Ked' sa povie nežná, počujem kľúče ..* <https://domov.sme.sk/c/5113314/ked-sa-povie-nezna-pocujem-kluce.html> (18. 11. 2017)
- BONDE, J. (2016): *Ked ste si ma upiekli tak si ma aj zjedzte ... sova snežná sa osviežuje v starom hrnci ...* Pravda.sk. <http://flog.pravda.sk/tarcan-70.flog?foto=603723>, (3.11.2017)
- BROWN, A. (2005): *In the Beginning Was the Worm*. Columbia University Press.
- CAMPBELL, R. (2017): *Could Napoleonic Xenophon be heading for his Waterloo?* <https://indaily.com.au/opinion/2017/10/12/napoleonic-xenophon-heading-waterloo/> (3. 11. 2017)
- CUMMINGS, R. (1995): *In the beginning was a computer..* Idolphin: <http://www.Idolphin.org/russc.html> (20. 10. 2017)
- DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

- GALLI, M. (January 2010). *And God Created Football: Intimations of the divine in a well-executed screen pass*: <http://www.booksandculture.com/articles/2010/janfeb/godcreatedfootball1.html> (18.10.2017)
- GONZALEZ, T. (2015): *In the beginning was the sea*. Pushkin Collection.
- HALL, E. (1973): *The Silent Language*. New York: Anchor Books.
- HNONLINE. (2009): *Bojovníci proti kríze podsúvajú "jánošíkovský komplex"*.. Hospodárske noviny: <http://dennik.hnonline.sk/375822-bojovnici-proti-krize-podsuvaju-janosikovsky-komplex> (3.11.2017)
- HRÍB, Š. (2013): *Nežná*.. <https://www.tyzden.sk/casopis/14541/nezna-2/> (5.11.2017)
- HRIVÍKOVÁ, T., MAIER, T. (2012): *Korene európskej civilizácie*. Bratislava: EKONÓM
- KATSIMPRAS, N. (2017):. Dostupné na Internet: HUFFPOST, 21.10.2017
- LAROCHE, M. H. (2013): To be or not to be in social media: How brand loyalty is affected by social media? 33(1), s. 76-82. In: *Science Direct*.
- LOGINOV, K. (2016): *Po médiách a ústavnom súde prišla parlamentná kríza. Chystá sa majdan vo Varšave?* Denník N: <https://dennikn.sk/636455/polsko-po-mediach-a-ustavnom-sude-prisla-parlamentna-kriza-chysta-sa-majdan-vo-varsave/> (7.10.2017).
- MELLOR, D. (2017): *Hamlet*.. Dostupné na Internet: LBC: <http://www.lbc.co.uk/opinion/david-mellors-blog/house-of-lords-needs-changing-david-mellor/> (21.2.2017)
- MEZZOFIORE, G. (2016): *Social media users show solidarity with #Ich bin ein Berliner*. http://mashable.com/2016/12/20/berlin-attack-ichbineinberliner-social-media/#XKh1il4W_mq1, (9.12.2017)
- NOVINY, H. (2017): *Jak se dělá a hlavně platí Majdan*.. Haló noviny: <http://www.halonoviny.cz/articles/view/46555677> (7.12.2017)
- OLŠER, B. (2010): *Když si je Američané pochytili, ať sie je též někam umístí*.. Dostupné na Internet: audiklub.cz: <https://audiklub.cz/forum/tema/258574-ked-ste-si-ma-upiekli-tak-si-ma-aj-zjedzte-usa-edition&sid=1d99431914229fe1441f6573e462cf34>, (3.11.2017)
- PECH, Š. (2015): *Můj první maraton, aneb Ich bin ein Berliner*. Dostupné na Internet: RunGo: https://rungo.idnes.cz/muj-prvni-maraton-aneb-ich-bin-ein-berliner-fjt/ctenari-sobe.aspx?c=A151001_075545_ctenari-sobe_jid (10. 9.2017).
- POPPER, W. (2009): *And God Created the Bicycle*. Muntain Bike Rider, <http://www.mbr.co.uk/forums/showthread.php?5153-And-God-Created-the-Bicycle> (13.10.2017)

- SAGE, A. (2016): *Thatcherite victor vows sharp shock for France..* THE TIMES: <https://www.thetimes.co.uk/article/france-splash-pd5gh7dtd> (15. 10.2017)
- SIPKO, J. (2011): *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- ŠTEFANČÍK, R., DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.
- TAKAKIKA. (2012): *Sú prežraté deti šťastné?* rodinka.sk. (20.10.2017)
- VANBELLE, G. (2008): In the beginning was a relationship. *Revue Belge de Medecine Dentaire*, 63(2).
- VIDOMSKÁ, M. (2017): Slovensko je pripravené na Majdan. In: *Zem a Vek*, <http://zemavek.sk/slovensko-je-pripravene-na-majdan/> (7. 12. 2017)
- VRBOVCEZBOR. (2013): *Krátka úvaha: Zamestnanecké Vzťahy*. <https://vrbovcezbtor.wordpress.com/2013/01/07/zamestnanecke-vztahy/> (20. 10. 2017).
- WEICHUN, C. E. (2008): Choosing Longevity with Overlapping Generations: To Be or Not to Be in Diamond's Model. In: *The B. E. Journal of Macroeconomics*, 8(1).
- WIENK, Z. (2016): *Je Rybanič Batman, Joker či Don Quijote?* Denník N., <https://dennikn.sk/491636/rybanic-batman-joker-ci-don-quijote/> (15.9. 2017).
- ŽITŇANSKÝ, R. (2017): *Keď je Jánošík vzorom*. Týždeň: <https://www.tyzden.sk/casopis/1725/ked-je-janosik-vzorom/> (19. 11. 2017).

Kontakt:

PhDr. Tatiana Hrivíková, Ph.D.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication,
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics in Bratislava

Email Address: tatiana.hrivikova@euba.sk

Metafora v politickom diskurze

Eva Stradiotová

Abstract

Meatphor in Political Discourse. *The way how politicians express. themselves, how their statements are interpreted by journalists, affects citizens who vote them, because they also create a picture of them and show them support in the elections. Political discourse is, to a certain extent, the driving force of politics and also the instrument of politics, which, on the one hand, connects the society, but on the other hand it divides it. Metaphor plays, even if we do not realize it directly, an important role in political debates. Most people see it as a means of poetic imagery, figures of speech that are not commonly used, which are rather unusual, and they do not realize that they use it every day actively or passively, not only in political discussions, but very often in ordinary communication.*

Kľúčové slová: metafora, politik, politický diskurz, komunikácia

Keywords: metaphora, politician, political discourse, communication

Úvod

Podľa Edelmana (1977) podstatou politického diskurzu je schopnosť politika použiť metaforu a symboly takým spôsobom, aby prebudili latentné tendencie medzi masami. Metafora v politickej debate môže byť pre politikov užitočná z viacerých dôvodov. Je to kvetnatá fráza, pomocou ktorej môže politik získať publikum na svoju stranu. Prostredníctvom metafory môže poslucháčov zaujať, evokovať predstavy, ovplyvňovať presvedčenie poslucháčov. V úvode nášho príspevku sme sa rozhodli definovať metaforu a diskurz, lebo pochopenie ich podstaty je nevyhnutné pre porozumenie použitia metafory v politickom diskurze.

Metafora

Metafora (prenos, prenesenie, z gréckeho *meta* = mimo, za, *fora* = nesenie, prenášanie) je nepriame pomenovanie vyjadrené zámenou jedného slova,

slovného spojenia iným slovom alebo slovným spojením na princípe podobnosti predmetov, javov, vlastností vecí. Mistrik (2002,104) definuje metaforu ako obrazné pomenovanie založené na prenášaní významu slova. V metafore sa jeden predmet pomenuje názvom pre iný predmet na základe ich vonkajšej podobnosti. Autor takto zámerne aktualizuje vzťah medzi vecou a pomenovaním. Metaforu možno považovať za autorské hodnotenie. Vyjadruje nový pohľad na označenú vec. Je typickým prostriedkom umeleckých textov, najmä básnických. K originalnosti umeleckého jazyka patrí originalnosť, novosť metafor. Estetická hodnota básnickej metafory súvisí s novosťou, objavnosťou pri spojení dvoch prípadne viacerých významov. Ak sa metafora použije v texte iba jediný raz, alebo sa použije zriedka, ide o originálnu metaforu. Ak sa metafora používa v textoch so základnou dorozumievacou funkciou (hovorový, odborný, administratívny štýl) hovoríme o lexikalizovanej metafore.

Niektoré metaforu sú v reči ľahko identifikovateľné, lebo ich význam je známy a sú bežne používané. Goatly (1997) používa výraz "neaktívny" na opis metafor, ktoré sa časom stali "lexikalizované" - definované v slovníkoch s ich novým významom. Napríklad slovo "hviezda" sa často používa metaforicky, keď sa odvolávame napr. na slávnych ľudí hovoríme o nich ako o hviezdach. V súčasnosti sa často namiesto slova hviezda používa slovo celebrita, ale v tomto prípade sa nejedná o metaforu, ale o slovo, ktorého význam je "slávna osobnosť". Tento pojem sme prebrali z anglického podstatného mena "celebrity".

V odbornej literatúre nájdeme viaceré definície metafor. Podľa P. Bujnáka a J. Menšíka (1937) metafora pre význačnú podobnosť prenáša názov z predmetu (alebo osoby) na predmet iný, aby názorne vystúpil ich podobný rys. V. Krupa (1990) metaforu chápe ako aplikáciu zaužívaných prostriedkov na nové situácie. Za základ metaforu považuje uvedenie do vzájomného vzťahu dve pojmové domény A (tenor) a B (vehikulum), pričom doména B má charakterizovať doménu A. Mala by upozorniť na podobnosť medzi tenorom a vehikulom (Moore 1982) Podľa J. Dolníka (2003) je nevyhnutné chápať metaforu ako substitúciu, pri ktorej je nahrádzaný "vlastný" pojem na základe podobnosti "nevlastným" pojmom.

Na základe definícií môžeme skonštatovať, že metafora vzniká na základe spojenia medzi slovom a obrazom. Je to vlastne akýsi slovný obraz, ktorý má vzbudiť záujem, evokovať obrazy so zameraním sa na zdôraznenie ich podstaty. Použitie metafor v politickej diskusii je špecifické (Štefančík 2017). Má za úlohu zdôrazňovať a evokovať určité predstavy s cieľom získať poslucháča na svoju stranu.

Politický diskurz

Pojem diskurz je dnes jedným z najintenzívnejšie používaných pojmov tak v humanitných a sociálnych vedách, ako aj v politických a mediálnych kruhoch, spája sa s rôznorodými fenoménmi spoločenského života. Existuje množstvo rozličných definícií a interpretácií pojmu diskurz a dokonca sa vedú diskusie aj o opodstatnenosti tak širokého používania tohto pojmu (Štefančík, Dulebová 2017).

Podľa Dulebovej (2012) Politický diskurz je vo svojej podstate vyjadrením celého komplexu vzťahov medzi človekom a spoločnosťou a je zameraný funkčne na formovanie obrazu vnímania sveta politiky recipienta. Politický diskurz musí byť vnímaný ako rozvážny a argumentatívny vo svojej podstate (Neagu 2013).

Je dôležité si uvedomiť, že politický diskurz zahŕňa v sebe triedu žánrov, ktoré spadajú do spoločenskej oblasti, napr. vládne, parlamentárne rozpravy, programové vyhlásenia, prejavy politikov, etc. Táto oblasť je daná špecifickým zameraním na politiku.

Metafory v politickom diskurze

V štúdiách o politickom prejave sa stretávame s názorom, že metafory zohrávajú ústrednú úlohu vo verejných diskusiách a najmä v politickom diskurze. Tento názor môžeme potvrdiť, ale frekvencia použitia metafor nie je taká častá, ako by sme si to mohli na základe tohto názoru myslieť a to aj napriek tomu, že sú to práve metafory, ktoré pomáhajú politikom dosiahnuť ich cieľ, ktorým je presvedčiť publikum, že sú to práve oni, ktorí by mali vládnuť. Pri porovnávaní prejavov anglicky hovoriacich politikov a slovenských politikov sme zaznamenali častejšie používanie metafor u anglicky hovoriacich politikov ako u slovenských politikov.

Metafory majú vplyv na kognitívne vnímanie a zároveň si rodení rečníci nie vždy uvedomujú prítomnosť metafor v prejave alebo v texte. Súčet týchto dvoch cenných prvkov má za následok schopnosť ovplyvňovať názory a myšlienky ľudí a meniť ich víziu na svet. Keďže politika je úzko spojená s ideológiou, metafory sa vo veľkej miere podieľajú na ovplyvňovaní politického presvedčenia ľudí (Lesz, 2011).

Politici sa často zaoberajú zložitými témami, ktoré je niekedy ťažké pochopiť. Preto je metafora nenahraditeľný a často používaný stylistický prostriedok v politickom prejave, ktorý pomáha ľuďom pochopiť komplexné myšlienky a slúži ako nástroj na presviedčanie (Burkholder, Henry 2009).

Beard (2000) tvrdí, že ak politik vie používať metafory, môže si získať alebo udržať svoju moc. S týmto názorom súhlasíme, ale myslíme si, že správne používanie metafor v politickom diskurze nie je jednoduché, a aby metafora našla optimálne uplatnenie, musí politik zvoliť také metafory, ktoré jeho publikum pochopí. Metafora môže zosilniť význam prejavu, vyvolať pozitívnu emocionálnu reakciu.

V kolektívnej štúdii - Mio, J., Riggio, R., Levin, S., Reese, R. (2005) - zameranej na amerických prezidentov autori zistili, že tí prezidenti, ktorí používali dvakrát toľko metafor v inauguračnom prejave ako iní prezidenti, boli vnímaní ako viac charizmatickí. Odseky obsahujúce veľa metafor boli vnímané ako inšpiratívne, a z toho môžeme vyvodiť, že metafora slúži ako básnická figúra v reči, ktorá dodáva politickému diskurzu iný rozmer.

Ako ukážku uvedieme niektoré metafory z najslávnejších prejavov, a ktoré sa preto stali inšpiráciou pre potenciálnych stúpcov alebo politikov.

Martin Luther King (bol americký baptistický kazateľ, bojovník za občianske práva a nositeľ Nobelovej ceny za mier).

Prejav Martina Luthera Kinga ml. v 1963 "I Have a Dream (Mám sen)" (King 1963). Tento Kingov prejav I Have a Dream je príkladom efektívneho využitia metafor. Použil v ňom viac ako 30 metafor. Niektoré z nich uvedieme ako príklad.

*This momentous decree came as a great **beacon light of hope** to millions of Negro slaves who had been seared in the **flames of withering injustice**.* (Tento významný dekrét prišiel ako veľké svetlo nádeje pre milióny černošských otrokov, ktorí boli otupení zničujúcou nespravodlivosťou.) King prirovnáva dekrét k svetlu nádeje pre milióny utláčaných čiernych otrokov.

*It came as a **joyous daybreak** to end the **long night of their captivity*** (Prišiel /dekrét/ ako radostný úsvit, aby ukončil dlhú noc ich zajatia). King vníma úsvit ako radostný a je ešte viac umocnený v kombinácii s metaforou "dlhá noc ich zajatia".

*One hundred years later, the Negro lives on a lonely **island of poverty** in the midst of a **vast ocean of material prosperity**;* (O sto rokov neskôr, černoši žijú na osamotenom ostrove chudoby uprostred širokého oceánu materiálneho blahobytu). King použil metaforu "osamelý ostrov chudoby", ktorá reprezentuje chudobných a utláčaných Afroameričanov v komparácii s "obrovským oceánom prosperity", ktorý reprezentuje biele etnikum.

*When the **architects of our republic** wrote the magnificent words of the Constitution and the Declaration of Independence* (Keď architekti /sú tu vnímaní ako tvorcovia, resp. zakladatelia/ našej republiky písali tieto nádherné slová Ústavy a Vyhlásenia nezávislosti).

This sweltering summer of the Negro's legitimate discontent will not pass until there is an invigorating autumn of freedom and equality (Toto horúce leto oprávnenej nespokojnosti černochoch neskončí pokiaľ tu nebude obrodzujúca jeseň, ktorá prinesie slobodu a rovnosť) – King tu prirovnáva oprávnený hnev Afroameričanov k horúcemu letu a slobodu a rovnosť prirovnáva k obrodzujúcej jeseni.

The whirlwinds of revolt will continue to shake the foundations of our nation until the bright day of justice emerges (Smršť vzbúr bude pokračovať, aby otriasla základmi nášho národa, pokiaľ sa neobjaví jasný deň spravodlivosti). King na jednej strane prirovnáva čo sa stane ak hnutie za občianske práva nedosiahne stanovené požiadavky k smršti a na druhej strane prirovnáva splnenie požiadaviek k jasnému dňu.

I have a dream that one day even the state of Mississippi, a state sweltering with the heat of injustice, sweltering with the heat of oppression, will be transformed into an oasis of freedom and justice (Mám sen, že raz dokonca i štát Mississippi, štát trápený páľavou nespravodlivosti a útlaku, sa zmení na oázu slobody a spravodlivosti). King prirovnáva nespravodlivosť a útlak k horúcave a slobodu a spravodlivosť k oáze. Opakujúca sa metafora páľava nespravodlivosti a útlaku sa týka štátu Mississippi, obzvlášť juhu štátu (mestá Alabama, Georga, Tennessee), kde sa stali najhoršie útoky proti čiernym Afroameričanom, ale spomína aj oázu spravodlivosti a slobody, ktorá symbolizuje nádej pre najdiskriminovanejších práve v štáte Mississippi.

With this faith we will be able to transform the jangling discords of our nation into a beautiful symphony of brotherhood (S touto vierou budeme schopní zmeniť rinčiacu disharmóniu nášho národa do nádhernej symfónie bratstva). King prirovnáva rasovú nerovnosť k rinčiacej disharmónii a rovnosť prirovnáva k nádhernej symfónii bratstva.

George W. Bush st. (prezident Spojených štátov amerických 1989-1993). V prejave v r. 1988 pri akceptovaní prezidentskej nominácie na národnom zhromaždení republikánov použil George W. Bush st. metaforu "*a thousand points of light*" *keep America moving forward, always forward—for a better America, for an endless enduring dream and a thousand points of light* (tisíc svetelných bodov [použil namiesto komunitných organizácií] udržiava Ameriku v napredovaní, vždy dopredu – pre lepšiu Ameriku, pre stály nekonečný sen a pre tisíc svetelných bodov [tisíc komunitných organizácií, ktoré sú naším svetlom]) (Bush 1988). Túto metaforu zopakoval aj vo svojej inauguračnej reči 20. januára 1989: *I have spoken of a thousand points of light, of all the community organizations that are spread like stars throughout the Nation, doing good* (Hovoril som o tisíce svetelných bo-

dov, o všetkých komunitných organizáciách, ktoré sa rozširujú ako hviezdy v celom národe, konajú dobro). Bush nahradil metaforou "tisíc svetelných bodov", ako sme už spomínali, komunitné organizácie, ktoré vníma ako hnaciu silu v napredovaní dopredu, ktoré sa snažia urobiť z Ameriky a zo sveta lepšie miesto na život.

Ďalšie metafory, ktoré použil vo svojej inauguračnej reči, sú *A new breeze is blowing, and a nation refreshed by freedom stands ready to push on* (Nový vánok fúka a národ osviežený slobodou je pripravený pokračovať). G. W. Bush použil metaforu na vyjadrenie nových časov.

We will work hand in hand, encouraging, sometimes leading, sometimes being led, rewarding (Budeme pracovať ruka v ruke, budeme sa povzbudzovať, niekedy sa budeme viesť a niekedy budeme vedení, budeme odmeňovať). Metaforu ruka v ruke môžeme chápať ako spoluprácu, t. j. Budeme pracovať spolu, budeme sa povzbudzovať

There are times when the future seems thick as a fog; you sit and wait, hoping the mists will lift and reveal the right path (Sú časy, kedy budúcnosť je nejasná ako nepriehľadná hmľa; sedíte a čakáte, dúfajúc, že hmľa sa zdvihne a odkryje správnu cestu). Metaforu budúcnosť bude vyzeráť ako hustá hmľa použil G. W. Bush na vyjadrenie neistoty, nejasnosti, t. j. sú časy, kedy budúcnosť bude neistá; sedíme, čakáme a dúfame, že táto neistota zmizne a my budeme vedieť, akou cestou sa máme uberať, čo máme robiť.

Winston Churchill (premiér Spojeného kráľovstva 1940-45, 1951-55).

Churchillov prejav, "Sinews of Peace" (Hlavná opora mieru) vo Fultone v USA z 5.3.1946, pre väčšinu ľudí známy ako "Iron Curtain speech (Prejav Železná opona)" (Churchill 1946), je považovaný za jeho najvýznamnejší prejav. Najviac zaujala pasáž o "**Iron Curtain** (železnej opone)", ktorá priťahla okamžitú medzinárodnú pozornosť a mala obrovský vplyv na verejnú mienku v Spojených štátoch a v západnej Európe. Viacerí autori datujú začiatok studenej vojny práve od tohto prejavu, aj keď interpretácií o vzniku a ukončení konfliktu medzi západom a východom, resp. Studenou vojnou je skutočne viacero (pozri viac Štefančík 2006).

"From Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic an iron curtain has descended across the Continent" (Od Štetína pri Baltickom mori až po Terst pri Jadrane obklopila kontinent železná opona)". Churchill použil metaforu *železná opona* na opísanie demarkačnej línie medzi západnou Európou a sovietskou zónou vplyvu, t. j. na označenie bariéry, ktorú vytýčil Sovietsky zväz po 2. svetovej vojne s cieľom separovať krajiny Sovietskeho zväzu a jej východoeurópskych a stredoeurópskych spojencov od kontaktu so západnými krajinami.

Predchádzajúce metafory boli z prejavov anglicky hovoriacich politikov. Ďalšie ukážky, ktoré uvedieme ako príklad metafor v politickom diskurze, boli použité v prejavoch niektorých slovenských politikov a v niektorých článkoch v novinách.

M. Lajčák (minister zahraničných vecí Slovenskej Republiky)

M. Lajčák (10. 11. 2016) použil vo svojom prejave na Slovensko-iránskom fóre (MZV SR 2016)**pilierom našej modernej znalostnej ekonomiky**. Pilierom tu nahradil význam „ústrednou časťou“. V úvodnom príhovore (17. 6. 2016) „*EÚ v roku 2016: ako odolávať odstredivým silám*“ použil napr. metafory ...majú dojem, že sa **priepašť medzi ich očakávaniami a záujmami** Bruselu dramaticky prehľbuje. Preto sa pokúsime rozšíriť ho o nové **piliere**, akými sú Jednotný digitálny trh a Energetická únia. Priepašť je použitá na vyjadrenie „veľkého rozdielu“ medzi očakávaniami a záujmami a piliere v tomto kontexte majú význam „opory“.

R. Fico (premiér Slovenskej Republiky)

Prejav R. Fica v Európskom parlamente zo 6. 7. 2016 (Fico 2016): *Z tohto pohľadu je pre nás všetkých z 27 členských krajín EÚ priam **laboratórium priebehu kampane** pred britským referendom..... Počas nášho predsedníctva bude v **srdci našej agendy** občan Európskej únie*. Laboratórium priebehu kampane v tomto kontexte vyjadruje prípravu 27 členských krajín na prípadné vystúpenie Británie z EU a v "srdci našej agendy" znamená, že občan EU bude tým najdôležitejším.

A. Kiska (prezident Slovenskej Republiky)

Z novoročného príhovoru A. Kisku z 1. januára 2018 (Kiska 2018): *Z ľudsky vyčerpaného, ekonomicky zničeného nevládneho **skanzenu**, ktorý sa spoza **železnej opony** vynoril na mape slobodného sveta, sme premenili Slovensko na otvorenú, modernú a životaschopnú krajinu. ... Myslím si, že je v našich možnostiach **eróziu slušnosti a ohľaduplnosti** vo verejnom priestore zastaviť*. V príhovore prezidenta bolo použitých niekoľko metafor. Použitie slova skanzen ako metaforu nevnímame ako šťastnú voľbu. Skanzen znamená "národopisné múzeum pod šírým nebom" a prirovnávať Slovensko skanzenu sa nám nezdá byť vhodné. Metaforou eróziu slušnosti a ohľaduplnosti nahradil slovo s významom pokles/rozpad.

Ukážky z novinových článkov

Skúsenosť z Banskobystrického kraja bude pre nové zastupiteľstvá varovným prstom (Pacherová 2017). Metafora "varovným prstom" zastupuje slovo "výstrahou".

Merkelová následne začala rokovať so slobodnými demokratmi (FDP) a Zelenými. Sondážne rozhovory o vzniku takzvanej jamajskej koalície, ale v noci na pondelok stroskotali (ČTK 2017) "Sondážne rozhovory" sú pre zdôraznenie použité namiesto "prieskumné rozhovory".

Záver

Politický diskurz je zdrojom sily alebo materským mliekom politikov, lebo komunikácia je základnou aktivitou, ktorá spája rôzne časti spoločnosti a umožňuje im fungovať ako integrovaný celok (Graber 1993). Metafora je už dlho uznávaná ako ústredný prvok politickej rétoriky (Chilton 2005) a zohráva ústrednú úlohu pri budovaní našej spoločenskej a politickej reality. Má schopnosť definovať realitu tým, že zdôrazňuje niektoré jej aspekty a skrýva ostatné (Parkin 1984). Jednou z hlavných funkcií metafory v politickom diskurze je zjednodušiť komplikované problémy, aby boli zrozumiteľné pre verejnosť (Mio 1997). Politickí lídri môžu používať metafory na presviedčanie (ale niekedy aj na manipuláciu) svojich poslucháčov. Do akej miery budú úspešní závisí od ich rečnických schopností.

V príspevku sme sa zamerali na používanie metafor v politickom diskurze. Definovali sme politický diskurz a metaforu. Na ukážkach z rôznych prejavov po anglicky a po slovensky hovoriacich politikov sme demonštrovali používanie metafor v politickom diskurze a analyzovali sme ich význam.

Primárne zdroje

BUSH, G. (1988): *Address Accepting the Presidential Nomination at the Republican National Convention in New Orleans*. Dostupné na: <http://www.presidency.ucsby.edu/ws/index.php?pid=25955> (12. 12. 2017).

ČTK (2017): *Merkelová sa postavila proti predčasným voľbám v Nemecku*. In: *Pravda*, Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/449230-merkelova-sa-postavila-proti-predcasnym-volbam-v-nemecku> 12. 12. 2017).

- FICO, R. (2016): *Prejav predsedu vlády SR R. Fica v Európskom parlamente*. Dostupné na: <http://www.eu2016.sk/sk/vyhlasenia-a-prejavy/prejav-predsedu-vlady-sr-r-fica-v-europskom-parlamente> (12. 12. 2017).
- CHURCHILL, W. (1946): *Sinews of Peace*, (the *Iron Curtain Speech*), at Westminster College in Fulton, Missouri on March 5, 1946. Dostupné na: <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html> (12. 12. 2017).
- KING, M. L. (1969): „*I have a dream ...*“ Dostupné na: <https://www.archives.gov/files/press/exhibits/dream-speech.pdf> (12. 12. 2017).
- KISKA, A. (2018): *Novoročný prejav*. Dostupné na: <http://www.seredonline.sk/clanky/prezident-v-novorocnom-prihovore-snazme-sa-o-lepsie-slovensko/> (1. 1. 2018).
- MZV SR (2016): *Prejavy a vystúpenia ministra*. Dostupné na: https://www.mzv.sk/ministerstvo/minister-prejavy_a_vystupenia (13. 12. 2017).
- PACHEROVÁ, S. (2017): Župan bez poslancov nezmôže nič. In: *Pravda*, Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/volby-do-vuc-2017/clanok/-447337-zupan-bez-poslancov-nezmoze-nic/> (12. 12. 2017).

Literatúra

- BEARD, A. (2000): *The Language of Politics*. London: Routledge.
- BUJNÁK, P.; MENŠÍK, J. (1937): *Slovenská poetika*. Praha: Štátné nakladateľstvo.
- BURKHOLDER, T. R.; HENRY, D. (2009): Criticism of Metaphor. In: *Rhetorical Criticism: Perspectives in Action* (pp. 97-114). Lanham, MD: Lexington Books.
- CONNOLLY, W. E. (1983): *Terms of Political Discourse*. Princeton: Princeton University Press.
- DOLNÍK, J. (2003): *Lexikológia*. Bratislava: Univerzita Komenského
- DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, Roč. 3, č. 9.
- EDELMAN, M. (1988): *Political language: Words that succeed and policies that fail*. New York: Academic Press.
- GOATLY, A. (2007): *Washing the Brain: Metaphor and Hidden Ideology*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- GRABER, D. (1993): Political communication: Scope, progress, promise. In *Political science: The state of the discipline*. Washington, DC: American Political Science Association. Vol. 2, s. 305-332.
- CHILTON, P. (2004): *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London and New York: Routledge.

- KRUPA, V. (1990): *Metafora na rozhraní vědeckých disciplín*. Bratislava: Tatran.
- LESZ, B. (2011): *To shape the world for the better: an analysis of metaphors in the speeches of Barack Obama*. (Unpublished Master's thesis). University of Tromsø, Norway.
- MIO, J.; RIGGIO, R.; LEVIN, S.; REESE, R. (2005): Presidential leadership and charisma: The effects of metaphor. In: *The Leadership Quarterly*, 16, s. 287–294.
- MIO, J. (1997): Metaphor and Symbol. In *Metaphor and Politics*, Vol. 12 No. 2, s. 113–133.
- MOORE, F. C. T. (1982): On Taking Metaphor Literally. In *Metaphor: Problems and Perspectives*. Brighton: The Harvester Press, s. 1–13.
- NEAGU, M.I. (2013): *Decoding political discourse: conceptual metaphors and argumentation*. Palgrave Macmillan.
- PARKIN, D. (1984): Political Language. In: *Annual Review of Anthropology*, Vol. 13, s. 45–65.
- ŠTEFANČÍK, R. (2006): Koniec studenej vojny v odbornej literatúre po roku 1990. In: *Slovenská politologická revue*, roč. VI., č. 1.
- ŠTEFANČÍK, R. (2017): Kontrastive Analyse der Phraseologismen und Metaphern: slowakisch-deutsch. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. et al.: *Macht der Sprache – Sprache der Macht. Eine kontrastive mehrsprachige Analyse anhand von Korpus-texten der meinungsbildenden Tageszeitungen mit Fokus auf Phraseologie- und Metaphernforschung*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 65–96.
- ŠTEFANČÍK, R., DULEBOVÁ, I. (2017): Jazyk a politika. In: *Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

Kontakt:

PaedDr. Eva Stradiotová, PhD.

Katedra anglického jazyka	Department of English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: eva.stradiotová@euba.sk	

Metafora v publicistickom štýle

Radoslav Štefančík

Abstract

Metaphor in a publicistic style. *The aim of this text is to present partial results of the analysis of publicist texts focusing on metaphor and phraseology. Individual texts were selected from the Slovak SME Journal in the period just before and immediately following the direct elections of the President of the United States of America. My reasoning is based on the belief that the metaphor will be a natural part of the journalistic style, but it will not be represented equally in all types of newspaper articles. I suppose that the most frequent representation will be in the opinion section or commentary. Individual metaphors and phraseologies are analysed through thematic fields.*

Kľúčové slová: metafora, publicistika, politika, jazyk, komentár

Keywords: metaphor, journalism, politics, language, opinion piece

Úvod

Zámerom predloženého textu je predstaviť čiastkové výsledky analýzy publicistických textov, ktorá bola zameraná na identifikovanie metafor a frazeologizmov. Texty boli vybraté zo slovenského denníka SME v období bezprostredne pred a bezprostredne po priamych voľbách prezidenta Spojených štátov amerických. Moje uvažovanie je založené za domnienke, že metafora je prirodzenou súčasťou publicistického štýlu, pretože dokáže zdôrazniť subjektívny názor autor, ale nebude zastúpená rovnako vo všetkých typoch novinových článkov. Je možné predpokladať, že najčastejšie zastúpenie budú mať tieto výrazové prostriedky v názorovej časti, resp. v komentároch.

Jednotlivé metafory a frazeologizmy sú analyzované prostredníctvom tzv. tematických polí, ktoré predstavil vo svojej monografii nemecký autor Martin Gehr (2014). Budem sa snažiť odpovedať na otázku, ktoré tematické pole je v publicistickom štýle na príklade slovenského printového média zastúpené najčastejšie.

Tematické polia

Metafory a frazeologizmy sú v texte zoradené do tzv. tematických polí. Nemecký autor Martin Gehr (2014) rozumie pod týmto termínom lexémy a slovné zvraty, ktoré môžu byť priradené k nejakému nadradenému pojmu. Podľa Gehra najdôležitejším predpokladom na zaradenie metafor do určitej skupiny je ich spoločný obsahový kontext. Gehr identifikoval niekoľko tematických polí: šport, armáda, ľudské telo, doprava, meteorológia, divadlo a hudba, remeslo, náboženstvo, zoológia a medicína.

V nemeckom komentári je mimoriadne častá frekvencia výrazov (Serešová 2010, 2015; Lišková 2015), ktoré Martin Gehr (2014) zaradil k skupine „šport“. Analýza skúmaného korpusu však ukázala, že práve metafory alebo frazeologizmy z tejto skupiny sa v slovenskom texte nachádzali len sporadicky, resp. vôbec. Ak hovoríme o tomto tematickom poli, ide predovšetkým o články zo športovej rubriky. Tie však analyzované neboli.

V skúmanom korpuse sa mimoriadne intenzívne nachádzali metafory a frazeologizmy z tematickej oblasti „armáda“. Je to ale dosť pochopiteľné, keďže politika a vojna mali vždy k sebe blízko, vojna sa považuje za jeden z politických prostriedkov. Na druhej strane, je potrebné zdôrazniť, že médiá prinášajú informácie o rôznych ozbrojených konfliktoch v rôznych regiónoch, je preto pochopiteľné, že tieto výrazy tvoria súčasť publicistického štýlu (Štefančík 2017). Z analyzovaného korpusu je možné uviesť príklady ako: *Trump dobyl Biely dom, geopolitická bomba, kobercový nálet, neriadená strela, studená vojna*. Početnosť tohto tematického poľa je možné vysvetliť aj najdôležitejšou udalosťou, ktorú noviny v skúmaný moment pokrývali, a síce voľby amerického prezidenta. Volebná kampaň je v každom demokratickom štáte považovaná za vyvrcholenie politickej komunikácie, čoho potvrdením bola aj početná prítomnosť výrazov z tematického poľa „armáda“ v skúmanom korpuse.

Napriek bezprostrednému prepojeniu medzi politikou a vojnou to nebola ako najčastejšie sa vyskytujúce tematické pole v publicistickom štýle. Prvé miesto v miere výskytu prisudzujem tematickému poľu „ľudské telo“. Toto pole sa však vyskytuje hojne aj v iných jazykoch, pretože podobnosť ľudského tela a jeho funkcií sú prakticky podobné naprieč kultúrami a civilizáciami (Dulebová 2012, Spišiaková 2017; Varela Cano 2017, Pospíšilová 2017, Adamcová 2017, Kunovská 2017, Kvapil 2017). Hlava je spojená s vedením (*hlava štátu*) a premýšľaním (*stratiť hlavu*), prípadne s niekým a niečím, kto alebo čo je na začiatku niečoho, nohy sú spojené s poriadkom (*postaviť niečo na nohy; hádzať niekomu poľená pod nohy*), srdce ako centrálny ľudský orgán je spojený s niečím, čo je pre niekoho dôležité (*ležať niekomu niečo na srdci*). Prostredníctvom rúk je vyjadrená

činnosť, slovo krk je synonymom pre jednotlivca. V publicistickom štýle je možné nájsť aj iné časti ľudského tela (tvár, päsť, prsty, palce, brucho, uši, ústa, prípadne huba – *padnúť na hubu*). Do tematického poľa „ľudské telo“ patria aj metafory, ktoré síce nepomenúvajú jednotlivé časti ľudského tela, ale minimálne s ním bezprostredne súvisia (*demokracia žije, prežiť, schudnúť, driemoty, spánok, vášeň, dodýchať* a pod.). V analyzovanom korpuse sa vyskytovali aj farby ľudskej pokožky (biely volič, biely robotník).

S tematickým poľom „ľudské telo“ je bezprostredne spojené aj pole „medicína“. V publicistickom štýle sa vyskytujú často také výrazy, ktoré pomenúvajú rôzne ľudské ochorenia, prípadne procesy spojené s liečením ochorení. Spravidla tak tieto výrazy nesú negatívnu konotáciu (*mor populizmu, nočná mora voliča, mokrú rana*). Naopak však sme patria aj výrazy s pozitívnou konotáciou, a síce, keď pomenúvajú procesy, ktorých výsledkom je zlepšenie situácie (*mena sa zotavuje, hospodárstvo sa zotavuje, je to dobrý liek na pravicový populizmus*).

Ďalším zisteným tematickým poľom bola „zoológia“. Tieto výrazy sa nachádzali predovšetkým v politických komentároch, ale boli prítomné aj v priamych citáciách politických aktérov. Napríklad, často používaným výrazom je slovo *ovca*, ktorá má vulgárne pomenúvať politických oponentov, ktorým sa prisudzuje absencia racionálneho uvažovania.

Uvedené tematické polia boli v skúmanom korpuse zastúpené najčastejšie. Ostatné len ojedinele (divadlo, umenie, meteorológia, šport), to však nevyklučuje hypotézu, že v publicistických textoch sa pri iných dôležitých témach môžu vyskytovať častejšie.

Záver

Na základe uskutočnenej analýzy je možné konštatovať, že metafory a frazeologizmy sú neodmysliteľnou súčasťou publicistického štýlu. Jazykové výrazy, pri ktorých sa posúva význam jedného slova na iné slovo bez toho, aby sa stratila obsahová súvislosť, sú v publicistickom štýle – v jazyku tlače – síce prítomné, ale nie v rovnakej miere vo všetkých publicistických žánroch. Najčastejšie sa vyskytujú v komentároch, stĺpcokoch, glosách, t. j. v textoch, ktoré majú vyjadriť subjektívny názor autora. Metafory a frazeologizmy však boli prítomné aj v informatívnych textoch – či už politických alebo hospodárskych. Prítomnosť metafor a frazeologizmov je však podmienená aj od vyjadrovacích spôsobov jednotlivých autorov. Z porovnania autorského štýlu bolo na prvý pohľad zrejmé, že tento štýl dominuje najmä pri autoroch s dlhšou autorskou skúsenosťou.

Pri pohľade na jednotlivé tematické polia, najčastejšie boli zastúpené „ľudské telo“ a „armáda“, častý výskyt je prítomný aj pri „medicine“. Na rozdiel od nemeckých publicistických textov je v slovenskom novinovom texte slabšie zastúpené tematické pole „šport“, to však nevylučuje predpoklad, že iní autori môžu toto pole uprednostňovať pred inými. V športe, podobne ako v politike, totiž prebieha mnoho procesov, ktoré sú vo svojom obsahu podobné (*viťaziť, prehrať, predbehnúť, streliť gól, remíza, íť na bránu*).

Literatúra

- ADAMCOVÁ, S. (2017): Kontrastive Analyse der Phraseologismen und Metaphern: englisch – slowakisch. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. et al.: *Macht der Sprache – Sprache der Macht: eine kontrastive mehrsprachige Analyse anhand von Korpus-texten der meinungsbildenden Tageszeitungen mit Fokus auf Phraseologie und Metaphernforschung*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 97-118.
- DULEBOVÁ, I. (2012): Metafora teatra v sovremennom političeskom diskurse Rossiji i Slovakiji. In: *Vestnik Dagestanskogo naučnogo centra*, Vol. 2012, Nr. 3, S. 23-26.
- GEHR, M. (2014): *Metaphern und Redewendungen im politischen Kommentar*. Wiesbaden: Springer-Verlag.
- KRUPA, V. (1987): Podobnosť ako základ metafory? In: *Jazykovedný časopis*, Jg. 48, Nr. 2, S. 81-88.
- KUNOVSKÁ, I. (2017): Text – základ výučby cudzích jazykov. In: STRADIOTOVÁ, E. (ed.): *Didaktické stratégie pri výučbe cudzích jazykov*. Brno: Tribun EU, s. 9-23.
- KVAPIL, R. (2017): Emocional'no-ekspresivnyj aspekt v izučenii ruskoslovackich frazeologizmov. In: *Sociokulturnyje problemy jazyka i kommunikacii: sbornik naučnych trudov*. Saratov: Povolžskij institut upravlenija im. P. A. Stolypina, s. 113-126.
- LIŠKOVÁ, D. (2015): Phraseologismen in den deutschen populärwissenschaftlichen Texten mit Fokus auf die Wirtschaft (eine komparative Analyse). In: ŠTEFANČÍK, R. u. a.: *Aktuelle Tendenzen in der Sprachforschung*. Eisenstadt: E. Weber Verlag, S. 28-54.
- POSPÍŠILOVÁ, J. (2017): Kontrastive Analyse der Phraseologismen und Metaphern: deutsch (Österreich) – slowakisch. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. et al.: *Macht der Sprache – Sprache der Macht: eine kontrastive mehrsprachige Analyse anhand von Korpus-texten der mei-*

- nungsbildenden Tageszeitungen mit Fokus auf Phraseologie und Metaphernforschung*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 37-64.
- SERESOVÁ, K. (2010): *Nemecký odborný text ako predmet prekladu*. Bratislava: EKONÓM.
- SERESOVÁ, K. (2015): Kompetenzprofil eines Übersetzers. Beispiel zur Entwicklung der Textanalyse-Kompetenz. In: ŠTEFANČÍK, R. u. a.: *Aktuelle Tendenzen in der Sprachforschung*. Eisenstadt: E. Weber Verlag, S. 100-116.
- SPIŠIAKOVÁ, M. (2017): Kontrastive Analyse der Phraseologismen und Metaphern: spanisch (Spanien) – slowakisch. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. et al.: *Macht der Sprache – Sprache der Macht: eine kontrastive mehrsprachige Analyse anhand von Korpus-texten der meinungsbildenden Tageszeitungen mit Fokus auf Phraseologie und Metaphernforschung*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 119-162.
- ŠTEFANČÍK, R. (2017): Kontrastive Analyse der Phraseologismen und Metaphern: slowakisch-deutsch. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. et al.: *Macht der Sprache – Sprache der Macht. Eine kontrastive mehrsprachige Analyse anhand von Korpus-texten der meinungsbildenden Tageszeitungen mit Fokus auf Phraseologie- und Metaphernforschung*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 65-96.

Kontakt:

doc. PhDr. Radoslav Štefancík, MPol., Ph.D.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: radoslav.stefancik@euba.sk	

Sprostredkovanie významu miesta a pohybu v metodike slovenčiny pre cudzincov

Martina Uličná

Abstract

Expressing the meaning of place and movement in the methodology of Slovak as a foreign language. *In its methodology, Slovak as a foreign language takes into account the communication importance of the grammatical side of the language. The present paper presents a systematic summary of the use of prepositions with the meaning of place, position and movement, mainly at the reference levels A1 and A2. At the same time, the paper presents the grammatical characteristics of the language tools that must be mastered in order to correctly express the notion of place, position and movement, and summarizes the interrelationships among the prepositional phrases with that meaning.*

Kľúčové slová: slovenčina ako cudzí jazyk, referenčné úrovne, jazykový štandard, prepozície na vyjadrenie miesta, pozície a pohybu

Keywords: Slovak as a foreign language, reference levels, language standard, prepositions with the meaning of place, position and movement

Úvod

Vytváranie základných komunikatívnych zručností v slovenskom jazyku na referenčnej úrovni A ide ruka v ruke s úvodom do funkčného využitia komunikačných zdrojov jazyka. Vytváranie komunikačnej jazykovej kompetencie resp. jej zvládnutie na úrovni A nie je možné bez rozvoja lingválnej zložky, a to nielen lexikálnej, ale aj gramatickej. Úspešná komunikácia v slovenčine ako vo flektívnom jazyku predpokladá už na tejto úrovni znalosť gramatických pravidiel, i keď len v obmedzenom rozsahu. Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky (SERR) opisuje úroveň ovládania jazyka so zreteľom na jeho gramatickú stránku na úrovni A1 a A2 nasledujúcim spôsobom:

- úroveň A1: „Iba v obmedzenej miere ovláda niekoľko základných gramatických štruktúr a typov viet vo svojom naspamäť naučenom repertoári“ (SERR 2006: 31).

- úroveň A2: „Správne využíva niektoré jednoduché štruktúry, ale ešte stále sa systematicky dopúšťa základných chýb“ (SERR 2006: 31). Obmedzenou mierou ovládania jednoduchých štruktúr rozumieme používanie istej vybranej časti jazykových prostriedkov na vyjadrenie niektorých gramatických kategórií nevyhnutných pre ovládanie jazyka na konkrétnej úrovni a realizovaných malým množstvom lexikálnych jednotiek. Výber lexikálneho a gramatického materiálu na konkrétnej úrovni ovládania jazyka je výsledkom redukcie lexikálneho materiálu v lexikálnom štandarde definovanom pre zodpovedajúcu úroveň a selekciou najnevyhnutnejších gramatických spôsobov vyjadrenia vzťahov medzi lexikálnymi jednotkami v gramatickom štandarde tejto úrovne. Výber lexiky sa týka nielen významového hľadiska, ale do úvahy sa berie i pravidelnosť tvorenia gramatických foriem. Na úrovni A sa uprednostňujú lexikálne jednotky s minimom irregulárnych tvarov v paradigme.

Napriek tomu, že na úrovni A treba očakávať časté chyby v gramatickom stvárnení lexikálnych prostriedkov, už v tejto etape učenia sa jazyka je charakteristickou vlastnosťou vyjadrovania snaha o flektívne stvárnenie lexikálneho materiálu a rozvoj samostatného rečového prejavu od priradovania lexém a jednoduchých fráz k syntaktickým štruktúram. Bez menšej a slovesnej flexie je vytváranie syntagiem a v konečnom dôsledku i koherentnosť výpovede nedosiahnuteľná. Na zabezpečenie plynulej komunikácie a na dosiahnutie konkrétneho komunikačného cieľa potrebuje hovoriaci nielen presne formulovať svoje výpovede, čo bez flexie nie je možné, ale aj participovať na dialógu, v ktorom interakcia predpokladá porozumenie výpovedi partnera, rovnako využívajúceho lexikálny materiál i v iných ako v základných pomenovacích formách.

Miesto prepozícií v gramatickom štandarde slovenčiny ako cudzieho jazyka

Prepozície sú spolu s morfológickými prostriedkami druhého člena predložkovej konštrukcie prostriedkom vyjadrovania syntagmatických vzťahov (porovnaj Dvonč a kol. 1966: 619). Ako prvok, ktorý modifikuje význam tvarov substantív a substantíválií, sú v jazyku pomerne frekventované, napr. podľa výskumu J. Mistríka medzi 100 najfrekventovanejšími slovenskými slovami je 14 prepozícií (Mistrík 1973: 178).

Výber prepozície a jej význam závisí od významu slovesa (napr. *ísť okolo domu*, *nachádzať sa okolo domu*), ku ktorému sa pripájajú, substantíva, s ktorým tvorí predložkové spojenie (*na námestí – v parku*; *na ulicu – na ulici*) i od mimojazykovej reality, ktorú hovoriaci stvárňuje jazykovými

prostriedkami (*čakať pri/vo/na veži*). Pre flektívne jazyky predstavuje správne tvorenie a používanie predložkových spojení významnú časť jazykovej komunikačnej kompetencie. Ich prezentácia by mala byť na jednotlivých úrovniach ovládania jazyka postupná a systematická, čo platí predovšetkým pre úrovne A1 a A2, keď sa cudzinec pokúša vyjadriť čo najpresnejšie, zatiaľ čo rozsah osvojených výrazov a fráz je často minimálny a ich použitie závisí od naučeného inventára gramatických prostriedkov.

Spôsob vyjadrenia takého základného a na prvý pohľad jednoduchého významu ako je umiestnenie výpovede do konkrétneho priestoru, môže byť príkladom, ako sa spočiatku lineárna štruktúra významov a výrazových možností rozvetvuje, ako sa jednoduché formy dostávajú do vzájomných zložitých vzťahov a protikladov podľa významu, ktorý jazykovými prostriedkami vyjadrujú.

Vyjadrenie miesta, pozície a základných priestorových súvislostí je jednou zo základných komunikačných zručností na úrovni A1. Priestorové údaje sa dajú vyjadriť pomocou rozličných syntaktických konštrukcií. Hovoriaci v konkrétnej komunikačnej situácii musí na realizáciu významu priestoru alebo smeru zvoliť vhodné verbum, prepozíciu i menný tvar v správnej pádovej forme. V prípade neúspechu môže nastať nepochopenie výpovede alebo jej nesprávne pochopenie, čo má v každom prípade za následok neúspešnosť v komunikácii.

V tomto príspevku sa pokúsime načrtnúť systém priestorového zakotvenia komunikačnej výpovede s využitím základného gramatického aparátu predpokladaného pre jednotlivé úrovne. Z významov spojených s priestorom sa zameriame na vyjadrenie pozície (otázka *Kde?*), pohybu (otázky *Kam?* *Odkiaľ?* a *Kade?*) a tiež na vzájomné vzťahy, do ktorých sa významy pozície a pohybu dostávajú. Tieto vzťahy sa prejavujú i v protikladoch prepozícií *v/na – do*, *z – do*, *od – k* a pádových foriem substantív, ktoré nasledujú po spomínaných prepozíciách. Súčasťou syntaktickej konštrukcie je samozrejme i verbum, ktoré sa rovnako zúčastňuje na vyjadrení príznaku miesta a pozície alebo pohybu, napr. *Som v izbe./Idem do izby*.

Úroveň A1

Na základe popisu úrovne ovládania slovenčiny ako cudzieho jazyka na úrovni A1 v SERR a rozsahu jazykových prostriedkov nevyhnutných na zvládnutie komunikačných cieľov v rozsahu definovanom týmto dokumentom, pre mennú flexiu je na úrovni A1 možné stanoviť rozsah prezentácie kategórie pádu nasledovne:

- nominatív singuláru a plurálu substantív, adjektív, pronomín a numerálií a kategória zhody adjektíva a adjektíválií so substantívom v tomto páde;
- akuzatív singuláru a plurálu substantív, vyjadrenie priameho objektu akuzatívom, časový význam prepozície *v* + *A* pre dni v týždni, miestny i časový význam prepozície *cez*);
- lokál singuláru a plurálu substantív, časový a miestny význam lokálu s prepozíciami *na*, *pri*, *v*, *o*;
- inštrumentál singuláru a plurálu substantív, miestny a časový význam inštrumentálu s prepozíciami *pred*, *za*, *nad*, *pod*, *medzi*.

Pozícia v priestore sa na tejto úrovni najjednoduchšie vyjadrí príslušnými adverbiami s miestnym významom a verbom *byť* vo význame *nachádzať sa*: Kniha je *hore/dole/vpravo/vľavo/vpredu vzadu/uprostred*. Uvedené lokálne adverbiá sú zvyčajne súčasťou lexikálneho štandardu pre úroveň A1.

Vyjadrenie rovnakých významov vzhlľadom na objekt alebo človeka vyžaduje použitie príslušnej prepozície spolu s tvarom lokálu resp. inštrumentálu substantíva. Na úrovni A1 predpokladáme zvládnutie miestnych významov vyjadrené:

a) predložkovým tvarom s lokálom:

<i>na</i> (povrchu)	<i>na stole, na stene, na fotografii</i>
<i>v</i> (vnútri)	<i>v byte, v obchode</i>
<i>pri</i>	<i>pri fontáne, pri aute</i>

S týmto významom súvisia i predložkové spojenia *na fotografii*, *na papieri* ale *v knihe*, *v zošite*, na ktoré je vhodné učiaceho sa na úrovni A1 upozorniť, keďže v jeho rodnom alebo sprostredkujúcom jazyku môže byť iná schéma.

Pri vyjadrení pozície v rámci väčšieho priestoru je základnou prepozíciou *v/vo*, ale študentov treba upozorniť na ustálené spojenia prepozície *na* + lokál, ktoré nie je možné uspokojivo vysvetliť protikladom *v – na*:

v krajine, v meste, v parku ale *na Slovensku, na ulici, na námestí, na parkovisku, na stanici, na zastávke*

Prepozícia *na* tu do istej miery konkuruje prepozícii *v/vo*, spojenia s prepozíciou *na* majú však v tomto význame nižšiu frekvenciu. Práve na úrovni A1 sú však časté, preto sa niekedy pristupuje k ich triedeniu na menšie skupiny podľa významu substantív v lokáli:

vyvýšené miesto: *na veži, na moste, na strome*;

krajiny: *na Slovensku, na Ukrajine* (ale *v Poľsku* atď.);

inštitúcie, úrady: *na polícii, na pošte, na úrade*;

spoločenské akcie: *na koncerte, na filme* (ale *v kine, v divadle* atď.);

miesta s rozľahlým ale ohraničeným priestorom: *na ihrisku, na štadióne, na parkovisku*;

(denné) jedlá, nápoje: *na obede, na káve*.

Pri použití prepozície *na* so substantívami vo význame inštitúcie, úradu, spoločenskej akcie a jedla či nápoja dominuje účelový význam nad miestnym významom (Oravec, 1968, s. 55), podobne ako je to pri dvojici prepozícií *na* a *po* v spojení s akuzatívom. Protiklad *na* – *po* + *akuz.* po verbách pohybu reprezentovaných na tejto úrovni sloveskom *ísť* (*ísť na kávu, ísť po kávu*) sa zvyčajne prezentuje už na úrovni A1.

b) predložkovým tvarom s inštrumentálom:

<i>pred</i> (vpredu)	<i>pred autom</i>
<i>za</i> (vzadu)	<i>za domom</i>
<i>nad</i> (hore)	<i>nad hlavou</i>
<i>pod</i> (dole)	<i>pod stolom</i>
<i>medzi</i> (uprostred)	<i>medzi gaučom a kreslom</i>

c) predložkovým tvarom s akuzatívom:

<i>cez</i>	<i>cez park</i>
------------	-----------------

Pre vizuálne sprostredkovanie vzťahov medzi vyjadrením pozície (*Kde?*), cieľa (*Kam?*), východiska (*Odkiaľ?*) a smeru pohybu vzhľadom na objekty (*Kadiaľ?*) možno miestne významy zahrnuté do úrovne A1 zobraziť v nasledujúcej schéme.

Tabuľka 1. Vyjadrenie významu pozície na úrovni A1

	KDE (ste)?	KAM (idete)?	ODKIAĽ (idete)?	KADIAĽ (idete)?
vzhľadom na OBJEKT a na ČLOVEKA	<i>tam, tu, vpravo, vľavo, hore, dole, uprostred, vpredu, vzadu, doma</i>	<i>sem, tam, preč, domov</i>	<i>odtiaľ</i>	<i>tadiaľ</i>
	na + L na stole na stene na fotografii	—	—	—
	v + L v skrini v knihe			
	pri + L pri aute			
	nad + I nad kreslom			
	pod + I pod stolom			

	pred + I pred domom			
	za + I za domom			
	medzi + I medzi domom a parkom			
vnútri PRIE- STORU, v rámci MIESTA	v + L v byte v Bratislave v banke v práci	do práce, do školy (bez gramatiky)	z Bratisla- vy zo Sloven- ska z + mesto, štát (bez gra- matiky)	cez + A cez park cez námies- tie cez Brati- slavu cez Sloven- sko
	na + L* na pošte na ulici na parkovisku na Slovensku			
miesto, kde ČLOVEK žije alebo pracuje	u lekára (bez gramati- ky)	k lekárovi (bez gramatiky)	–	–
*význam miesta i účelu	na + L na obede na polícii	–	–	–

Tie predložkové spojenia, ktoré na úrovni A1 dokáže používateľ jazyka systematicky vytvoriť vďaka znalosti flexie, sú v tabuľke vyznačené schémou prepozícia + pád. Ide o predložkové spojenia s lokálom, inštrumentálom a akuzatívom. Ostatné predložkové spojenia vyjadrujúce významy miesta a predovšetkým smeru presahujú gramatický rámec predpokladaný pre úroveň A1 a na tejto úrovni ich neodporúčame ich používanie spájať s explikáciou gramatiky. Genitívne formy (*do školy, zo školy, u lekára*) a datívne formy (*k lekárovi*) spolu so zodpovedajúcimi prepozíciami odporúčame zahrnúť do lexikálneho štandardu úrovne A1 v príslušnej lexikálnej téme, napr. tvary *u lekára/k lekárovi* k interakcii v téme zdravie. Aktuálny rozsah predložkových spojení je potrebné vytvoriť vzhľadom na potreby a zameranie konkrétneho kurzu a komunikatívne ciele učiacich sa.

Z vertikálneho členenia tabuľky tiež vyplýva, že už na úrovni A1 predpokladáme pochopenie rozdielov vo význame pozície a vyjadrení smeru. Používateľ jazyka dostáva základnú informáciu o realizácii jednotlivých významov, dokáže ich identifikovať pomocou otázok a v rámci obmedze-

ných komunikačných schopností ich dokáže i vyjadriť, napríklad pomocou naučených adverbii.

Napriek tomu, že členy protikladu *na + A* oproti *na + L* používateľa jazyka dokážu už na tejto úrovni utvoriť, protiklad *na + A/L* je len časťou opozície miesta a smeru pohybu, keďže základným vyjadrením tejto opozície je vzťah predložkových spojení *v/vo + L* oproti *z/zo + G* (resp. *od + G*). Keďže vyjadrenie celej škály variantov tohto protikladu bez tvarov genitívu nie je systematické, aj protiklad *na + A* oproti *na + L* preferujeme začleniť do gramatického výkladu na úrovni A2.

Úroveň A2

Úroveň A2, ktorá je pokračovaním a rozšírením úrovne A1, prehľbuje rozsahom lexiky i gramatiky kompetencie získané na predchádzajúcej úrovni. V rámci kategórie pádu tvoria gramatický obsah úrovne A2 zostávajúce nepriame pády, tvorenie ich foriem a ich použitie:

- genitív singuláru a plurálu substantív, vyjadrenie kvantity, posesívnych a atributívnych vzťahov bezpredložkovým genitívom, miestny i časový význam v predložkových spojeniach s prepozíciou *od, do, z/zo, u, uprostred*;
- datív singuláru a plurálu substantív, vyjadrenie objektu datívom, miestny význam datívu s prepozíciami *oproti, naproti, k/ku*.

K významom predložkových spojení, ktoré obsahujú akuzatív, lokál a inštrumentál, na referenčnej úrovni A2 pribudnú nasledujúce významy:

- predložkové spojenie *po + akuzatív*, ktoré označuje priestorovú, časovú al. číselnú hranicu, napr. *po cestu, po park*; v protiklade k pohybu po povrchu alebo rozličnými smermi (bez udania cieľa) *ísť po ulici, chodiť po obchode*; a tiež v protiklade k významu smeru a účelu: *ísť po kávu, po kľúče*;
- protiklad pozície a pohybu vyjadrený predložkovými spojeniami *na + lokál* a *na + akuzatív*: *na ceste – na cestu*;
- protiklad pozície a pohybu vyjadrený predložkovými spojeniami *pred, za, pod, nad, medzi + inštrumentál* v porovnaní so spojeniami *pred, za, pod, nad, medzi + akuzatív*.

Vyjadrenie protikladu pozície a pohybu predložkovým spojením je na tejto úrovni potrebné rozšíriť i o protiklad dynamických a statických slovies, ktorý tiež vstupuje do tvorby vety s konkrétnym významom pohybu resp. pozície.

Význam pohybu vo vetách odpovedajúcich na jednu z otázok Kam? Odkiaľ? Kadiaľ? vyžaduje použitie dynamických slovies *ísť, chodiť, bežať, letieť, viesť, viezť, plávať, kráčať, ponáhľať sa, cestovať, dať (umiestniť), položiť, postaviť (umiestniť), hodiť, sadnúť si, ľahnúť si, zavesiť* atď. Vyjadrenie pozície (otázka Kam?) je spojené s použitím statického verba napr. *byť, nachádzať sa, čakať, stretnúť (sa), žiť, stáť, sedieť, ležať, visieť* atď. s príslušnou predložkovou konštrukciou. Protiklad statických a dynamických slovies považujeme pre slovenčinu ako cudzí jazyk vhodné zaradiť do gramatického štandardu na referenčnej úrovni A2.

Na vizuálnu prezentáciu vzťahov prepozícií môže poslužiť schematické priestorové usúvzťažnenie významov predložkových spojení v tabuľke č. 2. Schéma je doplnením návrhu pre úroveň A1 s rozšírením gramatickej explikácie tvorenia pádových foriem genitívu a datívu a tiež s rozšírením počtu a významu prepozícií. Osobitnú pozornosť pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka si zaslúži vyjadrenie významu pozície a smeru vo vzťahu k človeku a miestu, kde človek žije resp. pracuje: *byť u lekára, ísť k lekárovi/od lekára*.

Tabuľka 2. Vyjadrenie pozície a pohybu na úrovni A2

	KDE ste? (statické verbum)	KAM idete? (dynamické verbum)	ODKIAĽ? (dynamické verbum)	KADIAĽ? (dynamické verbum)
vzhľadom na OBJEKT (ČLOVEKA) v PRIESTORE	tam, tu, vpravo, vľavo, hore, dole, uprostred, vpred, vzadu, doma	sem, tam, preč, doľava, doprava, doprostred, dopredu, dozadu, domov	odtiaľ zľava, sprava, spred, zozadu	tadiaľ
	na + L na stole na stene na fotografii na námestí na parkovisku na Slovensku **na pošte	na + A na stôl na stenu na námestie na parkovisko na Slovensko **na poštu	z/zo + G zo stola zo steny z námestia z parkoviska zo Slovenska	cez + A cez park cez námestie cez Bratislavu po + L po parku po ulici po Slovensku
	v/vo + L v skrini, v zošite v dome v Bratislave	do + G do skrine, do zošity do domu do Bratislavy	z/zo + G zo skrine zo zošity z domu z Bratislavy	

	v banke v parku	do banky do parku	z banky z parku	
	pri + L pri aute,	k + D k autu ku kreslu	od + G od auta od kresla od stola od domu	–
	nad + I nad kreslom	nad + A nad kreslo		
	pod + I pod stolom	pod + A pod stôl		
	pred + I pred domom	pred + A pred dom		
	za + I za domom	za + A za dom		
	medzi + I medzi domom a parkom	medzi + I medzi dom a park		
	oproti/naproti + D oproti/naproti domu	k/ku + D k domu	–	–
	–	po + A po park po Dunaj	–	–
miesto, kde ČLOVEK žije alebo pracuje	u + G u lekára	k + D k lekárovi	od + G od lekára	–
** význam smeru a účelu	na + L na obede na káve na políciu	na + A na obed na kávu na políciu	z/zo + G z polície z obeda	–
		po + A po kávu	–	–

Ako ukazuje tabuľka č. 2, doplnenie gramatického štandardu o genitív a datív rozširuje najmä rozsah vyjadrenia pozície a pohybu vzhľadom na miesto, kde ľudia žijú a bývajú (*u otca – k otcovi – od otca*). Zároveň dáva úroveň A2 priestor na systematizáciu jednotlivých významov v horizontálnej línii, teda v línii vyjadrenia dynamiky a nadväznosti pohybu (*idem na námestie – som na námestí – idem z námestia; idem k lekárovi – som u lekára – idem od lekára* a pod.). Každý z možných významových vzťahov potrebuje rozvíjanie použitia zodpovedajúcich predložkových

spojení prostredníctvom kontextových situácií a automatizácie drilovými cvičeniami na zafixovanie významovej opozície, výberu správneho nepriameho pádu a adekvátnej realizácie pádu pre konkrétnu lexikálnu jednotku. Pri výbere rozsahu explikácie genitívnych tvarov sa treba zamerať predovšetkým na tú časť slovnjej zásoby, ktorá má pravidelné formy genitívu. Iregulárne formy odporúčame prezentovať až na vyšších úrovniach ovládania jazyka.

Úroveň B1

Na rozdiel od existujúcich vzdelávacích a testovacích programov pre slovenčinu ako cudzí jazyk navrhujeme kategóriu kongruencie v nepriamych pádoch (G, D, A, L, I) zaradiť do gramatického štandardu až na úrovni B1. Súhlasíme s konštatovaním, že je efektívne predstaviť pádové tvary substantíva a závislých prívlastkov ako jeden celok, napr. *vidím toho môjho jedného dobrého kamaráta* (porovnaj Tibenská 2005: 168-169). Preferujeme však variant, v ktorom sa prívlastkové tvary prezentujú až na úrovni B1, zatiaľ čo samotnú kategóriu pádu substantíva odporúčame začleniť do gramatického štandardu už na úrovniach A1 a A2. Dôvodom neskoršieho rozšírenia témy pádu je pomerne vysoká homonymia adjektívnych relačných sufixov a rozdiely v realizácii kvantity v sufixoch adjektív v porovnaní s pronomínami a numeráliami (napr. adjektívne, číslovkové a zámenné tvary v akuzatíve *vidím tú jednu tvoju obľúbenú knihu*). V situácii, keď je hovoriaci na úrovni A1 a A2 schopný vytvoriť len jednoduché gramatické konštrukcie, je variantnosť kongruentných tvarov sťažením komunikácie. Úroveň B1 charakterizuje prechod od minimalistického a prevažne priradovacieho spôsobu vytvárania komunikačných výpovedí k rozvitým vetám a textovým celkom. Do gramatického štandardu pre úroveň B1 teda navrhujeme zaradiť:

- kategóriu kongruencie adjektív a adjektíválií v nepriamych pádoch (G, D, A, L, I);
- druhotné prepozície *pozdĺž, vedľa, mimo, ďaleko, neďaleko od, blízko, uprostred* s genitívom na vyjadrenie miestnych významov;
- tvorenie perfektívnych slovíes pohybu pomocou prefixov *pre-, pri-, od-/odo-, vy-, z-/zo-, v-/vo-*.

Významy odvodených slovíet vytvorených od slovíet pohybu napr. *ísť/chodiť, cestovať, bežať* atď. sa viažu s typickými predložkovými spojeniami:

v-/vo- pohyb *do* niečoho (dnu)
od-/odo- pohyb *od/z* niečoho (von, preč)

vy-	pohyb <i>od/z</i> niečoho (von) alebo <i>na</i> niečo (hore)
z-/zo-	pohyb <i>od/z</i> niečoho dole alebo von
pri-	pohyb <i>k</i> niečomu alebo <i>do</i> niečoho
pre-	pohyb <i>cez</i> niečo alebo <i>z</i> niečoho <i>do</i> niečoho iného/ <i>k</i> niečomu inému

Na tejto úrovni sa pri používaní druhotných prepozícií s genitívom stráca protiklad pozície a smeru (*ísť okolo námestia*, *nachádzať sa okolo námestia*). Nové štruktúrne vzťahy vznikajú pri spájaní prepozícií do zložených predložiek (*poza – spoza*, *spopred – popred* atď.). Celý rozsah opakujúcich sa vzťahov a ich štruktúra je dobre viditeľná v schematickom znázornení (Tabuľka 3). Do vzájomného vzťahu sa v spojeniach so zloženými spojkami dostávajú tvary akuzatívu a genitívu: *vyjsť spoza*, *spanad domu – ísť poza*, *ponad dom*).

V prezentovanej štruktúre sa tiež kompletizuje systém vyjadrenia miesta predložkovými spojeniami s inštrumentálom (*za/pred/pod/nad/medzi domami*) v protiklade k pohybu z východiskového miesta (*spoza/spopred + genitív: spoza domu*) a vyjadreniu smeru pohybu vzhľadom na objekt (*poza/popred atď. + akuzatív: poza domy*).

Keďže presnosť argumentácie je typickou vlastnosťou používania jazyka na úrovni B2, celý opísaný systém prepozícií navrhujeme prezentovať práve na úrovni B2.

Tabuľka 3. Vyjadrenie pozície a smeru pohybu na úrovni B1 a B2

vzhľadom na OBJEKT (ČLOVEKA)	KDE (ste)?	KAM (ide- te)?	ODKIAĽ (idete)?	KADIAĽ (ide- te)?
	B1 pozdĺž + G pozdĺž Dunaja	k + D	od + G	pozdĺž + G pozdĺž Dunaja
	B1 vedľa + G			B2 povedľa + G
	B1 mimo + G			B2 pomimo + G
	B1 okolo + G okolo fontány			okolo + G okolo námestia
	B1 d'aleko od/neďaleko + G neďaleko centra			—
	B1			—

	blízko + G blízko centra			
	A1 za + I za stromom	A2 za + A za strom	B2 spoza + G spoza stromu	B2 poza + A poza strom
	pred + I pred domom	pred + A pred dom	spopred + G spopred domu	popred + A popred dom
	A1 pod + I pod mostom	A2 pod + A pod most	B2 spopod + G spopod mosta	B2 popod + A popod most
	A1 Nad + I nad mestom	A2 Nad + A nad mesto	B2 sponad + G ponad mesta	B2 ponad + A ponad mesto
	A1 medzi + I medzi doma- mi	A2 Medzi + A medzi domy	B2 spomedzi + G spomedzi domov	B2 pomedzi + A pomedzi domy
	B1 uprostred + G uprostred námestia	B1 doprostred + G doprostred námestia	–	–

Záver

Veľké množstvo rôznych prepozícií a závislosť výberu pádovej formy substantíva alebo substantívália od významu predložkového spojenia alebo od verba predstavuje pri štúdiu slovenčiny ako cudzieho jazyka jazykovú i komunikačnú výzvu. Jazykové stvárnenie priestorových súvislostí má však svoje zákonitosti, ktoré je nevyhnutné v komunikácii riešpektovať.

Navrhnutá postupnosť prezentácie predložkových spojení na vyjadrenie miesta a smeru na jednotlivých úrovniach ovládania jazyka vychádza z interpretácie potrieb a schopností používateľa jazyka, ako ich pre jednotlivé úrovne definuje SERR (2006). Predložená štruktúra vyjadrenia priestorových vzťahov zároveň berie do úvahy fakt postupného rozširovania gra-

matických kompetencií hovoriaceho a predkladá možnosti vzájomného dopĺňania sa rozsahu gramatického a lexikálneho materiálu prezentovaného na každej referenčnej úrovni.

Schematické zobrazenie vzťahov jazykových prostriedkov s istým významom tiež dovoľuje nájsť paralely medzi významom jednotlivými predložkových spojení a ich gramatickou formou. Pre používateľa jazyka na istej úrovni jeho ovládania môže predstavovať vzor komunikačnej stratégie pri výbere vhodných jazykových prostriedkov na opis mimojazykovej reality alebo nástrojom spätnej kontroly pri analýze komunikačnej situácie a presnosti jej jazykového stvárnenia.

Literatúra

- DVONČ, L.; HORÁK, G.; MIKO, F.; MISTRÍK, J.; ORAVEC, J.; RUŽIČKA, J.; URBANČOK, M. (1966): *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- MISTRÍK, J. (1974): Jazykové minimum slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca* 3. Bratislava: Alfa, 1974, s. 174-189.
- MISTRÍK, J. (1985): *Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine*. Bratislava: Veda.
- ORAVEC, J.; BAJZÍKOVÁ, E.; FURDÍK, J. (1988): *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- ORAVEC, J. (1968): *Slovenské predložky v praxi*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- ORAVEC, J.; BAJZÍKOVÁ, E.; FURDÍK, J. (1988): *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: učenie sa, vyučovanie, hodnotenie. 2006. Bratislava: ŠPÚ. Dostupné na: <<http://www2.statpedu.sk/buxus/docs/predmety/serrprejaz.pdf>> (14. 11. 2015).
- TIBENSKÁ, E. (2005): Základné zásady didaktiky a metodiky vyučovania morfológie slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: *Studia Academica Slovaca* 34, s. 165-177.

Kontakt:

Mgr. Martina Uličná, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov	Department of Roman and Slavonic Languages
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: martina.ulicna@euba.sk	

Jazyk vo vyučovaní a vede. Zborník vedeckých prác

Vedecký redaktor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Recenzenti:

doc. PhDr. Irina Dulebová, PhD.

doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.

Miesto vydania: Trnava

Vydavateľstvo: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV

Rok vydania: 2017

ISBN 978-80-972278-3-8

ISBN 978-80-972278-3-8